

29 oktober

Debatter m. m.**Tisdagen den 29 oktober**

Sid.

Svar på interpellationer av herrar Lundström, Virgin och Bengtson ang. spioneriaffären Wennerström samt	
Allmän debatt	3
Svar på interpellation av herr Hanson, Per-Olof, ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen	86

Tisdagen den 29 oktober förmiddagen

Kammaren sammanträdde kl. 10.00.

Justerades protokollen för den 18, 22 och 23 innevarande månad.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Herr statsrådet och chefen för försvarsdepartementet ANDERSSON, som tillkännagivit, att han hade för avsikt att vid detta sammanträde besvara herrar Lundströms, Virgins och Bengtsons interpellationer angående spioneriaffären Wennerström, erhöll ordet och anförde:

Herr talman! Ledamöterna av denna kammare herrar Lundström, Virgin och Bengtson har till statsministern riktat en rad frågor rörande Wennerströmaffären. Frågorna gäller dels önskemålen om en vidgad parlamentarisk insyn i Wennerströmaffären, dels hänsynen till den enskildes rätt, dels handläggningen av säkerhetsfrågor, dels de militära skadeverkningarna av Wennerströms spioneri. Motsvarande frågor har ställts i andra kammaren och kommer där att besvaras av statsministern. Det svar jag i det följande kommer att lämna är i sak likalydande med detta statsministerns svar.

När det gäller önskemålen om en vidgad parlamentarisk insyn i Wennerströmfallets handläggning erinras om att statsministern, i ett anförande den 16 oktober, framhöll, att granskningen av regeringens åtgärder åvilar riksdagens konstitutionsutskott. Någon ändring härvidlag får självfallet icke komma i fråga. Statsministern underströk emellertid att det, med hänsyn till frågans art, fanns skäl att anta, att prövningen i riksdagen av det parlamentariska an-

svaret skulle underlättas i den mån särskilda parlamentariska representanter finge vidgad insyn i handläggningen av fallet Wennerström. Vidare kunde det finnas skäl att överse de principiella riktlinjer, som bör gälla vid det praktiska handhavandet av säkerhetsfrågorna. Statsministern meddelade — i nära anslutning till ett uttalande han gjorde den 29 juni i år — att regeringen av dessa skäl kommer att inbjuda de demokratiska partierna att utse representanter med uppgift att, sedan juristkommissionen avslutat sitt arbete såväl granska Wennerströmaffärens handläggning som överväga de principiella riktlinjerna för handläggningen av säkerhetsfrågor.

Det centrala problemet i alla säkerhetsfrågor är avvägningen mellan statens intresse att förhindra brott mot rikets säkerhet och den i ett demokratiskt samhälle självklara hänsynen till den enskilda människans rätt. Den parlamentariska nämnden i säkerhetsfrågor har i sin rådgivande verksamhet självfallet att beakta båda dessa krav, effektivitetskravet såväl som rättssäkerhetskravet. Statsministern vill, i anledning av en fråga i andra kammaren av herr Lundberg, med skärpa understryka att regeringen, vid handläggningen av säkerhetsfrågor, aldrig kommer att ge avkall på grundläggande demokratiska rättigheter. Det är regeringens förhoppning att inga delade meningar kommer att råda på den punkten.

Jag övergår här efter till frågan om formerna för regeringens handläggning av säkerhetsfrågor.

Säkerhetsärenden blir på grund av sin natur i allmänhet icke föremål för föredragning och diskussion i allmän beredning. I regel underrättas endast de medlemmar av statsrådet som är di-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

rekt berörda av ärendet. Därvid har en praxis för handläggningen av säkerhetsärenden på regeringsplanet utvecklats.

Mellan *inrikesdepartementet* och säkerhetspolisen upprätthålles en nära kontakt. Departementet hålls regelbundet informerat av statspolisintendenten i alla säkerhetsärenden av betydelse. Om ett ärende enbart angår militär personal, brukar dock statspolisintendenten ta kontakt direkt med försvarsstaben eller försvarsdepartementet, och ärendet meddelas *inrikesdepartementet* för kännedom först då särskilda skäl föreligger därtill. När ett ärende aktualiseras inom säkerhetspolisen och bedömes vara av betydelse brukar statspolisintendenten söka kontakt med statssekreteraren i *inrikesdepartementet* och lämna en kortfattad orientering. Alla viktigare ärenden anmäles därefter omedelbart för inrikesministern, och föredragning av ärendet sker, som regel i närvaro av statssekreteraren, av statspolisintendenten eller — i de fall så finnes erforderligt — av personal från säkerhetspolisen.

Statspolisintendenten besöker regelmässigt statssekreteraren varje eller varannan vecka i olika ärenden. Därvid diskuteras pågående undersökningar och utredningar i säkerhetsärenden och säkerhetspolisens arbete över huvud. I den mån nya omständigheter av betydelse framkommit i något ärende anmäles detta för inrikesministern.

Alla viktigare ärenden anmäles omedelbart av inrikesministern för statsministern. Då statsministern önskar ytterligare upplysningar, lämnas dessa av statspolisintendenten antingen direkt eller via *inrikesdepartementet*. Enbart under åren 1962 och 1963 har ett tiotal ärenden i denna ordning anmälts för statsministern.

Försvarsdepartementet handlägger ett stort antal ärenden av säkerhetskaraktär. De berör bl. a. svensk undersåtes och utlännings tillträde till militära etablissemang m. m., utlännings tillträde till skyddsområde, utlämning av all-

männa handlingar samt framför allt personalskyddsärenden. De personalskyddsärenden som handläggs inom försvarsdepartementet är dels beslut i vissa fall rörande person inom försvaret, om vilken föreligger uppgift, som kan göra vederbörande olämplig för viss befattning eller uppgift, dels enskilda klagomål över lägre myndighets beslut. Ett sådant ärende beredes av säkerhetschefen i försvarets kommandoexpedition i nära samverkan med försvarsstaben och stundom direkt med statspolisen. Säkerhetschefen föredrager i regel ärenden direkt för departementschefen. Vid föredragning av särskilt viktiga ärenden deltagar kommandochefen och stundom chefen för sektion II i försvarsstaben eller annan befattningshavare inom den militära säkerhetstjänsten. I några fall har chefen för sektion II i försvarsstaben och statspolisintendenten anmält ärenden direkt för departementschefen. Säkerhetsärenden som handlägges i försvarsdepartementet anmäls som regel icke för statsministern eller annan ledamot av regeringen.

Vad angår *justitiedepartementet* handlägges där — förutom mindre ofta förekommande säkerhetsfrågor i samband med ansökningar om svenskt medborgarskap — säkerhetsärenden så gott som undantagslöst endast i de fall då fråga uppkommer om beivrande av sådana brott mot 8 kap. strafflagen, beträffande vilka föreskrives, att allmän åklagare icke får väcka åtal utan Kungl. Maj:ts tillstånd. Det gäller här i allmänhet åtal för s. k. olovlig underrättelseverksamhet. Föredragning sker därvid från åklagarmyndighetens sida, oftast under medverkan av säkerhetspolisen.

Övriga ledamöter av regeringen informeras i säkerhetsfrågor som regel endast i den mån ärendet berör dem direkt underställd personal.

I fallet Wennerström var jag såsom försvarsminister den ledamot av regeringen som först blev informerad. Skälet härtill var att Wennerström vid den-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

na tidpunkt var anställd på försvarets kommandoexpedition samt att den militära säkerhetstjänsten och säkerhetspolisen nära samarbetat i handläggningen av ärendet. Jag blev orienterad om ärendet. Det material som därvid förelades hade tidigare i huvudsak prövats av de militära myndigheterna utan att föranleda någon åtgärd. Det bedömdes vara av väsentlig betydelse att klarlägga arten av Wennerströms arbetsuppgifter inom kommandoexpeditionen. Det var alltså fråga om en kontroll av det slag som regelmässigt handläggs inom försvarsdepartementet.

I fortsättningen handlades fallet Wennerström inom regeringen i första hand av mig. Wennerström var hela tiden anställd i försvarsdepartementet. Jag upprätthöll en nära kontakt med företrädare för den civila och militära säkerhetstjänsten och vidtog, efter samråd med dem, en rad åtgärder för att skärpa övervakningen av Wennerström och för att söka förhindra att denne fick tillgång till hemliga försvarshandlingar. Övriga ledamöter av regeringen informerades i den mån de var direkt berörda. Sålunda ägde, med hänsyn till Wennerströms omplacering under 1961, samråd givetvis rum med utrikesministern. Vidare föredrogs ärendet 1962 för inrikesministern och justitieministern. I ärenden av detta slag är det av väsentlig betydelse, att handläggningen i varje särskilt fall så långt möjligt koncentreras till en ledamot av regeringen. I fallet Wennerström var det mest ändamålsenligt, att denna uppgift åvilade försvarsministern.

Det är fullt förklarligt att säkerhetspolisen och den militära säkerhetstjänsten i ett ärende av denna art, som gällde en inom försvarsdepartementet anställd militär befattningshavare, vände sig till mig. Detta överensstämmer med den praxis som, enligt vad nyss sagts, tillämpas i säkerhetsfrågor som berör militär personal. Detta torde vara den främsta orsaken till att statsministern icke underrättades. Regeringen har be-

slutat att i framtiden alla säkerhetsärenden som polisen finner vara av beskaffenhet att böra anmälas för regeringen i första hand skall anmälas för inrikesministern, oavsett vilken ledamot av regeringen som sedermera kommer att handlägga ärendet. Vidare kommer regeringen att framlägga förslag om inrättandet av en statssekreterarbefattning i statsrådsberedningen. Åt en sådan befattningshavare kan bl. a. uppdragas att för statsministerns räkning delta i beredning av säkerhetsfrågor.

Statsministern framhåller i sitt svar, att det är beklagligt, att han icke informerades om misstankarna mot Wennerström. Det är alltid svårt att i efterhand och i efterklokhetens ljus bedöma handläggningen av ett ärende. Statsministern vill emellertid understryka att, såvitt han kan se, han skulle ha avslutit sig till min och säkerhetsmyndigheternas bedömning av frågan och tillstyrkt de åtgärder som jag vidtog. Den sakliga behandlingen av ärendet hade således av allt att döma blivit densamma.

Slutligen tar jag upp frågorna om åtgärder för att minska skadeverkningarna av Wennerströms spioneri.

Jag har låtit ÖB tillsätta en militär expertgrupp med uppgift att efter hand som material från förundersökningen i brottmålet framkommer kartlägga skadorna samt pröva vilka åtgärder som kan vidtas för att bota eller minska spioneriets skadeverknings. Gruppen hade sitt första sammanträde den 2 juli i år. Med hänsyn till att varje enskild skada ej kan bedömas isolerat fordras en så långt möjligt fullständig överblick av skadornas omfattning innan man har underlag för att bedöma vilka motåtgärder som bör vidtas. Jag informeras fortlopande om den militära expertgruppens arbete.

Jag finner anledning att i detta sammanhang med skärpa tillbakavisa den uppfattning, som stundom framförts i den offentliga debatten, nämligen att Wennerström lämnat uppgifter om

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

praktiskt taget allt av hemlig natur inom försvaret. Våra försvarshemligheter omfattar en stor mängd olika objekt, t. ex. försvarsplaner för olika delar av vårt land, organisation, utrustning, mobilisering, utgångsgruppering, koder och annan kryptotjänst etc. Planläggningen sker inte bara centralt utan också i betydande utsträckning på olika regionala och lokala plan. Det är helt otänkbart, att *en* spion skulle kunna täcka alla områden med sin verksamhet. Även på områden som röjts saknas säkerligen åtskilliga detaljuppgifter för att bilden skall vara helt klar. Vidare går utvecklingen inom krigsmakten snabbt. Uppgifter som lämnats till främmande makt för några år sedan är ofta redan föråldrade. Uppgifter som är moderna i dag kan om några år vara mer eller mindre oanvändbara.

Det är med hänsyn till utredningsläget för tidigt att nu uttala sig om vilka konkreta åtgärder som blir erforderliga. Över huvud ligger det i sakens natur att de motåtgärder, som vidtas, endast i begränsad utsträckning kan offentliggöras. Syftet med motåtgärderna är ju att undanröja de skador som uppstått genom att vissa förhållanden blivit kända för främmande makt. Man bör därför i detta sammanhang begränsa sig till att belysa problemställningarna. Detta kan ske med utgångspunkt i en analys av *tänkbara* typer av skador och av de typer av åtgärder som kan förandleas av dem.

Det kan för det första vara fråga om utlämnande av tekniska data eller prestandauppgifter beträffande olika stridsmedel. Utlämnandet behöver inte medföra att stridsmedlens effekt nedgår. Däremot kan möjligheterna att nå största möjliga verkan reduceras om en angripare har tillgång till exakta data. När det gäller ännu ej anskaffad materiel bör i allmänhet, i samband med den kontinuerliga nyanskaffningen, erforderliga ändringar kunna vidtagas utan nämnvärd rubbning av kostnaderna. Vad angår befintlig materiel har

den under alla omständigheter en begränsad livslängd. Det kan emellertid bli aktuellt att vidtaga modifikationer, t. ex. ändrade frekvenser som kan göras till relativt begränsade kostnader.

Det kan för det andra gälla utlämnande av uppgifter om fasta uppställningsplatser för olika stridsmedel. Då platserna valts med hänsyn till sin strategiska betydelse torde de inte kunna ersättas av andra. Behovet av åtgärder bör bedömas mot bakgrunden av att de fasta anläggningarna som regel inte torde kunna undandras insyn under någon längre tid. Att anläggningens läge blir känt innebär alltså inte någon radikal förändring i läget. När det gäller tekniska hjälpmedel för anläggningar av denna typ finnes möjligheter till modifieringar. Kostnaderna härför är ännu för tidigt att uttala sig om. Även andra motåtgärder kan ifrågakomma såsom t. ex. ytterligare tilldelning av rörliga förband.

Vad gäller fasta anläggningar vilkas lokalisering icke betingas av operativa skäl kan för det tredje följande framhållas. Anläggningar av denna typ, radarstationer, uppehållsplatser, stridsledningscentraler, förbindelse-system m. m. utbyggs fortlöpande samtidigt som befintliga anläggningar moderniseras och modifieras. I fråga om planerade anläggningar bör skadeverkningarna relativt lätt och utan särskilda kostnader kunna elimineras i samband med den fortsatta utbyggnaden. Skadeverkningarna i fråga om befintliga anläggningar torde även de kunna — åtminstone delvis — avhjälpas genom ändringar. Sådana bör kunna vidtas i samband med planlagda moderniseringar e. d. Vad gäller radarstationer bör observeras att läget av dylika anläggningar kan bestämmas genom pejling så snart stationen användes.

Det kan, för det fjärde, vara fråga om uppgifter om krigs- och mobiliseringsplanläggningen samt uppgifter om taktiska bestämmelser. Skadeverkningar till följd av att dylika uppgifter utläm-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

nats kan delvis repareras i samband med den fortlöpande revideringen av krigs- och mobiliseringsplanläggningen. I andra fall kan det t. ex. bli nödvändigt att ändra koder eller täckbenämningar eller att överse gällande taktiska bestämmelser m. m.

Det har stundom hävdats att Wennerströms spioneri skulle påverka riktlinjerna för försvarets utformning eller placering och utformning av viss materiel.

Som förut nämnts pågår materialförnyelser för det militära försvaret kontinuerligt. Det sker på grundval av långsiktplaner som underställts riksdagen. Dessa planer är emellertid i allmänhet icke fixerade vad typer, antal, teknisk utformning e. d. beträffar.

Självklart är regeringen angelägen att bevaka möjligheterna att i samband med den fortlöpande utbyggnaden och moderniseringen av våra försvarsanstalter ta till vara möjligheterna att genom jämkningar i hittillsvarande planläggning reparera skador som åstadkommits genom Wennerströms verksamhet. Hittills föreliggande material har inte visat behov att underställa riksdagens prövning någon fråga om ändring i materielanskaffningsplanerna. Om omständigheterna skulle ge anledning därtill, torde jämkningar inom planerna kunna påbörjas våren 1964 efter beslut av Kungl. Maj:t i samband med utfärdande av regleringsbrev.

Herr Lindahl i andra kammaren önskar besked om hur »mycket spionaffären kommer att kosta Sverige». Av vad som förut sagts framgår att svar på denna fråga kan ges tidigast då resultaten av den militära expertgruppens arbete föreligger. Det är därför inte möjligt att för närvarande uttala sig om särskilda medel kommer att erfordras vid sidan av den för det militära försvaret bestämda ramen. I den mån, efter noggrann prövning av de konkreta fallen, en medelsanvisning utanför den för det militära försvaret bestämda ramen skulle visa sig nödvändig,

kommer regeringen icke att anse 1963 års försvarsöverenskommelse som ett hinder för att lägga fram förslag här om.

Herr TALMANNEN yttrade:

I anslutning till det nu lämnade interpellationssvaret hålles, såsom tidigare tillkännagivits, en allmän debatt, höstens »remissdebatt». I den följande debatten må alltså beröras även andra frågor än sådana som gäller spioneriaffären Wennerström. Såsom framgår av dagens föredragningslista avser statsrådet fru Lindström att vid detta sammanträde besvara herr Per-Olof Hansons interpellation angående administrationen av den svenska u-landshjälpen. I anledning härav hemställer jag att talarna under den nu följande allmänna debatten måtte undvika att upptaga spörsmål som rör NIB.

Ordet lämnades härefter till herr LUNDSTRÖM (fp), som anförde:

Herr talman! För det nyss föredragna interpellationssvaret ber jag att få tacka.

Eftersom det, som talmannen just sade, i dag inte bara är fråga om en interpellationsdebatt utan höstens sedvanliga remissdebatt vill jag inledningsvis tillåta mig att helt kort beröra ett par andra frågor för att därefter återkomma till det spörsmål som interpellationssvaret handlar om.

Vid sin första offentliga presskonferens den 17 oktober meddelade statsministern, att den stora författningsreformen inte kunde föreläggas riksdagen förrän tidigast 1966. Förberedelserna i form av remisser m. m. skulle inte medge en tidigare riksdagsbehandling. Uppgiften förefaller mot bakgrunden av förut förda resonemang överraskande. Enligt de beräkningar av remisstiderna som gjordes tidigt i våras skulle ju utsikter ha kunnat föreligga för en riksdagsbehandling av i stort sett hela för-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

fattningsutredningen redan nästa år. Även om remisstiden har förskjutits några månader, borde väl inte därför riksdagsbehandlingen behöva försenas hela två år.

Statsministern meddelade vid samma tillfälle att oppositionen skall inbjudas till en politisk beredning för att söka nå en bred lösning av författningsfrågan. En sådan inbjudan motses självklart med intresse. En lösning på bred bas är önskvärd. Men skall en beredning här om ha något värde, måste det förutsättas att nästa års partimöten inte låser sig fast vid helt oförenliga ståndpunkter innan några dylika överläggningar förekommer. Vissa farhågor kan man hysa i den riktningen sedan statsministern meddelat att den socialdemokratiska studiegruppen skall utarbeta »en rimlig lösning», som det sades, på kammar-system och vals-system, vilken lösning sedan skall föreläggas den socialdemokratiska partikongressen för godkännande. Först därefter skall den s. k. politiska beredningen tas upp. Vore det inte bra mycket klokare att den politiska beredningen kommer i gång innan någon lösning fastställts av partikongressen? Dels fick den politiska beredningen då ett friare material att ta ställning till, dels får man väl beakta att det även inom andra partier finns författningsdelegationer, som vid sina överläggningar givetvis är mycket intresserade av att få veta den socialdemokratiska inställningen till t. ex. vals-systemet när det gäller att försöka nå en enig lösning. Allt talar därför, tycker jag, för en snabbare kontakt mellan partierna än regeringschefen har åsyftat.

I uppräkningsen av delreformer inom författningsområdet, som skall föreläggas 1964 års riksdag, finns inte sänkning av rösträttsåldern medtagen. Den frågan har beaktats i ett stort antal motioner under de senaste åren. Att rösträttsåldern bör sänkas är ju författningsutredningen enig om; delade meningar finns däremot om hur lågt den bör sänkas. Detta kan dock inte vara

något skäl att skjuta frågan över en ny andrakammarperiod. Däremot kan remissvaren rörande förslaget att rösträtt skall inträda på födelsedagen, inte som nu året efteråt, ha betydelse för frågans avgörande. Remisstiden för detta begränsade avsnitt bör därför justeras så, att frågan om sänkt rösträttsålder kan föreläggas nästa riksdag.

Även när det gäller bostadspolitiken skulle jag vilja säga några få ord. Den har ju under de senaste veckorna fått en aktuell belysning framför allt genom debatten om det bedrövliga bostadsläget i Stockholm. Den förtvivlan, som måste gripa de hundratusen bostadssökande då de ser en ändlös räcka av år framför sig utan chans att komma i tur, riktar sig inte bara mot förhållandena i storstockholmsområdet utan mot hela den bostadspolitik som under de senaste 15 åren förts här i landet. Den katastrofala situationen innebär, såvitt jag förstår, ett klart underbetyg åt regeringens bostadspolitik. Den har helt kört fast. I de kommuner som omfattas av bostadsstyrelsens månadsstatistik och som representerar 90 procent av bostadsproduktionen i landet var igångsättningen under tiden januari—augusti i år 38 000 lägenheter mot över 46 000 förra året och 39 000 år 1961. Vi har alltså haft en lägre igångsättning än för två år sedan. Märkligt är också att bostadsstyrelsen funnit sig böra föreslå att kvoten skall ökas med 10 000 lägenheter under de närmaste två åren. Men frågan gäller inte bara bostadsbyggandets omfattning, där regeringen bokstavligen fått drivas på år efter år, utan även en mängd andra faktorer, allesammans väl kända från många ekonomiska och bostadspolitiska debatter. Uppenbarligen får vi ingen fungerande bostadsmarknad på de vägar som regeringen hittills velat gå. Nya utredningar planeras visserligen — ett självklart krav är då att de får direktiv som verkligt kan möjliggöra nya och radikala lösningar. Men utredningar i all ära — nu krävs något mer och snabbare. Ett

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

kraftfullt ingripande från en stark regering saknas alltså.

Ehuru hösten och sommaren bjudit på många andra frågeställningar av största intresse för ett meningsutbyte vid höstremissen, såväl inrikes- som utrikespolitiskt, går jag i varje fall för tillfället förbi dem. Hur väsentliga en del av dessa frågor än kan tyckas, har dock ingenting så till den grad upprört medborgarna i vårt land som överste Wennerströms spioneri. Det har på ett direkt och påtagligt sätt rubbat allmänhetens förtroende till vissa samhällsliga funktioner.

Låt mig redan här uttala förhoppningen att denna sorgliga affär icke skall få leda till sådana generaliseringar som försvagar tilltron till vårt försvar och dess ledning och till de män i ansvarig ställning vilka har det säkert ingalunda lätta uppdraget att reparera de skador spioneriet har förorsakat och framdeles svara för vårt försvars fortsatta utveckling och stärkande. Men en fortsatt tillit i vida kretsar till vårt försvar kräver bl. a. också ovillkorligen en redovisning så öppen som möjligt av omständigheterna kring affären. Mycket av det materiella innehållet i spioneri-affären kommer väl, av förställiga skäl, aldrig att kunna offentliggöras i vår tid. Men omständigheterna *kring* affären — hur den kunnat fortgå så länge, hur ansvariga myndigheter handlat eller icke handlat, kravet på visshet om snabbaste möjliga reparationsåtgärder när det gäller de skador som åstadkommits och kostnaderna härför, uppbyggandet av en starkare säkerhetskontroll o. s. v. — är detaljer som i sinom tid ovillkorligen måste bli föremål för ordentlig och offentlig genomlysning.

Förtroendefrågan inskränker sig i detta fall inte bara till militären och andra befattningshavare. Ytterst ansvarig för försvaret och säkerhetstjänsten är regeringen, och det är därför naturligt att man i den offentliga debatten har frågat sig hur regeringen handhaft sitt värv. Av dagens interpellationssvar

framgår nu att regeringen även själv har kommit till slutsatsen, att det inte räcker med den kommission av högre jurister som hittills varit regeringens envetna svar på starka medborgarkrav om en bredare granskning än den juristerna kan företa. Härmed sker en remarkabel reträtt från statsministerns tidigare ståndpunkt, en reträtt som den politiska oppositionen naturligtvis i och för sig hälsar med tillfredsställelse. Däremot måste det djupt beklagas att regeringen *icke* vill låta den parlamentariska undersökningskommissionens arbete börja innan juristkommissionen är färdig.

Några egentliga skäl härför anföres inte i interpellationssvaret, och det kan verkligen också vara svårt att finna några sådana. Som i folkpartiets interpellation i denna fråga erinras, har vid två tidigare tillfällen parlamentariska undersökningskommissioner tillsatts omedelbart och utan någon förberedande juristomgång, och ändå gällde det då fall, som med hänsyn till förtroendefrågans bredd i avsevärt mindre grad än nu krävt en medborgerlig granskning. Den utredning av berörda frågor — inklusive förtroendefrågan — som *måste* ske, blir genom regeringens nu meddelade ståndpunkt försenad. Den sakligt underbyggda debatt, som är beroende av den parlamentariska kommissionens arbetsresultat, förhalas och kommer allt längre från den akuta händelsen, då spionen avslöjades. Kan detta vara något önskemål? Visserligen lägger sig väl en del upprörda känslor med tiden, men samtidigt försenas också åtgärder som kan visa sig behövliga, sedan utredningens resultat blivit känt. Vilka tidsrymder det kan bli fråga om framgår ju redan av juristkommissionens hittillsvarande verksamhet, som har pågått i fyra månader. Dess arbete är visserligen hemligstämplat, men man vet att en mängd förhör har skett, tydligen dock — efter så lång tid — långt ifrån alla. Ett omfattande arbete återstår, som har föranlett meddelandet att

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

kommissionen blir färdig först vid årsskiftet. Det är kanske säkrast att säga *tidigast* vid årsskiftet. Och först *sedan* skulle alltså den parlamentariska kommissionen få börja sitt arbete. Herr talmän, jag finner att detta är en oförsvarlig långhalning av en viktig fråga. Mycket starka skäl talar alltså för ett upprepanande av det krav som från oppositionens sida ställts i interpellationerna, nämligen att den parlamentariska kommissionen tillsätts genast och utan dröjsmål får komma i arbete.

Med anledning av de offentliga kommentarer som förekommit på grund av statsministerns uppgift vid höstriksdagens början vill jag här understryka att den parlamentariska kommissionens arbete naturligtvis inte får inskränkas enbart till en granskning av det material som juristkommissionen hopbragt. Den parlamentariska kommissionen måste få fria händer att själv göra de undersökningar den anser erforderliga, inbegripet också att höra de personer den vill.

En översiktlig och definitiv debatt om spionaffären Wennerström kan som nämnts icke ske förrän ett fullständigare sakmaterial föreligger och får alltså uppskjutas till en senare tidpunkt. I dag är det endast möjligt att göra vissa reflexioner i anslutning till det sakmaterial som finns, d. v. s. framför allt regeringspromemoriorna och de kompletterande upplysningar som dagens interpellationssvar innehåller. När jag läste de berörda regeringsledamöternas skriftliga redogörelser till juristkommissionen, kvarlämnade de hos mig fyra huvudintryck: 1) Okunnigheten hos statsministern om hela affären intill dess avslöjandet skedde. 2) Inrikesministerns sena inkoppling och förströdda intresse för frågan intill dess Wennerström anhållits. 3) De oklara omständigheterna kring Wennerströms anställning i UD och hans arbetsuppgifter där. 4) Bristerna i den inre kommunikationen inom regeringen och de risker som detta kan innebära.

Visserligen söker nu dagens interpellationssvar klarlägga regeringens arbetsregler i spionaffären och härmed förklara den för allmänheten svårförståeliga handläggningen inom regeringen, men tyvärr kan jag inte finna att försöket är lyckat. Den praxis som påstås vara utvecklad vid handläggningen av säkerhetsaffärer inom regeringen förefaller mig så tillkrånglad, att den måste vara svår att klara av även för regeringsledamöterna själva. Dels sägs statspolisintendenten varje eller varannan vecka besöka statssekreteraren i inrikesdepartementet och diskutera alla säkerhetsärenden av betydelse, dels sägs nya omständigheter av betydelse anmälas för inrikesministern, dels har statspolisintendenten om det gäller militär personal kontakt med försvarsministern, dels meddelas inrikesdepartementet också i sådana fall då särskilda skäl föreligger — men »i regel» inte statsministern — dels anmäler inrikesministern omedelbart alla viktigare ärenden för statsministern, dels är det bara ett statsråd som sköter handläggningen av ett ärende. Som framgår av denna lilla sammanställning är denna s. k. praxis så tillkrånglad att den nära nog inbjuder till vilka »slamkrypare» som helst. Nu ledde det alltså till att statsministern aldrig fick veta någonting. Att försvarsministern, som känt till saken i fyra år, aldrig själv kom på idén att regeringschefen borde kontaktas, lägger enligt min mening ett tungt ansvar på honom. Justitieministern var tydligen den ende som utan något speciellt uppdrag tänkte litet utöver den märkliga praxisens gränser, fastän också det skedde mera i förbigående. Vad berodde detta på? Litade alla inom regeringen på alla? Eller var det något annat skäl? Ett fyra år långt olycksfall i arbete är nog inte bara ett rekord; det förefaller också otroligt.

Mot bakgrunden av statsministerns okunnighet i fallet Wennerström överraskar han nu med att omtala i interpellationssvaret, att under 1962 och

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

1963 ett tiotal säkerhetsärenden anmäls för honom, och då har tydligen aningen statspolisintendenten eller inrikesdepartementet lämnat honom upplysningar. Men tydligen har inte en tanke hos dessa två sammankopplat statsministern med Wennerströmaffären. Kunde misstanken att en hög officer i central tjänst var spion inte anses tillräckligt viktig för att regeringschefen skulle underrättas? Vad kunde då de tio andra säkerhetsärendena gälla, som under samma tid ansågs så mycket viktigare att föredragas för statsministern?

I den socialdemokratiska pressen har man sökt göra gällande att det inte hade någon praktisk betydelse att statsministern inte var innesluten i förtroendet om misstankarna mot Wennerström. Det förefaller orimligt. Man kan väl inte mena att den nuvarande regeringschefens meddelaktighet i behandlingen av ett så brännbart ämne som spionerimisstanken mot en överste i central tjänst är betydelslös. I så fall är det nog en egenhet för just denna regering. När stats- och utrikesministrarna — kanske även flera statsråd — överlade om utrikesministerns förestående resa till Sovjet var utrikesministern medveten om spionmisstanken men statsministern okunnig därom. Det kan väl inte vara någon som allvarligt vill göra gällande att det helt skulle ha saknat betydelse om regeringschefen vid ställningstaganden i samband med dessa resplaner hade haft kännedom om de vid denna tid stärkta misstankarna om spioneriet. Statsministerns egen förklaring i dagens interpellationssvar att handläggningen inte skulle ha blivit en annan om han hade varit informerad, betraktar jag mera som en med hänsyn till regeringens prestige i efterhand påtvungen solidaritetsförklaring.

Hemlighetsfullheten mellan statsråden i denna sak lättade så småningom något, så att till och med inrikesministern — dock alltjämt inte statsministern — underrättades. Det bör observe-

ras att bevakningen mot och uppdragandet av spioneribrott åligger den polisiära säkerhetstjänsten, för vilken inrikesministern bär det departementala ansvaret. Trots det som sägs i dagens interpellationssvar förvånar man sig över att säkerhetspolisens chef såvitt hittills är känt inte höll kontakt med så att säga sitt statsråd i Wennerströmaffären, även om man har den praxis att försvarsministern skall sköta dylika fall.

Frånsett en överläggning i försvarsdepartementet den 22 mars 1962 hörde inrikesministern ingenting om saken förrän Wennerström anhölls. Allmänheten har svårt att begripa att inrikesministern, såsom den för spionpolisen högste ansvarige, under hela denna tid — mer än ett år — inte yppade något intresse för spionmisstankens utveckling. Detta är väl ändå inte det sätt varpå statsrådet Johansson normalt sköter departementet underlydande ärenden av vikt? Att detta verkligen var en fråga av vikt blev enligt statsrådets egen promemoria klarlagt den 22 mars 1962. Även om försvarsministern hade hand om saken tycker man att inrikesministern såsom varande säkerhetstjänstens högste chef borde ha varit så intresserad att han hört sig för, om inte för annat så för att kunna underrätta statsministern, vilket normalt brukar vara hans uppgift i sådana här fall.

Regeringspromemoriorna ger i flera avseenden en ganska bedrövlig redogörelse för brist på öppenhet och förtroende inom regeringen i detta fall. Frånvaron av en fast arbetsgemenskap tar sig bl. a. särskilt uttryck i frågan om Wennerströms inplacering i UD och arbetet där. Ett stort antal frågetecken väntar här på bättre klarläggande än vad skiftande vittnesbörd i regeringspromemoriorna ger. Detta är fallet även efter dagens interpellationssvar.

Försvarsministern säger sig ha tagit ansvaret för åtgärden. Men, herr talman, även mot bakgrunden av vad man

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

vid den tidpunkten misstänkte men ännu inte visste måste väl ändå åtgärden rimligtvis ha varit av större vikt än att avgörandet skulle träffas av endast ett statsråd. Samråd skedde med utrikesministern sägs det i dagens interpellationssvar, men herr Undén säger i sin promemoria att han inte har haft anledning att göra något personligt ställningstagande i frågan. Detta samråd kunde väl ändå ha fyllt uppgiften att åtminstone två statsråd varit ense i denna fråga. För övrigt noterar jag med stor förvåning att inte ens säkerhetschefen i UD underrättades om misstanken när Wennerström anställdes.

En sak som i detta sammanhang frapperar är oklarheten om Wennerströms uppgifter i UD, dels då han anställdes och dels senare. Vissa uttryck i regeringsledamöters uttalanden motiverar frågan: Undergick Wennerströms arbetsuppgifter någon förändring dels under sommaren 1961, innan herr Undén hade fått mera fullständig information om misstankarna, dels därefter?

I samband med Wennerströms självmordsförsök har statsministern genom ett uttalande att förhören redan hade nått mycket långt tydligen velat inge allmänheten den uppfattningen att eventuella följder av förgiftningen inte skulle lända utredningen till större skada. Statsministerns yttrande har både till syfte och innehåll vissa drag av 1939 års statsministerord om att »vår beredskap är god». Enligt den offentliga redovisning som för kort tid sedan lämnades har förhören om vissa avsnitt av Wennerströms verksamhet endast kunnat påbörjas och mycket obetydligt utretts. Inte minst mot bakgrunden härav ter sig de brister som förekommit i bevakningen av Wennerström djupt upprörande och för allmänheten — den saken torde väl alla vara ense om — praktiskt taget minst lika obegripliga som att spioneriet kunnat pågå oupptäckt i 15 år. Inrikesministern har meddelat att han fått löpande infor-

mation om hur bevakningen av Wennerström var ordnad. Det högsta ansvaret faller ju på honom, och det kan därför vara motiverat att inrikesministern inför kammaren redogör för vad som kan ha brustit och möjliggjort att vårt lands viktigaste fånge kunnat göra ett allvarligt förgiftningsförsök på sig själv.

I interpellationssvaret i dag varnas för att överdriva skadeverkningarna av spioneriet. Det är klart att man inte skall göra det, men man skall inte heller undervärdera dem. Ingenting står att vinna härpå. Det kan inte hjälpas att man har en viss känsla av att det är just detta som sker, när statsrådet utifrån sina »tänkta» typer av skador redogör för möjligheten att reparera skadeverkningarna. Möjligheterna har framställts i en relativt ljus dager och kostnaderna som i varje fall i regel relativt små. Även om detta verkligen ofta kan bli fallet, så finns det ju också skadeverkningar som blir mycket dyrbara att neutralisera, om nu detta över huvud taget är möjligt.

Något ordenligt svar på frågan om vilka åtgärder som regeringen kommer att vidtaga utöver den militärkommission som är tillsatt får man egentligen inte. Det är ännu för tidigt, sägs det i interpellationssvaret. Om kostnaderna skulle visa sig kräva extra anslag utöver den för försvaret gällande ramen, så skall förslag härom framläggas. Det är nog ett bestämt önskemål från Sveriges folk att det sker så snart som över huvud taget är möjligt. I varje fall tror jag att man önskar att spionräkningen presenteras för medborgarna före och inte efter valet.

Det är tillfredsställande att regeringen nu gör sin praxis för handläggningen av säkerhetsärenden något enklare genom bestämmelsen att alla säkerhetsfrågor skall anmälas för inrikesministern, lika tillfredsställande som det är svårt att förstå att inte den regeln funnits förut. Genom en statssekreterarbefattning i statsrådsberedningen skall

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

också statsministern hållas å jour med ärendena. Jag riktar inte någon anmärkning mot denna personalförstärkning, men ingen vill väl påstå att frånavaron av en dylik statssekreterare utgjort något skäl för att statsministern inte varit informerad i Wennerströmaffären.

Redan den korta granskningen av statsrådets skriftliga redogörelser har hos många människor rest en principiell fråga av vidare räckvidd: Hur arbetar egentligen regeringen, generellt sett, i frågor av större vikt? Det är kanske inte alla sådana frågor som dras i allmän beredning? Wennerströmaffärens handläggning ger ett intryck av en splittrad, i vissa avseenden illa fungerande regering, där bättre samråd, samförstånd och samordning tycks behövas. Det kan inte hjälpas om allmänheten säger, vilket har skett i flera fall: Går det till på detta sätt även i en del andra frågor, när regeringen regerar? Beror det i så fall på att här har utvecklats ett ministerstyre i betydande omfattning som skapar en sådan här bristande enhet i viktiga fall?

Man kan naturligtvis ha delade meningar i mångt och mycket i en regerings handlande, framför allt i frågor där skilda politiska uppfattningar bryter sig mot varandra. Men i ett avseende torde medborgare ur alla läger vara ense om ett oefftergivligt krav på sin regering: den skall ha homogenitet och handlingskraft när det gäller att på bästa sätt värna viktiga nationella värden, som det i detta fall har varit fråga om. Det som inträffat har gjort att stora grupper av medborgare betraktar regeringen Erlanders förmåga i detta avseende med misstro. En av utredningskommissionernas och konstitutionsutskottets viktigaste uppgifter är att bidra till att det skapas klarhet i denna förtroendefråga.

Herr VIRGIN (h):

Herr talman! Jag ber först att få tacksäga försvarsministern för det framförda

svaret på min interpellation till statsministern.

Det finns flera samverkande orsaker till att den allmänna opinionen är upprörd i Wennerströmaffären. Jag vill gärna säga att jag blev starkt tagen av avslöjandet. Det var först och främst det oerhörda förräderiet i att en tjänsteman i hög ställning hade så kunnat svika det förtroende han hade haft. Så var det den omständigheten att han haft så extra stora möjligheter att sälja viktiga upplysningar. Man förstod att det hade skett något av en katastrof, en svår olycka, som vi alla i samarbete och efter bästa förmåga borde försöka avhjälpa. Det önskemålet kvarstår.

Det var emellertid också en olycka av den arten att det var självklart att man måste klarlägga orsaken till att den hade inträffat och kunnat få en sådan omfattning.

Man blev därför både förvånad och besviken över att regeringen inte tycktes finna det önskvärt att söka den vidaste förankringen för de utredningar som behövde göras. I stället fick man ganska snart det intrycket, och det har förstärkts undan för undan, att regeringen har velat ägna sig åt att bagatellisera, att hitta på undanflykter och att skylla på andra. Redan strax efter avslöjandet krävde en samfällid opposition att undersökningar skulle göras av en parlamentarisk kommission. Avsikten med att säkra det parlamentariska inflytandet var bland annat att möjliggöra ett klarläggande av det parlamentariska ansvaret.

Enligt grundlagen är det visserligen konstitutionsutskottet som har att granska statsrådets förvaltning av sina ämbeten. I ett sådant här fall räcker emellertid inte en granskning av statsrådsprotokoll eller andra tillgängliga handlingar. Granskningen måste kompletteras bland annat genom utfrågning av statsråden, vilket konstitutionsutskottet grundlagsenligt är förhindrat att göra.

Det var säkert riktigt att utse en

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

grupp skickliga och erfarna jurister för att leda förhören och utvärdera det framkomna materialet. Men det hade varit önskvärt att från början åstadkomma ett samarbete med parlamentariker för att få frågorna belysta från alla synpunkter på en gång.

Nu har regeringen, efter höstens förnyade framstötter från oppositionen, förklarat att en parlamentarisk kommitté skall tillsättas när juristkommissionen är färdig. Statsministern bekräftar detta i interpellationssvaret. Det är åtminstone glädjande, men man har svårt att förstå varför undersökningarna skall fördröjas. Det finns intet som talar för att den parlamentariska utredningen bör vänta. Som det nu ser ut är det möjligt att juristkommissionen inte blir färdig på länge än. Det borde vara ett intresse för alla att få klarhet så snart som möjligt.

Det ligger nära till hands att dra paralleller mellan Wennerströmaffären och den engelska Profumoskandalen. Denna undersöktes av lord Denning, bland annat genom upprepade förhör med ministrarna och med stark inriktning på att undersöka deras ansvarighet. Det gällde där ändå ett fall som i jämförelse med Wennerströms spioneri var en bagatell. Här har statsrådets insatser hittills begränsats till några efter inbördes samråd tillkomna, delvis ganska innehållslösa promemorior. Ett tillgodoseende av oppositionens önskemål tidigare, eller i varje fall nu genast, skulle ha befrämjat snabbhet och klarhet och hade skapat en helt annan tilltro till regeringens önskan att verkligen med snabbhet skapa klarhet.

Så kom offentliggörandet, tydligen med regeringens goda minne, av förekomsten av den s. k. medborgarnämnden hos säkerhetspolisen och försöken att skjuta över ansvaret på denna nämnd. Det gjorde, tyckte jag, ett beklämmande intryck. Nämnden måste väl ändå ha haft till huvuduppgift — det ligger i sakens natur — att vaka

över att enskilda medborgares intressen inte i onödan trädades för nära av säkerhetspolisen i dess arbete. Någon kritik mot nämndens insatser i det avseendet i samband med Wennerströmaffären torde inte kunna uttalas.

Men vad som är viktigare: nämndens blotta existens hade omgivits med stor hemlighetsfullhet. Det var tydligen ytterst få som hade en aning om att den fanns. Jag hade det inte. Att lägga parlamentariskt ansvar eller delansvar på ett sådant organ är orimligt.

Man kan för övrigt fråga sig: Varför hölls det så hemligt att nämnden fanns till? Det var väl inte bara för hemlighetsmakeriets egen skull? Men plötsligt upphör alla hämningar i fråga om offentlighet när det gäller nämnden, och det berättas till och med vad den ena eller andra ledamoten har sagt vid det ena eller andra sammanträdet. Man frågar sig verkligen: Behövs inte nämnden i fortsättningen och behöver den inte vara hemlig längre? Har den fullgjort sin uppgift när den har kunnat användas som en måltavla för regeringens undanflykter?

De promemorior som statsråden överlämnat till juristkommissionen är i stort sett det enda material som stått till oppositionens förfogande. Det är därför på detta som vi måste grunda vår bedömning, till dess att andra uppgifter kan komma i dagen och eventuellt förändra bilden. Promemoriorna är, med undantag av försvarsministerns, förvånande magra. Man blir slagen av det ljumma intresse som har visats för hela ärendet. Det är precis som om det inte skulle vara något anmärkningsvärt att en hög befattningshavare med tjänstgöring i Kungl. Maj:ts eget kansli är misstänkt, om också vagt, för förräderi av värsta sort, ett förräderi som, om misstankarna skulle visa sig vara riktiga, kan tillfoga landet väldiga skador.

Statsministern erbjödes en redogörelse för ärendet, men han har inte tid. Antingen frågar han inte ens vad

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

den misstänkte översten med tjänstgöring i utrikesdepartementet heter, eller också får han reda på namnet men glömmar så totalt bort det att han inte ens känner igen det när Wennerström avslöjas.

Inrikesministern, som är högste chef för säkerhetspolisen, får en ingående redogörelse för affären våren 1962 men intresserar sig därefter inte för saken.

Justitieministern blir så tagen av statsministerns vägran att låta sig informeras vid det föreslagna tillfället att han inte mera återkommer.

Det är ytterligare en sak som har kommit i dagen i samband med Wennerströmaffären och som har allvarlig innebörd. Jag tänker på den omständigheten att den s. k. Undénplanen utarbetats och framlagts, utan att den militära sakkunskapen fått ge sina synpunkter på detta ur militär liksom ur allmän svensk säkerhetssynpunkt utomordentligt känsliga initiativ. Wennerström kan ju inte ha medverkat annat än i detaljer — inte gärna med någon bedömning på hög nivå av planens militära betydelse och konsekvenser — och ingen annan tycks ha gjort det heller.

Genom att regeringen framlade Undénplanen, vilket ju för övrigt skedde utan samråd med oppositionen i utrikesnämnden, togs faktiskt ett steg — och ett ganska bestämt steg — på vägen mot en begränsning av vår handlingsfrihet i kärnvapenfrågan. Det har från regeringsbanken här i riksdagen, liksom i andra sammanhang, utlovats att våra möjligheter att handla fritt i den frågan inte skulle beskäras. Så mycket mera anmärkningsvärt är förfarings sättet.

Herr talman! Kritik mot regeringens handläggning av Wennerströmaffären tycks på många punkter vara starkt befogad. För dagen är emellertid det viktigaste att komma till rätta med och avhjälpa skadorna. När det gäller omfattningen av Wennerströms spioneri och den skada som detta har tillfogat vårt land bygger man fortfarande på

osäker grund. Stor återhållsamhet måste också iakttagas med vad som offentliggöres. En alltför stor öppenhet skulle kunna bereda de länder som är intresserade av det svenska försvaret ytterligare möjlighet att få upplysningar.

Emellertid kan man redan av de uppgifter som offentliggjorts läsa ut att skadorna är betydande. Det är naturligt att detta kan skapa oro angående vårt försvars möjligheter att väl fylla sin funktion, bl. a. som garant för vår alliansfria utrikespolitik. Den oron måste stillas genom bestämda uttalanden om att vi är beredda och kommer att satsa vad som kan erfordras för att snarast avhjälpa skadorna. Vårt försvar måste vidmakthållas vid den effekt som riksdagen i våras fattade beslut om och som grundade sig på den senaste försvarsöverenskommelsen. Detta, och varken mer eller mindre, bör vara riktmärket.

Statsministern har i interpellationssvaret analyserat tänkbara typer av skador. Han har därvid delat upp dem i fyra grupper.

I den första gruppen innefattas skador som uppkommer genom att upplysningar sålts om vår tekniska materiel. Skadorna för erforderliga ändringar o. d. bedömer statsministern som relativt begränsade, samtidigt som han påpekar att skadorna är av övergående art, eftersom materielen förändras undan för undan och då i alla fall får andra egenskaper.

Man bör dock här tillägga att detta kan dröja flera år och att möjligheterna att göra snabba förändringar av flera skäl inte är så stora. Vi måste sannolikt befara en avsevärd och under några år kvarstående värdeminskning.

De andra och tredje grupperna gäller skador som består i att Wennerström sålt uppgifter om fasta anläggningar av olika slag. Skadorna anger statsministern här som måttliga och som så småningom övergående. Kostnaderna sägs det vara för tidigt att uttala sig om.

Till detta skulle jag vilja foga att dessa grupper torde rymma betydande och

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

relativt lång tid kvarstående skador. Det gäller ju inte bara en kännedom om belägenheten av anläggningarna — jag medger att den även utan kvalificerat spioneri relativt lätt kan bli känd — utan det gäller också konstruktioner, skyddsvärn, utnyttjande m. m. Samtidigt har dessa anläggningar i regel lång varaktighet och kan inte rimligen utbytas därför att betydande värden kvarstår även om de är kända — värden som det alltså skulle innebära alltför stora kostnader att avstå ifrån.

Den fjärde gruppen av skador är den som består i att aktuella planer, koder och liknande utlämnats. Här förutsätter statsministern ringa kostnader för avhjälpandet.

Jag tror att det är riktigt att denna typ av skador kan vara förhållandevis lätt att häva snabbt även om det innebär en betydande extra belastning på militära staber med redan tidigare stor arbetsbörda och alltså kan medföra att andra viktiga uppgifter måste eftersättas. Jag utgår ifrån att arbetet med detta redan är i gång, kanske på vissa punkter avslutat. Det är ju också så att bara den omständigheten att spioneriet avslöjats minskar värdet av de utlämnade upplysningarna. Det måste ju omedelbart uppstå osäkerhet om de av oss vidtagna motåtgärderna. Ett visst men kan dock sannolikt kvarstå genom den inblick som kan ha erhållits i fråga om våra strategiska grunduppfattningar, taktiska metoder o. d. Dessa kan inte ändras lika lätt, i varje fall inte om de grundar sig på noggranna studier över vad som är effektivast och bäst, och så är väl vanligen förhållandet.

Sammanfattningsvis torde man alltså om skadorna kunna säga att vissa kan avhjälpas direkt och ganska snabbt, andra inom några år, medan resten kan ha den naturen att de främst bör kompenseras på annat sätt. Den tillfälliga minskningen i försvarseffekt liksom den som på sikt kvarstår bör ersättas genom att resurserna ökas på andra områden. Detta kan ske antingen kvantitativt eller

kvalitativt eller genom att öka insatsberedskapen eller genom en kombination av dessa olika metoder.

Hur ett sådant eventuellt behov av tillskott skall avvägas och sedermera fastställas är ett svårt problem. Den försvarskommitté som nyligen avslutat sitt arbete ägnade sig i hög grad åt avvägningsproblem av denna natur. Det är mot den bakgrunden som vi har föreslagit att kommittén borde återupplivas. Den skulle snabbt kunna sätta sig in i frågorna.

Eftersom man lade sådan vikt vid att de samhällsekonomiska bedömningarna skulle vägas in när försvarets kostnadsramar nyligen fastställdes — det var väl för övrigt den stora och vanskliggaste uppgiften för försvarskommittén — så är det svårt att tänka sig att man helt skulle kunna avvara sådana avvägningar nu, om det visar sig vara så olyckligt att avsevärda belopp kan komma att erfordras.

I interpellationssvaret utlovar statsministern, att regeringen skall begära medel utöver försvarets kostnadsram, i den mån det visar sig nödvändigt efter noggrann prövning av de konkreta fallen. Det är sannolikt att en sådan prövning av enskilda fall måste kompletteras med en allmän prövning av vad som kan erfordras för att försvaret skall kunna vidmakthållas på i försvarsbeslutet år 1963 avsedd styrkenivå. Detta är väl ändå avsikten?

Herr ANDERSSON, TORSTEN, (cp):

Herr talman! Eftersom herr Bengtson av FN-uppdrag är förhindrad att motta interpellationssvaret, ber jag att få framföra ett tack till försvarsministern för svaret.

Från centerpartiets sida har vi framhållit att det finns välgrundad anledning till kritik mot regeringen för dess handläggning av fallet Wennerström. Vi har också begärt att affärens hela förlopp snarast skulle klarläggas av en kommitté med företrädare för de demokratiska partierna.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

På båda dessa punkter ger interpellationssvaret belägg för att vi har haft och har goda skäl för vår ståndpunkt. Av svaret framgår för det första att ordningen för säkerhetsfrågornas handläggning på regeringsnivå inte varit tillfredsställande — hade allt varit väl hade man knappast behövt avisera de förändringar som skall komma — och för det andra att parlamentariker skall få syna affären i sömmarna, vilket ligger i linje med vad vi hela tiden begärt.

Jag anser att regeringen gjorde ett svårt misstag som inte omedelbart tillkallade företrädare för partierna att på det ena eller andra sättet delta i undersökningsarbetet. Bl. a. skulle en hel del ofruktbara trätor ha undvikits, och jag tror att affären i dag skulle ha sett helt annorlunda ut om så hade skett. Vi har ingen som helst anledning att frångå vår uppfattning att parlamentarikerna omedelbart borde ha tillkallats — möjligen kan man om regeringens handlande på denna punkt säga: »Bättre sent än aldrig.»

Varför har över huvud taget regeringens avslag på framställningen om parlamentariskt inslag i undersökningen mottagits med så stor besvikelse ute bland folket? Det är helt enkelt på det sättet, att när det gäller att bygga upp vårt försvar får vi alla vara med och betala våra dryga bidrag i form av skatter, i form av värnpliktsutbildning beredskapstjänstgöring o. s. v., men när detta försvar hotas utifrån på ett sätt som tidigare inte förekommit i modern tid över huvud taget, kopplar man plötsligt bort ena halvan av det folk som varit med om att bygga upp försvaret och tillåter dem inte att få insyn i de problem som nu uppkommer. Det är väl närmast detta som föranlett att besvikelsen över regeringens ståndpunkt blivit så stor som den blivit.

Det är högst naturligt att avslöjandet av spioneriet kom som en chock för svenska folket och gav upphov till oro och bestörtning. Man frågar sig: Hur

kan sådant inträffa över huvud taget, hur kan sådant pågå så länge och hur kan detta utföras av en man i Wennerströms ställning? Men samtidigt har man frågat sig: Har allt gjorts som kan och bör göras för att förhindra ett så omfattande spioneri? Vilka verkningar kommer det att bli för vårt försvar? Alla dessa frågor är naturliga i detta sammanhang, och de framstår allttjämt såsom i huvudsak obesvarade.

I denna allmänhetens berättigade oro ligger ett av de starka skälen för en parlamentarisk kommission. Som tidigare sagts från denna talarstol, är det åtskilligt i denna affär som inte kan offentliggöras av hänsyn till landets säkerhet. Det är därför rimligt ur allmänhetens synpunkt, att åtminstone betrodda företrädare för folkets valda ombud, företrädande de olika partier, få syna affären i alla dess sömmar.

Enligt interpellationssvaret är anledningen till att statsministern inte underrättades på ett tidigare stadium, att säkerhetsfrågor rörande militära befattningshavare anmäles till försvarsministern, således inte till inrikesministern. Det skulle alltså vara Wennerströms affärens särart som medfört denna brist på kontakt. Men man måste ju fråga sig, varför kontakten mellan försvarsministern och statsministern behöver vara sämre än mellan inrikesministern och statsministern i ärenden av samma natur och vikt. Enligt statsministern har den bristande kontakten inte påverkat handlingen i sak, men det påståendet är en öppen fråga, där det är svårt att bevisa för och emot.

Skadeverkningarna för vårt försvar kan ännu inte överblickas, men så mycket kan utläsas av interpellationssvaret, att de kan bli betydande. Det antyds också att det kan bli nödvändigt att överskrida ramen för 1963 års försvarsöverenskommelse. Ja, blir det nödvändigt, är det väl ingen annan råd än att bita i det sura äpplet. Men då vill jag i varje fall för min del på denna

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

punkt ställa det absoluta kravet, att företrädare för partierna får tillfälle att klarlägga bakgrunden. Allt kan sannolikt inte redovisas i en proposition till riksdagen, och då förefaller det minst sagt rimligt, att de olika meningsriktningarna genom sina betrodda företrädare har fått kontrollera hur det egentligen förhåller sig. Man skall inte begära att riksdagen efter vad som förevarit i denna affär skall skriva på en räkning in blanco.

Om det sålunda finns anledning att anföra kritik i olika avseenden, finns det dock inte något underlag för ett slutgiltigt omdöme — vare sig i ansvarsfrågan eller i affären i dess helhet. Det måste anstå tills utredningsarbetet slutförts. Det angelägnaste nu är att klarlägga vad som brustit, att söka begränsa och reparera skadorna och att förhindra att liknande inträffar i framtiden.

I fråga om klarläggande måste givetvis de punkter där regeringen utsatts för kritik uppmärksammas. Jag syftar främst på Wennerströms placering i Kungl. Maj:ts kansli sedan det blev känt att han kunde vara en allvarlig säkerhetsrisk. Var det då nödvändigt att låta honom vara kvar?

I detta sammanhang erinrar jag mig en särskild passus i interpellationssvaret, av vilken framgår att försvarsministern gjort allt han kunnat för att förhindra att Wennerström fick tillgång till hemliga handlingar. Det är egentligen en ganska märklig passus, ty den innebär ju ett underförstått erkännande från regeringen av att man är nära nog maktlös på den punkten, när en man väl en gång blivit tillsatt i en befattning. Jag har själv inte mycken erfarenhet av hemliga handlingar, men från min egen tjänstgöring inom militärväsendet vet jag, att man i varje fall på det lokala planet tillämpar en ytterligt rigorös kontroll vid utbekommande av dylika handlingar. I samband härmed vill jag framhålla, att det naturligtvis är en vital fråga, att man

har klart för sig vilka handlingar Wennerström har haft i sin hand. Jag har själv en viss kännedom härom, men med hänsyn till det allmänna intresset på denna punkt vill jag fråga försvarsministern, om han vill redogöra för ordningen för utbekommandet av hemliga handlingar och om han anser denna ordning vara tillfredsställande. Mig förefaller det som om mycket av vad som hänt beror på denna ordning.

Man kan fråga sig om det var rimligt att Wennerström placerades på en så vital plats i UD, sedan han pensionerats. Vidtog man där tillräckliga åtgärder för att förhindra att han kom i besittning av s. k. heta papper? Frågor av denna art bör kunna besvaras under det arbete, som bedrivs av juristkommissionen och av de parlamentariker som kommer att tillkallas.

Vad gäller möjligheterna att effektivisera säkerhetstjänsten har man givetvis att ta hänsyn till balansgången mellan å ena sidan de krav, som betingas av rikets säkerhet, och å andra sidan vissa absoluta rättssäkerhetskrav, som inte kan åsidosättas i en demokrati. Det är därför riktigt, att ett parlamentariskt sammansatt organ får i uppdrag att utreda frågan om säkerhetstjänstens effektivisering. Härtill vill jag endast tillägga, att utredningsuppdraget inte bör hindra, att man under utredningstiden täpper till de kryphål och svagheter, som kan finnas inom ramen för nu gällande ordning.

Det har sagts tidigare i debatten och understrykes också i interpellationssvaret, att det är konstitutionsutskottets uppgift att skapa klarhet i frågor av detta slag. Nu förhåller det sig ju så, att konstitutionsutskottet har varit satt ur spel, ända till dess riksdagen ånyo sammanträtt, ty enligt grundlagen får utskottet inte arbeta under icke-riksdagstid. Jag hoppas att den nya författningen kommer att göra det möjligt för utskottet att arbeta även under icke-riksdagstid, varigenom malörer av detta slag skulle kunna undvikas. Hade

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

konstitutionsutskottet haft möjlighet att sammanträda omedelbart efter det att affären Wennerström blivit känd, hade mycket varit annorlunda, även om jag gärna vill medge, att jag inte kan hålla med dem i en viss tidningspress, som bedömer konstitutionsutskottets möjligheter att plocka statsrådshuvuden ungefär som man plockar kröser i en småländsk skogsbacke ett gott bärår. Den som suttit tio år i konstitutionsutskottet har ju lärt sig en del om möjligheterna härtill. Faktum kvarstår dock att utskottet har både plikt och möjlighet enligt grundlagen att syssla med frågan om regeringens ansvarighet.

Jag måste tillägga, att det arbete som skall utföras i konstitutionsutskottet är handikappat av att diskussionen i frågan för och emot på ömse håll har gått så långt, att alla har en förutfattad mening och har garderat sig på olika punkter. Därför är det naturligtvis ytterligt tveksamt om utskottet kan komma fram till den sanning man eftersträvar.

Jag skulle också, herr talman, vilja säga något om den roll, som den s. k. polisenämnden kommit att spela i den allmänna debatten om Wennerströmaffären. Jag skall inte gå in på några detaljer utan skall beröra frågan från principiella utgångspunkter.

Det har sagts att man rimligen inte kan utkräva något politiskt ansvar av regeringen i Wennerströmaffären, emedan riksdagsmän från de fyra demokratiska partierna ingår i nämnden. Det är möjligt att detta resonemang är ett kärkomet argument på sina håll, men jag tror att man inte har tänkt igenom konsekvenserna av det resonemang man fört.

Det förekommer ju, att riksdagsledamöter sitter med i nämnder och andra organ på olika håll i förvaltningen, utsedda av regeringen, ibland efter samråd med respektive partier. Det anses väl värdefullt, att dessa organ härigenom kan tillföras synpunkter från olika håll. Ledamöterna får emellertid

inte under några omständigheter betraktas som något slags gisslan hos regeringen. De kan inte och får inte utgöra något hinder för att riksdagen utkräver ett politiskt ansvar av regeringen. Godtar man det resonemang, som vissa regeringen närstående kretsar har fört beträffande polisenämnden, skulle ju en regering genom att utnämna riksdagsledamöter på strategiskt utvalda punkter i förvaltningen kunna bygga upp en politisk palissad omkring sig själv och således skydda sig mot att riksdagen genom konstitutionsutskottet utkräver det politiska ansvar, som grundlagen förutsätter och föreskriver. Nämnder av det slag det här gäller är ju tillsatta av regeringen och därmed också ansvariga inför regeringen. Ansvarig inför riksdagen är endast regeringen — ingen annan.

Med det anförda har jag, herr talman, velat belysa konsekvenserna av det resonemang som förts beträffande polisenämnden. Riksdagen bör, om den skall kunna fullgöra sin uppgift och vill slå vakt om sina grundlagsenliga rättigheter och skyldigheter, med skärpa vända sig mot dylika resonemang. En annan sak är, om man mer allmänt anser att det borde vara inte bara företrädare för en meningsriktning som skall ha ansvaret utan att också t. ex. den nuvarande oppositionen borde vara med och dela ansvaret i olika situationer. Men en sådan ordning kan man inte få till stånd genom att placera riksdagsledamöter i olika organ i den under regeringen lydande förvaltningen. Nej, vill man att de nuvarande oppositionspartierna skall vara delaktiga i det politiska ansvaret inför riksdagen, då heter alternativet samlingsregering — med de helt andra möjligheter till fullständig insyn och påverkan av olika beslut som därmed följer.

Får jag sedan, herr talman, med den utomordentliga generositet, som kännetecknar talmannens inledningsord till debatten, ta upp en annan sak, som ligger helt vid sidan av detta. Det gäller

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

den ständigt aktuella och alltid lika brännande lokaliseringsfrågan, som det kanske vore lämpligt att säga några ord om, då den kommit i ett nytt läge genom att lokaliseringsutredningen framlagt sitt förslag. Det är närmast ett par partier i detta förslag som skulle föranleda några kommentarer från min sida.

Utredningen skisserar ett program, som skulle syfta till att fördela sysselsättningen på ett annat sätt än som hittills skett. Som en av de starkaste motiveringarna för ett sådant program anför utredningen, att man måste ta till vara våra produktionsresurser för att få det bästa möjliga nationalekonomiska resultatet.

Det finns emellertid anledning att framhålla ett par saker där. Det visar sig av de statistiska utredningar utredningen gjort, att 1965 — alltså snubblande nära inpå oss — blir den naturliga tillväxten i våra arbetsföra åldrar mycket liten. Under perioden 1965—1970 beräknar man att den skall uppgå till endast 30 000 personer i hela riket. Mellan åren 1970 och 1975 kommer enligt utredningen en minskning av befolkningen att ske i de arbetsföra åldrarna.

Var och en borde tänka sig in i vad detta i och för sig betyder. Det betyder att den kontinuerliga tillförseeln av ny arbetskraft, som vi behöver för att säkra vår standard och förbättra våra positioner, inte kommer att ske på den naturliga vägen. Dessutom kompliceras problemet av att den befolkningsökning, som man normalt skulle räkna med — och som så småningom förbyts i en minskning — är regionalt så olika fördelad.

Samtidigt som tillväxten i hela riket mellan åren 1960 och 1965 uppgår till 3 procent, beräknas den i Norrbottens län komma upp till 8 procent och i Västerbottens län till 6 procent av därvarande befolkning. Av den tidigare omnämnda ökningen på 30 000 personer under denna period kommer alltså inte mindre än 9 000 personer på Norrbot-

tens län och 4 500 på Västerbottens län.

Om vi går vidare till nästa period, som totalt i riket företer en minskning av den arbetsföra befolkningen, visar sig en ökning i Norrbottens län med nära 6 000 och i Västerbottens län med drygt 2 000 personer. Vad betyder det i sin tur för lokaliseringsproblemet? Det betyder, att om man skulle helt motsvara lokaliseringsutredningens krav på att tillgodose människornas sysselsättning på deras hemort, skulle praktiskt taget all lokaliseringsverksamhet behöva inrikta sig på de två nordligaste länea. Jag är inte mannen att kunna besvara i vilken grad detta är möjligt. Det beror på inrikesministerns åtgärder i frågan och riksdagens beslut, men så mycket är ändå säkert, att inom ramen för denna utveckling torde det vara omöjligt att helt tillgodose befolkningsökningen däruppe, och det kan sålunda vara försvarligt med en viss omflyttning av människorna.

Att vår sysselsatta befolkning kommer att minska är i och för sig ur samhällsekonomisk synpunkt ett mycket besvärligt problem. Det förutsätter att vi ges möjlighet att tillvarata all tillgänglig arbetskraft för produktion. Detta är, vad jag kan förstå, det närmaste och starkaste argumentet för en aktiv lokaliseringspolitik, att man därmed söker upp den tillgängliga arbetskraften i olika delar av landet.

Det finns, som alla vet, företrädare för väsentligt olika grupper som anser, att näringslivet skall på egen hand dirigera sin lokalisering. Utredningen gör för sin del inga som helst invändningar mot detta i princip. Man säger att grunden för lokaliseringspolitiken alltjämt måste vara ett hänsynstagande till de företagsekonomiska principerna, och man avvisar bestämt varje form av tvångsdirigering. Däremot vill man försöka att med statliga medel — och i förekommande fall naturligtvis också kommunala medel — söka avlyfta det handikapp, som ändå måste vara förenat med att ett företag flyttas eller etableras på en

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

plats med högre transportkostnader och större avstånd både till råvarukällor och konsumenter och kanske med utbildad arbetskraft och andra negativa förutsättningar för industriell verksamhet.

Jag tror att den verksamhet, som sålunda skisseras, och de krav som här ställs får en alldeles särskild relief mot bakgrund av den utveckling man sålunda beräknar. Det gäller att verkligen kunna ta till vara den tillgängliga arbetskraft som inte är fullt sysselsatt, t. ex. att tillvarata den kvinnliga arbetskraften på ett sätt som vi tidigare inte ägnat uppmärksamhet åt.

Jag anser mig inte ha någon rätt att till herr statsrådet och chefen för inrikesdepartementet, som är närvarande i kammaren, ställa några direkta frågor, men det skulle fäna mig i hög grad, om herr statsrådet på något sätt ville klargöra hur han ser på de förslag som framkommit och i vilken grad han är beredd att motsvara de förväntningar som vi ställer på honom i detta sammanhang. Jag tror nämligen att, med den bedömning som jag här sökt göra, är inte lokaliseringsproblemet längre det som man oftast vill säga, ett landsbygdsproblem eller ett utslag av »fanatiska hjärnor». Det måste helt enkelt bli ett led i den nationalekonomiska process, som vi alla måste medverka i för att klara vårt försörjningsläge.

Herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Jag tänkte återföra debatten till Wennerströmaffären. Jag vill då först notera att de överdrivna beskyllningar, som har riktats mot mig i den offentliga debatten ända sedan Wennerström greps, inte har kommit till uttryck i de anföranden som vi fått lyssna till här. Den kritik som förekommit har riktats åt alla håll i statsrådsretsen.

Som framgår av interpellationssvaret är det jag som är ansvarig för handläggningen av Wennerströmaffären, och

kritiken skall därför riktas mot mig. Som huvudansvarig för ärendets handläggning påtar jag mig också helt och hållet ansvaret för att statsministern inte blev informerad.

Mina åtgärder har diskuterats och skall naturligtvis diskuteras. Vad jag bestämt vill tillbakavisa är anklagelser för passivitet och bristande intresse från min sida i denna affär. Det har gjorts antydningar här om att jag borde ha vidtagit åtgärder för att tidigare stoppa Wennerströms spionage. Sådant är lätt att säga nu, efter bekännelsen, när vi alla vet att det var fråga om en spion. Jag skall strax förklara varför vissa efterlysta åtgärder uteblivit och belysa vilket sammanhang detta kan ha med fallet Wennerströms upptäckande.

Enligt kritiken är Wennerströms placering i utrikesdepartementet en huvudfråga. Jag har lämnat bakgrund och motiv för denna placering i min redogörelse till juristkommissionen. Jag skall inte upprepa vad som är allmänt känt. Hur jag uppfattade UD-uppdraget och hur jag beskrev det för statspolisintendenten återfinns i redogörelsen, likaså våra fortsatta diskussioner om uppdragets karaktär.

Orsaken till mitt ingripande på våren 1961, vilket ledde till placeringen i utrikesdepartementet, var att jag delade säkerhetspolisens uppfattning att Wennerström inte borde få placeringen i flygstaben. Flygledningen ansåg sig inte kunna undvika att ge honom tjänsten, då han utan konkurrens var den mest meriterade. Jag ansåg dock att denna tjänst krävde en alldeles särskilt hög grad av pålitlighet. Det allvarligaste med befattningen i flygstaben var nämligen att Wennerström, om han hade fått den, skulle ha haft fri tillgång till en av försvarets största samlingar av aktuellt topphemligt material. Som chef för denna expedition skulle han i realiteten vara den ende som hade möjlighet att ta del av innehållet i de där förvarade handlingarna

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

utan att behöva ange varför han gjorde det. Andra befattningshavare måste för kontrollens skull kvittera ut viktiga handlingar som de behöver i sin tjänst. Den ende som inte behöver göra det är chefen för den expedition jag talar om, vilket Wennerström hade velat bli.

Om jag jämför tjänsten vid flygstabens expedition med den tjänst Wennerström hade inom försvarets kommandoexpedition, så kanske följande statistik ger en liten antydning om vilka möjligheter som skulle ha öppnats för honom vid flygstaben. Antalet vid flygstabens expedition avgående hemliga handlingar år 1962 var 889, varav 11 hemliga skrivelser av synnerlig betydelse. Motsvarande antal vid försvarets kommandoexpedition var 49 hemliga skrivelser, varav ingen av synnerlig betydelse. Antalet diarieförda inkommande hemliga skrivelser samma år, alltså 1962, var vid flygstaben 2 303, varav 50 hemliga skrivelser av synnerlig betydelse. Motsvarande antal vid kommandoexpeditionen var 566, varav 6 av synnerlig betydelse. Det bör också observeras att kommandoexpeditionen är uppdelad på tre sektioner, varav Wennerström bara var chef för en. Därtill kommer att Wennerström som chef för flygstabens expedition även skulle ha varit förflyttningschef för flygledningen vid mobilisering, vilket innebär ansvar för mobiliseringsplanläggningen och kännedom om flygledningens grupperingsplaner vid krig. Det var alltså denna ur säkerhetssynpunkt ytterligt ömtåliga post som Wennerström var angelägen att få.

Men kunde då inte Wennerström ha placerats på en ofarligare befattning än den han fick i utrikesdepartementet? Jag vill betona att det som 1961 på våren hade delgivits mig om Wennerström inte gav anledning till annat än en ytterst vag osäkerhet om honom. Eftersom det skulle röja metodiken i den kontinuerliga spaningsverksamheten är jag tyvärr förhindrad att återge

de sparsamma informationer som fanns om Wennerström. Det var naturligtvis icke så, som många tycks tro, att det vid denna tidpunkt fanns konkreta indicier som pekade på att Wennerström var en spion och till och med spion för ett visst lands räkning. Alla sådana påståenden och spekulationer saknar grund. Säkerhetstjänsten hade självfallet inte någon kännedom om att Wennerström bedrev brottslig verksamhet. De iakttagelser polisen hade gjort hade ansetts kunna förklaras.

Säkerhetstjänsten hade räknat med att Wennerström skulle lämna försvaret när han gick i pension i oktober 1961. Jag antar att man utgått ifrån att man därefter, särskilt om han hade övergått till privat tjänst, skulle ha kunnat avskriva hela ärendet. När man kom till att övervakningen med hänsyn till att Wennerström sökte befattningen vid flygstaben måste fortsättas, ville man till varje pris undvika att Wennerström skulle lämna försvaret när han gick i pension i oktober 1961. Jag antar att man utgått ifrån att man därefter, särskilt om han hade övergått till privat tjänst, skulle ha kunnat avskriva hela ärendet. När man kom till att övervakningen med hänsyn till att Wennerström sökte befattningen vid flygstaben måste fortsättas, ville man till varje pris undvika att Wennerström skulle lämna försvaret när han gick i pension i oktober 1961. Detta förklarar den utomordentliga sekretessen kring hans person. Genom att jag var villig att medverka och erbjöd Wennerström en annan syssla, där hans språkkunskaper kom väl till pass, där han fick högre lön och en högre social status än i den sökta befattningen, kunde vi locka honom att ta tillbaka den ansökan som låg inne och som gällde chefskapet för flygstabens expedition.

Det har diskuterats om UD-befattningen var en från början planerad fälla för Wennerström. För egen del kan jag svara, att det var den icke. Wennerströms situation på våren 1961 var inte sådan att säkerhetstjänsten umgicks med planer av detta slag. Man var osäker på honom. Det fanns saker och ting som man inte tyckte sig ha fått en helt tillfredsställande förklaring på, men situationen var inte den att man ansåg sig kunna klara av detta genom att snärja honom i en sådan fälla. Men det blev en fälla.

Jag vill inte förneka att vi fann det

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

egendomligt att han sökte befattningen vid flygstaben. En sådan befattning besätts i allmänhet av en major eller kapten. Men även om det kunde ha en fullt naturlig förklaring, så bjöd ändå försiktigheten att man hindrade honom att få den, utan att därför beröva honom chansen till arbete och inkomst. I detta avseende måste Wennerström vid denna tidpunkt bedömas ha rätt till samma hänsyn som vilken av sina kolleger som helst. Det viktiga var emellertid att han inte fick fri och okontrollerad tillgång till topphemliga svenska försvarshandlingar, som han skulle ha fått i flygstaben. Att han skulle stå under fortsatt uppsikt var dock alldeles klart.

Wennerströms uppdrag i utrikesdepartementet kunde inte på något sätt i farlighetsgrad mäta sig med tjänsten i flygstaben. I utrikesdepartementet hade Wennerström inte automatiskt tillgång till hemliga försvarshandlingar. I den mån han behövde sådana för sitt arbete måste han införskaffa dessa utanför departementet, i försvarets centrala staber och förvaltningar. Detta gav möjligheter att kontrollera honom.

Wennerström började UD-uppdraget redan på sommaren 1961. I september kunde för första gången konstateras, att han hade beställt hemliga handlingar från flygstaben. Handlingarna visades för mig den 28 september, och jag kunde inte finna att Wennerström behövde dessa handlingar för sitt UD-uppdrag. Utrikesminister Undén delade denna min mening.

Kunde Wennerströms dokumenterade allmänintresse och hans kända ambition att kunna allt om flyg — han hade skrivit böcker om flyg, han hade skrivit i facktidsskrifter och varit flygmilitär medarbetare i en daglig huvudstadstidning — motivera att han önskade ta del av handlingar inom flyget, som han tidigare hade varit van att få se och följa? Detta var möjligt. Jag var inte alls främmande för en sådan förklaring. Denna händelse blev för min

personliga del likväl en vändpunkt i fallet Wennerström. Den medförde att jag i fortsättningen ansåg mig böra hålla honom under en än mera skärpt uppsikt.

Nya händelser följde, som också föreföll egendomliga. Någon vecka efter det att jag hade läst handlingarna uppsökte Wennerström mig på mitt tjänsterum. Han begärde att jag skulle utfärda en generalorder som gav honom möjlighet att få del av hemliga uppgifter. Han ansåg att han blev hindrad i sitt arbete genom att han inte fick tillgång till de handlingar som han behövde. Bl. a. planerade han att studera verksamheten vid försvarets forskningsanstalt, och för detta krävdes ett tillstånd i en generalorder.

Denna fas i händelseutvecklingen utlöste nya överläggningar med säkerhetstjänsten. I stället för att utfärda en generalorder vidtogs slag i slag olika åtgärder för att så långt möjligt stänga vägarna till hemliga handlingar och få Wennerströms kunskapsinhämtande under kontroll. Jag skall här nämna några av de åtgärderna.

Vid flygstaben, där Wennerström naturligt nog kände sig hemtam, hänvisades han att vända sig till flygstabschefen, om han ville ha handlingar från flyget. Chefen för försvarets forskningsanstalt, generaldirektör Fehrm, informerades, och vi kom överens om att Wennerström endast skulle få del av sådana handlingar som Fehrm bestämde. Detta meddelade jag Wennerström. I kommandoexpeditionen, där han också hade bra kontakter och dessutom sitt tjänsterum, vidtogs flera åtgärder. Bl. a. informerades och beordrades säkerhetschefen överstelöjtnant Bondeson att noga övervaka Wennerström och naturligtvis om möjligt hindra honom från att få tillgång till hemliga handlingar.

Inom de högre militära staberna gjordes motsvarande arrangemang. I försvarsstaben orienterades cheferna i operationsledningen och cheferna för sektionerna I och IV om Wennerström

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

— chefen för sektion II var självfallet tidigare informerad. Inom armén fick arméstabschefen samma orientering och inom marinen marinståbschefen. Därvid beordrades att på samma sätt som vid flygstaben all utlämning till Wennerström skulle regleras genom respektive stabschefer. Allt detta skedde under senare delen av 1961. Samtidigt pågick säkerhetspolisens övervakning av Wennerström.

Detta var de viktigaste åtgärderna för att stoppa Wennerström i de högre militära staberna — i försvarets forskningsanstalt och i kommandoexpeditionen — utan att han rimligen kunde misstänka något arrangemang som riktade sig mot honom personligen, vilket ju var väsentligt. Wennerström trivdes inte med situationen. Han hade varit van vid att få praktiskt taget vilka handlingar han hade begärt. Nu måste han diskutera varje viktig handling och få finna sig i att det han ville ha kanske inte utlämnades till honom. Effekten uteblev inte heller. När den generalorder han hade begärt av mig och som han själv lämnat förslag till inte utfärdades, uppsökte han överbefälhavaren — det var i början av januari 1962 — och begärde av honom att få ut vissa bestämda hemliga handlingar, som han troligen hade blivit vägrad i någon stab. Överbefälhavaren förklarade att det kunde han inte få utan att gå tjänstevägen över departementet — jag förmodar utrikesdepartementet. Överbefälhavaren förklarade sig heller inte kunna medverka till en generalorder utan att först ha fått se en instruktion för Wennerströms verksamhet i utrikesdepartementet. Vad gjorde Wennerström då? Jo, han skrev själv ett förslag till en instruktion för sitt arbete i UD, vilken han överlämnade till överbefälhavaren. Detta instruktionsförslag togs om hand av chefen för sektion II i försvarsstaben, varunder ju den militära säkerhetstjänsten sorterar, och han modifierade instruktionsförslaget så att det passade till situationen.

Överste Westin fick instruktionen godkänd inom UD att gälla som instruktion för Wennerströms verksamhet.

I slutet av juni utfärdade jag sedan en generalorder, enligt vilken det bestämdes att Wennerström enligt överbefälhavarens närmare bestämmande skulle erhålla för sitt uppdrag erforderliga informationer genom försvarsstaben. Denna generalorder följdes sedan, som överenskommet var, av en försvarsstabsorder, som hänvisade Wennerström till chefen för sektion II för att få ut informationer.

Det väsentliga var att nu hade, utan att Wennerström förstått det, ekvationen hyfsats och övervakningen underlättats. Han var tvungen att gå till chefen för sektion II för att få ut hemliga handlingar. Hans möjligheter hade därmed sammanträngts till en enda *tilllåten* kanal. Eventuella försök att kringgå den legala vägen kunde lättare konstateras.

Men, säger man naturligtvis nu, det går väl ändå inte att påstå, att alla dessa åtgärder sattes in mot en person som inte var allvarligt misstänkt för spioneri eller annan brottslig verksamhet. Hela detta pådrag plus säkerhetspolisens pådrag visar väl klart att man hyste starka misstankar mot Wennerström? Jag vill då understryka att det fortfarande fanns ytterst litet att ta på. Visserligen hade det under hösten 1961 och vintern 1961—1962 inträffat händelser som förefallit egendomliga, men observera att upphovet till åtgärderna var Wennerströms intresse för handlingar inom flygets område, d. v. s. hans eget fackområde! Det var fortfarande tänkbart att han var ute i legala syften, både för egen information och för sitt uppdrags skull. Han var alltid mycket angelägen om — det kan alla vittna om som hade honom som föredragande — att kunna sina ärenden och att kunna lämna alla sakuppgifter som begärdes av honom vid en föredragning.

Men om man ändå var osäker på hans

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

motiv och alltså inte helt kunde utesluta möjligheten av brottslig verksamhet, varför tog man då inte det säkra för det osäkra? Varför greps han inte? Varför avskedades han inte?

Att inget ingripande gjordes av polisen berodde på att man inte vid någon tidpunkt 1962 eller tidigare hade underlag för en sådan åtgärd. Statspolisen var både av mig och av andra ställd inför just den frågan: Går det inte att sätta Wennerström under förhör på det material som föreligger, för att om möjligt få saken uppklarad, få mannen friad eller fälld? Inom statspolisen ansåg man dock att materialet var för tunt. Wennerström hade, även om han varit skyldig, lätt kunnat slinka ur greppet, vilket skulle innebära att eventuell brottslig verksamhet förblivit ouppklarad; han skulle ju ha blivit varnad.

Men varför blev han inte avskedad? Den frågan var också uppe till diskussion, bl. a. under år 1962. Resultatet av våra bedömanden är känt. Vi tog risker, det är sant — vi vet nu att Wennerström kunde fortsätta visst spionage även under tiden i utrikesdepartementet — men vi får nu på detta sätt, och det betraktar jag som helt avgörande, klarhet om vilka skador han har tillfogat landet. Hur jag än försöker väga olika skäl mot varandra i detta allvarliga avgörande, kan jag inte komma fram till att Wennerström borde ha avskedats. När nya omständigheter framkom, föreföll det allt nödvändigare att skapa klarhet.

Det hade naturligtvis på ett sätt varit en enklare väg att låta honom försvinna. Vad man kanske då hade vunnit var garantier för att hans eventuella spioneri skulle upphöra från och med den tidpunkt då han avskedades. Men hade detta varit en riktig lösning, med ett fall Wennerström som aldrig blivit uppklarat? En del representanter för oppositionen var ju i den första upphetsningen företrädare för en sådan linje, och en stor del av kritiken mot mig har förts från denna utgångspunkt. I dag är det

väl inte gärna någon som i en allvarlig debatt vill företräda en dylik uppfattning. När det nu talas om vilka oerhörda skador Wennerström vållat vårt försvar — och jag skall inte på något sätt förringa dem — kan man lättare föreställa sig vad det skulle ha kostat oss i minskad försvarseffekt, om skadorna förblivit oupptäckta. Vi har under dessa sista dagar blivit påmind om det, när risk uppstod att kartläggningen av förräderiet inte skulle kunna fullföljas.

Med hänsyn till förhörsläget, herr talmän, är det omöjligt att nu säga någonting beträffande skadornas art och omfattning, utöver vad som i allmänna ordalag yttrats offentligt från ansvarigt håll. Förhören är inte avslutade, och då det inte alltid kan förutsättas att Wennerström talar sanning — vare sig han erkänner eller nekar — kan något slutgiltigt inte sägas. Härtill kommer att varje enskild skada i allmänhet inte kan bedömas isolerat; i ett flertal fall krävs fullständig överblick innan man har underlag för att bedöma vilka motåtgärder som är de lämpligaste. Förslag till motåtgärder kan tidigast preciseras ett stycke in på nästa år. Slutredovisningen kan dröja än längre.

I interpellationssvaret tillbakavisas påståendena, att Wennerström utlämnat *allt* av hemlig karaktär inom försvaret. Det ligger i sakens natur, att ingen enda man kan få tillgång till allt inom försvaret.

Jag vill i detta sammanhang påtala de väldiga överdrifter som många gjort sig skyldiga till, när försvarets kommandoexpedition tillagts rollen att vara den centrala punkt, genom vilken alla försvarshemligheter passerar. Redan de uppgifter om antalet in- och utgående handlingar som jag nämnt gör denna föreställning helt verklighetsfrämmande.

Man bör komma ihåg att det pågår en genomgripande process på alla områden inom vårt försvar. Materielen förnyas. Det årliga anslaget till denna förnyelse uppgår till mellan 1,5 och 2 miljarder

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

kronor. Strategi, taktik, utbildning, organisation m. m. anpassas ständigt till förändrade förutsättningar. Mobiliseringsberedskapen söker vi öka genom att göra organisationen bättre. På så sätt kan tiderna för de olika förbandens mobilisering kortas ned. Den omedelbara insatsberedskapen varierar i stort efter lägets krav, men alltså gäller att vi strävar efter att ge den ökade resurser. Nya fasta anläggningar, sambandsförbindelser, befästningsarbeten m. m. utföres för stora belopp årligen. Mot den bakgrunden blir uppgifter som utlämnats redan efter kort tid till större eller mindre del inaktuella. I den utsträckning vi lyckats klarlägga skadeverkningarna kan vi dessutom inom ramen för den normala nydaningsprocessen koncentrera oss på att neutralisera dem.

I första hand finns dessa möjligheter i anslutning till det ordinarie budgetarbetet. Jag kan för dagen inte säga att det kommer till uttryck i den statsverksproposition som avlämnas till nästa års riksdag, men under alla förhållanden bör dock en anpassning kunna ske vid dispositionen av berörda anslag för nästa budgetår.

Tidsfaktorn ger också en annan aspekt. Den nydaning som fortlöpande sker inom försvaret baseras på inträngande fackmässiga studier för att nå största möjliga effekt med våra försvarsansträngningar. Ett mångårigt utvecklings- och förberedelsearbete föregår materielproduktionen och byggandet av fasta anläggningar, i den mån det är möjligt med hänsyn till arbetsbelastningen i de militära staberna och förvaltningarna. Dessa omfattande särskilda åtgärder i form av nyproduktion och nyanläggningar skulle sålunda under alla förhållanden inte ge resultat förrän efter flera år. Det bör däremot vara möjligt att utan alltför stor tidsutdräkt göra anpassningar inom ramen för planerade anskaffningar och anläggningsarbeten.

Vi skall ha klart för oss att vi står i

en mycket svår dilemma när vi diskuterar hur vi skall neutralisera spioneriets skadeverkningar. Å ena sidan har medborgarna ett starkt och berättigat intresse av att bli informerade om de skadeavhjälpande åtgärderna, men å andra sidan är det nödvändigt att hålla Wennerströms uppdragsgivare i ovisshet om de konkreta uttrycken för vår aktivitet på detta område. Intresset på den kanten att hålla sig å jour med i vilken utsträckning de av Wennerström lämnade uppgifterna blivit eller blir inaktuella har vi verkligen ingen anledning att tillfredsställa.

Riksdagen bör enligt min mening i första hand via statsutskottet hållas informerad och ges möjlighet att påverka behandlingen. Jag kommer alltså till slutsatsen att det inte går att precisera skadeverkningarna genom att ge ett mått i pengar. Skadeverkningarna är inte av sådan karaktär att detta är möjligt. Härav följer också att det inte heller i alla detaljer är möjligt att ange vad det kostar att reparera skadorna. I första hand bör detta ske inom ramen för den fortlöpande verksamheten. I interpellationssvaret framhålles att det inte nu är möjligt att uttala sig om huruvida särskilda medel kommer att erfordras här till vid sidan av den för det militära försvaret beslutade kostnadsramen. Visar det sig nödvändigt, kommer extra anslag att begäras.

Spionage är en smutsig hantering. Ingen har ännu kunnat klara ut hur Wennerström hamnat i denna avgrund. Alltsedan de första bekännelserna från Wennerström kom har vi noggrant studerat, jag vågar säga dissekerat det oerhörda material som hans bekännelser satt i våra händer. Det är realistiskt att räkna med att landsförrådare och främmande agenter ständigt är i verksamhet. Åklagarens offentliggjorda uppgifter tyder på att det framför allt är inom flygvapnet och marinen som Wennerström har opererat. Genom Wennerströms bekännelser vet vi att den stat han har arbetat för inte lämnar någonting åt slum-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

pen. Men spioneriverksamhet är svårare att avslöja än praktiskt taget något annat brott, och därför bör de myndigheter och organ som vi har för att försöka uppdaga och motverka spioneri få allt stöd de behöver, inte bara av regering och riksdag utan också av medborgarna i gemen. Själv har jag som försvarsminister i detta och andra säkerhetsärenden lämnat säkerhetstjänsten allt det stöd jag varit mäktig.

Med tillfredsställelse har jag kunnat konstatera att man i den offentliga debatten har skilt på person och yrkeskår. Man har inte gjort officerskåren ansvarig för att en man så grundligt felat. Om så hade skett, skulle detta ha varit orimligt; ingen yrkeskår kan någonsin vara garderad mot kriminella element. Vårt förtroende för officerskåren är självfallet orubbat.

Jag tror inte att det inträffade på längre sikt ogynnsamt påverkar försvarsviljan i landet. Det avslöjade spioneriet visar att en stormakt har intresse av vårt alliansfria och på klart defensiva uppgifter inriktade försvar. Detta säger oss att vi lever i en farlig tid och att vi inte ligger utanför de storas intressen. Vi har fått ytterligare bevis för det nödvändiga i att vidmakthålla ett försvar. Jag tror snarast att denna allvarliga händelse har stärkt vår beslutsamhet att försvara vårt land.

Herr LUNDSTRÖM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Att försvarsministern i första hand har ansvaret för att statsministern inte underrättades är ju klart. När försvarsministern därtill säger att den kritik som i många avseenden har riktats mot regeringen som sådan bör drabba honom, kan jag däremot inte helt hålla med honom. Det finns ju en sådan praxis i regeringens sätt att arbeta i sådana här säkerhetsfrågor, som otvivelaktigt har bidragit till att det icke på ett tidigt stadium skett ett sådant samråd vilket säkert hade kunnat medverka till ett kraftfullare framträ-

dande från myndigheternas sida i det här ärendet. Det är klart att denna praxis närmast är statsministerns sak.

Försvarsministern tillbakavisar för sin del den kritik som riktats mot honom för passivitet. Hans långa bevisföring nyss för att kritiken skulle vara obefogad har varit av stort intresse och, som jag tror, också av stort värde och givit åtskilliga synpunkter. Naturligtvis förstår jag att avvägningsproblemen under hela denna frågas handläggning har varit besvärliga. Det har gällt att å ena sidan åstadkomma så stor effektivitet som möjligt och å andra sidan icke träda rättssäkerheten för nära. Ändå är jag inte övertygad om att försvarsministern här har förstått riktigt varpå kritiken mot regeringen vilar.

Det måste väl vara regel här i landet att viktiga förtroendeposter skall förbehållas särskilt pålitlig personal. Det borde alltså vara självklart att när en person i Wennerströms grad och tjänsteställning blev misstänkt som en säkerhetsrisk — misstänkt för att han t. o. m. möjligen skulle kunna vara spion — så måste han väl, om han nu skulle vara spion, vara den farligaste spion som vi någon gång haft. Det är detta förhållande som gör att man redan från första början borde ha varit på det klara med att här förelåg ett särfall, som krävde utomordentliga åtgärder. För min del tror jag — åtminstone hoppas jag — att om ett ordentligt samråd redan på ett tidigt stadium hade förekommit inom regeringen i den här frågan, så skulle hela frågan ha handlagts på ett kraftfullare sätt än vad som skett. Såvitt jag fattat, har nämligen denna spioneriaffär drivits ungefär som vilken säkerhetsaffär som helst, ända tills det verkligen börjat bli allvarligt. Det är känt att säkerhetspolisen arbetar efter vissa principer som inte omfattar så särskilt stora grupper. Hade man från regeringens sida sagt att detta var en så viktig sak att ovillkorligen alla resurser måste sättas in, även

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

sådana som säkerhetspolisen dittills inte haft insatta, är det möjligt att man hade kommit fram till ett snabbare resultat. Det är på den punkten som jag anser att det finns skäl för kritik, om inte för passivitet så åtminstone för bristande effektivitet i denna fråga.

Vad sedan beträffar Wennerströms placering i utrikesdepartementet tror jag att det kan vara klokt att vänta tills mera material framkommer, innan en bedömning sker. Självklart innebar placeringen en risk. Det kom småningom även försvarsministern underfund med, och han vidtog då speciella åtgärder.

Men det finns ju andra omständigheter i detta sammanhang som alltjämt förbryllar. Insåg man inte från början, att redan Wennerströms status gav honom en helt annan möjlighet att komma åt hemliga handlingar än han skulle ha haft, om han inte fått denna tjänst? Om man insåg detta, varför underrättades icke — jag upprepar frågan — utrikesdepartementets säkerhetschef?

Herr VIRGIN (h) kort genmäle:

Herr talman! Försvarsministern säger, att kritiken skall riktas mot honom. Jag tror visst att det kan finnas skäl att rikta kritik mot försvarsministern, men det är svårt att avgöra i vilken utsträckning så bör ske, innan utredningen är fullt redovisad och klar. Jag tror att man i varje fall måste rikta kritik mot att regeringschefen inte blev underrättad om förhållandena. Åtminstone på en punkt ger interpellationssvaret full klarhet, och det är, att det hittills inte varit tillfredsställande ordnat inom regeringen i fråga om rapporteringsmetodiken och ansvarsfördelningen när det gäller säkerhetsfrågor.

Försvarsministern använde många ord för att motivera, att Wennerström inte blivit placerad som chef för flygstabens expedition. Nu är det väl såvitt jag vet ingen som anmärkt på den sa-

ken. Det hade varit orimligt, om han fått den placeringen, sedan säkerhetspolisen bestämt hade avstyrkt detta.

Man kan inte framställa säkerhetsfrågan i Wennerströms fall som en rutinsak av alldaglig art. Den är och måste från början ha tett sig som uppseendeväckande, även om misstankarna var vaga. Redan år 1959 föredrogs ärendet för försvarsministern på ett sätt, som inte är vanligt i säkerhetsärenden och som underströk dess vikt och betydelse, detta enligt försvarsministerns egna ord.

Jag tyckte nog att försvarsministern — och kanske ännu mer statsministern i interpellationssvaret — försökte bagatellisera de skador som spioneriet kan ha förorsakat. Man säger, att i den mån som det visar sig att skador uppstått skall regeringen inte känna sig hindrad att föreslå medel för deras avhjälpande.

Jag tror inte att det tjänar något förnuftigt syfte att dölja att skadorna måste vara avsevärda. Både överbefälhavaren och statspolisintendenten har offentligen sagt detta. Om jag minns rätt föll ÖB:s ord så, att avhjälpandet kommer att kräva »mycken tid, mycket arbete och mycket pengar». Det måste väl då vara bättre att se sanningen i ögonen och koncentrera sig på lämpliga åtgärder och inte bara låtsas som om allting skulle gå över av sig självt på några år.

Jag håller med försvarsministern om att frågan *hur* skadorna skall avhjälpas i detalj inte kan diskuteras offentligt. Såvitt jag vet har ingen heller begärt eller ens antytt något sådant. Däremot är det viktigt att man inte låter någon sekretess vila över vår beslutsamhet att verkligen avhjälpas skadorna.

Herr ANDERSSON, TORSTEN, (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill gärna ge försvarsministern en eloge för den redogörelse som han här har lämnat i an-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

slutning till interpellationssvaret och som har gett åtskilligt att fundera över.

För mig kvarstår ändå en fråga. Det har konstaterats att det gjorts åtskilligt för att förhindra Wennerströms arbete, eftersom han möjligen kunde vara spion, men man måste ändå fråga sig, om det inte visats en viss vanmakt i det sammanhanget. Det är för mig ganska överraskande — det var dock fråga om en man i en mycket hög militär grad. Om jag inte är fel underrättad ifrågasattes hans befordran till överste på sin tid av dåvarande flygvapenchefen. Wennerström var känd för att ha utomordentligt goda kontakter åt olika håll, inte minst åt Moskvasidan, och han hade över huvud taget haft befattningar som borde ha gjort att man hållit ögonen särskilt noga på honom.

Jag kan förstå att det kan vara svårt att handla i en sådan situation, men det är väl en brist i vår beredskap på detta område, att man skall vara tvingad att ta sådan hänsyn vid placering av befattningshavare, att man såsom i detta fall lyckades undvika hans placering på flygstaben bara genom att locka honom att ta anställning på kommandoexpeditionen, där han ändå, om han bedömdes som misstänkt för spioneri, var en uppenbar säkerhetsrisk. Jag kan förstå att detta i någon mån är ett dilemma. Men då är frågan om man inte måste vidta åtgärder för att täppa till den möjlighet till vanmakt, som tydligen finns på detta område.

Debatten här följs med ett utomordentligt starkt intresse ute i landet — då och då ringer det folk som talar om för oss att de sett det ena och det andra. En åhörare hade plockat fram Aftonbladet för den 28 augusti, där man redogjorde för hur statsministern såg på saken när han av justitieministern underrättades om läget. Vederbörande sade, att han för sin del är djupt upprörd över att ett så pass allvarligt meddelande som justitieministern lämnade inte föranledde några som helst

åtgärder. Detta förhållande är väl också ett uttryck för att man i de avgörande instanserna inte har det rätta greppet om dessa väsentliga frågor — man tror helt enkelt inte att svenskar i så höga militära befattningar över huvud taget skulle kunna göra sig skyldiga till sådana här handlingar. Jag kan inte undgå intrycket att Wennerströms höga rang och position i och för sig har utgjort ett hinder mot att man skulle ingripa på ett mera effektivt sätt, och jag menar, herr talman, att detta inte får förekomma som ett hinder i sådana situationer.

Herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Det är inte alls som herr Torsten Andersson nu säger, att Wennerströms höga grad utgjorde något hinder mot ingripande. Det var hans höga grad som gjorde att övervakningen mot honom var så intensiv — intensivare än mot någon annan. Vi hade säkerligen inte på grundval av det material som fanns satt någon mycket låg befattningshavare under den uppsikt, som vi underkastade Wennerström — just därför att han var en hög befattningshavare.

Herr Lundström framhöll alldeles riktigt, att man måste kräva pålitlighet hos den personal som bekläder högre poster i vårt land. Detta är alldeles självklart. Svårigheten är bara att i enskilda fall klara ut om vederbörande är pålitlig eller ej. Wennerström är inte vårt enda säkerhetsfall. Vi har ganska stor erfarenhet. Om herr Lundström ville medverka till att tala om vad det var för åtgärder, som han menade att man i varje konkret situation skulle ha vidtagit mot Wennerström — avsked, förflyttning till någon annan post — så vore jag tacksam. Är det någon som kan hitta på någon post för en överste i central förvaltning, som det måste röra sig om? Man kan här inte bara tala i allmänna ordalag. Man måste faktiskt i varje säkerhets-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

fall konkret försöka ange vad det är för åtgärder som man anser borde ha vidtagits — t. o. m. när saken är upplärd.

Varför informerades inte UD:s säkerhetschef, frågade herr Lundström. Jag har i min redogörelse till juristkommissionen tagit upp den frågan och där framhållit som sanningen är, nämligen att även jag ansåg att man borde informera UD:s personal, men att jag höjde mig för statspolisens skäl och inte vill ta egna initiativ, eftersom jag hade tagit upp frågan med statspolisen. Därtill kom ju att Wennerström var anställd i försvarsdepartementet och inte i utrikesdepartementet. Han stod under kontroll av försvarsdepartementets säkerhetschef — från september 1961, skulle jag tro. Wennerström hade sina arbetslokaler först i försvarsdepartementet och sedan i försvarsdepartementets kommittélokaler.

Herr Virgin har fått den uppfattningen av interpellationssvaret och kanske menade han också av mitt anförande, att vi har försökt bagatellisera de skador som Wennerström tillfogat landet. Vi bagatelliserar dem inte! Vi vet att skadorna är omfattande. Det framgår nog också av svaret att vi haft ingående överläggningar med överbefälhavaren och hans medhjälpare innan vi skrev detta svar.

Det svåra är hur man skall kunna bestämma reparationsarbetet. Frågan kommer att ställas, om det lönar sig att reparera vissa s. k. skador. Jag skall inte gå in i detalj på denna problematik, som vi försökt beskriva i interpellationssvaret, men det är alldeles tydligt — som var och en av kammarens ledamöter kan föreställa sig — att om Wennerström har lämnat ut uppgifter om någon anläggning här i landet, så är det ju inte säkert att vi därför är tvungna att vidta några åtgärder. Vi har ingen klar bild över hur mycket man tidigare visste om saken i Ryssland eller vilka möjligheter man

i dag har att skaffa sig nya uppgifter om man så vill. Därför föreställer jag mig, att denna kammare inte utan vidare går med på att göra förändringar i våra försvarsanstalter utan att ha fått vissa garantier för att de har någon verklig mening.

Herr Virgin var i sitt anförande här faktiskt inne på en väg, nämligen att om man inte anser sig kunna reparera skadorna i de enskilda fallen, så kan man ju förstärka försvaret genom att göra det ännu slagkraftigare, genom att bygga ut det ytterligare. Den utvägen slår naturligtvis alltid till buds.

Herr Torsten Andersson var i sitt första anförande inne på frågan om de bestämmelser som gäller utkvittering av handlingar är till fyllest och om de fungerar på rätt sätt. Bestämmelserna, herr Torsten Andersson, är så långt jag förstår till fyllest, men jag måste erkänna, att det har brustit i hanteringen.

Herr LUNDSTRÖM (fp) kort genmäle:

Herr talman! I min första replik gav jag uttryck åt min åsikt, att man kunde ha åstadkommit en effektivisering av säkerhetstjänstens arbete genom att sätta in resurser utöver det normala, eftersom det här gällde en så viktig person i en så viktig tjänst.

Vad sedan gäller Wennerströms placering i UD som tillförordnad befattningshavare, så var den inte nödvändig, eftersom Wennerström ju var pensionerad. Jag har redan sagt att jag inte skall ingå på en bedömning av denna sak, men om man hade så velat, hade man ju här kunnat koppla av Wennerström.

Till sist säger försvarsministern, att han höjde sig för statspolisens chef och därför inte meddelade UD:s säkerhetschef att Wennerström var misstänkt. Det är ett förvånande yttrande. Varför skall man ha en säkerhetschef, om han inte anses böra få reda på sådana här saker? Jag kan inte bedöma vilka motiv, som statspolisintendenten hade för

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

sin ståndpunkt, men jag föreställer mig, att regeringen inte är alldeles oförmögen att göra en egen reflexion, när den själv har sett till att det skall finnas en säkerhetschefsorganisation i detta likasom i åtskilliga andra verk.

Herr VIRGIN (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag noterar med tillfredsställelse, att försvarsministern säger sig vara fullt medveten om att det kan ha uppstått betydande skador och att han för sin del inte vill bagatellisera dem. Jag kunde emellertid inte tolka interpellationssvaret på annat sätt än att man där söker bagatellisera skadorna, eftersom det i svaret klart utsäges, att man ifrågasätter om särskilda medel kommer att erfordras vid sidan av den för försvaret bestämda ramen.

Vilka möjligheter kan finnas att upprätthålla den fastställda försvareffekten, när det har inträffat betydande skadeverkningar av oväntad art, om man inte bestämt räknar med att man skall behöva kompensera dem med anlåtande av extra medel?

Herr statsrådet ANDERSSON:

Herr talman! Bara en replik till herr Lundström. Han har helt missuppfattat säkerhetschefernas uppgifter. De skall inte delta i någon spaningsverksamhet. Sådant ingår inte i deras uppgift.

Herr UNDEN (s):

Herr talman! Den debatt, som föres här i dag, påkallar några reflexioner angående debattens syfte.

Det är en vanlig remissdebatt, kombinerad med en interpellationsdebatt, men den framträder dessutom genom interpellationernas innehåll såsom ett slags förberedande dechargede-batt. Med hänsyn härtill spörjer man sig hur proceduren i den s. k. ansvarsfrågan skall utveckla sig i framtiden. Det finns såvitt jag vet inte något precedensfall.

De bägge fall, som man hänvisar till i folkpartiets interpellation, avsåg ju inte regeringsledamöters ansvar. Så mycket är väl klart, att konstitutionsutskottets roll i fråga om utkrävandet av konstitutionellt ansvar för regeringens ledamöter inte kan ändras genom tillsättandet av särskilda undersökningskommissioner.

Beslutet om en juristkommission avsåg att möjliggöra en ingående utredning av fakta i händelseförloppet. Kommissionen skall dels utreda orsakerna till att Wennerströms spioneriverksamhet kunnat fortsätta under en lång följd av år, dels undersöka huruvida vad som därvid förekommit ger anledning till särskilda åtgärder i syfte att förebygga riskerna för brottslig verksamhet av dylik art. Någon kollision med konstitutionsutskottets granskningsuppgift uppstår inte, såvitt jag kan se. Så kan däremot bli fallet om en parlamentarisk undersökningskommission tillsättes i enlighet med kraven från oppositionspartiernas sida, till vilka regeringen ställer sig välvillig.

I folkpartiets interpellation ges upplysningar om hur man där tänker sig parlamentarikernas uppgift. De skulle för det första pröva vad som förekommit av betydelse för en bedömning av regeringens parlamentariska ansvar. De skulle för det andra ge allmänheten garanti för att allt som är väsentligt med hänsyn till regeringens ansvar, dess och myndigheternas handläggning av frågan samt förtroendets återställande kommer till allmän kännedom, i den mån inte sekretesskäl av hänsyn till rikets säkerhet hindrar ett offentliggörande. De skulle slutligen för det tredje ställa ett betydelsefullt material till förfogande för konstitutionsutskottet bl. a. genom att höra statsråden, som inte har rätt att infinna sig i utskottet.

I högerens interpellation uttalas om den parlamentariska utredningen, att den bör i första hand bedöma var ansvaret ligger för att Wennerström under så avsevärd tid kunnat fortsätta sin

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

landsskadliga verksamhet samt föreslå åtgärder, avsedda att för framtiden i möjligaste mån förhindra att händelser av detta slag upprepas.

Herr Bengtsons interpellation innehåller i denna punkt, att juristkommissionens arbete borde kompletteras genom att företrädare för de demokratiska partierna beredes tillfälle till en ingående undersökning av Wennerströmaffären och omständigheterna kring densamma. En särskild parlamentarisk insyn bör enligt interpellanten snarast komma till stånd.

Närmast får man det intrycket, att den parlamentariska kommissionen skall vara ett slags biträde till konstitutionsutskottet i vad angår prövningen av statsrådets ansvar. Men samtidigt förefaller det av herr Lundströms interpellation, som om parlamentarikerna bör framträda självständigt utåt. De skall företa en bedömning av regeringens parlamentariska ansvar, och de skall garantera allmänheten att ingenting fördöljes, som utan fara kan offentliggöras.

Om detta är folkpartiets uppfattning, kan det ju tänkas att den parlamentariska kommissionen — ifall en sådan tillsättes — bedömer ansvarsfrågan på annat sätt än konstitutionsutskottet sedan gör. Det blir en ganska förbryllande situation. Regeringen har, såvitt jag vet, inte tillkännagivit, hur den kommer att formulera direktiven för en eventuell parlamentarisk kommission. Den frågan kräver förvisso ett noggrant övervägande.

En egendomlighet med dagens debatt, vid sidan av koncentrationen på en parlamentarisk undersökningskommissions tillsättande, är också att materialet för bedömning av vad som förekommit i Wennerströmfallet ännu är så ofullständigt. Å andra sidan är det ett legitimt intresse för alla, att riksdagen blir forum för ett preliminärt tankeutbyte trots det ofullständiga materialet.

Jag övergår sedan till min egen be-

fattning med Wennerströmfallet. Därvid tar jag upp till besvarande några spörsmål, som ställts i interpellationerna.

Det har frågats, när Wennerström började sitt arbete i UD. I juni 1961 hade han kontakt med mina närmaste medarbetare och mig själv i syfte att bli orienterad om sina blivande arbetsuppgifter. I augusti ägde sedan några sammanträden rum i UD i närvaro av mig själv och bl. a. kabinettssekreteraren och politiske chefen rörande förberedelserna för diskussionerna om nedrustningsfrågor under FN:s instundande församling. Vid dessa sammanträden var Wennerström närvarande.

Vidare har frågats vilken uppgift Wennerström hade i UD. Redan vid mitt första samtal med försvarsministern, då jag anhöll att han skulle ställa till förfogande en militär expert för handläggning av nedrustningsfrågor i FN, torde det ha tydligt framgått av mina uttalanden att experten borde samla material i nedrustningsfrågan, som alltjämt vore aktuellt, ordna och sammanställa olika förslag och jämföra olika länders ståndpunkter. Jag utgick ifrån att den militäre expertens uppgift inte skulle vara begränsad till något speciellt problem inom ämnesområdet utan att han skulle vara beredd att ta itu med vilken som helst nedrustningsfråga som i något avseende önskades utredd. Härigenom skulle han kunna underlätta för den arbetsgrupp, åt vilken jag uppdragit att studera nedrustningsfrågan, att göra sig en klarare bild av läget. Denna arbetsgrupp utgjordes av kabinettssekreteraren, politiske chefen och ambassadör Alva Myrdal.

Jag tillägger med tanke på alla spekulationer i pressen om Wennerströms uppdrag i UD, att han *inte* var »utrikesministerns högra hand i nedrustningsfrågor» och att han *inte* var »utrikesministerns föredragande» och inte heller rådgivare i dessa frågor.

På frågan vad han sysslade med kan

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

jag enklast svara med en uppräknig av ett tiotal promemorior, som han utarbetat — uppräknigen gör inte anspråk på att vara uttömmande — nämligen följande.

1. Sammanställning av förslag till begränsade kontroll- och inspektionszoner åren 1955—1960.

2. Tekniska möjligheter att upptäcka interkontinentala raketer efter avfyringen.

3. System för spanings satelliter på höga höjder.

4. Det franska förslaget om kontroll över vapenbärare.

5. Historik över utvecklingen av de sovjetiska synpunkterna på kontroll av nedrustningsavtal.

6. Divergenser mellan väst och öst i vad avser kontroll.

7. De irländska förslagen angående förbud mot spridning av kärnvapen.

8. Angående militära utredningar i Sverige beträffande internationell polisstyrka i FN:s tjänst.

9. Angående gången av förhandlingarna mellan USA och Sovjet i provstoppsfrågan.

10. Dokumentsamling angående offentliga uttalanden om kärnvapenfria zoner.

Angående överste Wennerströms placering i UD hänvisar jag till de promemorior, som försvarsministern och jag inlämnat till juristkommissionen. Jag var införstådd med denna placering, eftersom säkerhetstjänstens ledning inte hade någon erinran. Misstankarna mot Wennerström var till ytterlighet vaga. Ännu så sent som den 13 maj 1963 bedömdes misstankarna ej utgöra tillräcklig grund för polisens ingripande.

Herr Lundström misstolkade mig, när han påstod att jag över huvud inte tog någon ställning till Wennerströms placering i UD. Vad jag inte ville ta ståndpunkt till var huruvida misstankarna mot Wennerström över huvud motiveerade hans övervakning. Därvid följde jag emellertid säkerhetstjänstens och försvarsministerns önskemål.

Jag utgick från att övervakningen skulle fortsättas även efter Wennerströms anställning i UD, vilket bekräftades av försvarsministern. Den icke blott fortsattes utan skärptes. Tre officerare informerades om fallet, en i början av 1961, en annan omkring den 1 oktober 1961 och den tredje i början av 1962. Denna grupp hade ett direkt spaningsuppdrag och fick bl. a. direktiv att söka hindra att hemliga uppgifter utlämnades till Wennerström. De hade också instruktion att uppträda så, att Wennerströms misstankar inte väcktes. Ett stort antal rapporter har lämnats statspolisen av de nämnda officerarna.

Såsom synes framgå av åklagarens uttalanden helt nyligen medförde omplaceringen av Wennerström, jämte den skärpta övervakningen, att han hämnades i sin spioneriverksamhet.

Från den 1 oktober 1961 var Wennerström avkopplad från sin befattning på kommandoexpeditionen, med den tillgång till hemliga militära handlingar som han där hade. På den nya posten i UD skulle han syssla med nedrustningsfrågor och fick därmed helt naturligt tillgång till diplomatiska handlingar inom det området. Jag bedömde olägenheterna därav som mindre allvarliga vid avvägning mot intresset att vinna klarhet i säkerhetsfrågan. Jag understryker, att jag ingalunda kunde utgå ifrån att misstankarna mot Wennerström var grundade.

Jag kommer nu till en annan sida av spørsmålet. I herrar Virgins och Heckschers interpellationer påtalas den oklarhet, som består i fråga om Wennerströms uppdrag i UD och angående anknytningen av hans arbetsuppgifter till förarbetena till den s. k. Undénplanen.

Då herr Heckscher först framförde tanken, att måhända Wennerström påverkat Undénplanens utformning och därvid handlat i sina uppdragsgivares intressen, reagerade jag starkt mot den oförsynthet som låg i herr Heckschers

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

insinuation — jag skulle ha låtit mig påverkas av Wennerström vid planens utformning, fastän jag var informerad om de misstankar som vilade på honom. Och både stats- och utrikesministrarna reagerade på likartat sätt. I den senares kommunicé framhölls det angelägna i att dementera insinuationen och klart framhålla, att förberedelserna för Sveriges ståndpunkt vid generalförsamlingen hösten 1961 gjordes av utrikesminister Undén personligen i samarbete med några av UD:s tjänstemän, däribland ambassadör Myrdal.

Då fann högerledaren för gott att ge en ändrad innebörd åt sin anklagelse. Han hade blott velat ha reda på vilken militär expertis jag hade använt vid planens utarbetande. Uträkningen var uppenbarligen att avleda uppmärksamheten från hans tidigare insinuation för att i stället ta upp en helt annan kritik, nämligen att jag försummat att rådfråga försvarsledningen angående Undénplanen.

Jag noterar herr Heckschers reträtt och återgår till herr Virgins interpellation.

Hans fråga, vad Wennerström sysslade med i UD, har jag redan besvarat. Vad sedan angår frågan om militär expertis vid utformningen av Undénplanen är mitt svar, att jag inte hade behov av sådan expertis och inte anlidade någon. Denna plan var ett politiskt initiativ i nedrustningsfrågan av rent förberedande natur. Det svenska resolutionsförslag, som betecknats såsom Undénplanen, rekommenderade en rundfråga ställd till FN:s medlemsstater, med begäran om svar på frågan, *under vilka villkor* kärnvapenfria länder skulle vara villiga att göra särskilda åtaganden i syfte att dels avstå från att tillverka eller på annat sätt förvärva kärnvapen, dels också avstå från att i framtiden mottaga kärnvapen på sina territorier för något annat lands räkning.

Detta svenska initiativ har tidigare debatterats i riksdagen, men jag kan inte påminna mig att det då framfördes

någon kritik mot att militär sakkunskap inte anlåtats. Det är litet sent, förefaller det mig, att nu, hösten 1963, dra upp frågan om regeringens underlåtenhet att hösten 1961 höra den militära sakkunskapen för ett rent politiskt initiativ av förberedande natur. Om det i framtiden skulle bli konkreta förhandlingar mellan en grupp av stater om bildandet av en atomfri zon och Sverige skulle delta i sådana förhandlingar, då är tidpunkten inne för den militära sakkunskapen att göra sina synpunkter gällande. För övrigt fick försvarsledningen tillfälle att yttra sig före avgivandet av svenska regeringens svar på generalsekreterarens rundfråga.

Att överste Wennerström skulle ha med råd eller dåd påverkat utformningen av den svenska planen är helt oriktigt. Herr Heckscher och andra, som tillstyrkt ett positivt svar på generalsekreterarens rundfråga angående Undénplanen, kan vara lugna. De var inte förda bakom ljuset genom manipulationer av överste Wennerström.

Herr ANDERSSON, TORSTEN, (cp)
kort genmäle:

Herr talman! Jag är uppkallad av herr Undéns resonemang beträffande konstitutionsutskottets roll i detta sammanhang. Jag tror det är viktigt att denna roll klarlägges, om jag nu kan bidra till någon klarhet.

Det har sagts, att konstitutionsutskottets roll inte kan ändras genom att man tillsätter en parlamentarisk kommission. Nej, det är alldeles uppenbart.

Det kan heller inte vara så, som herr Undén förmodade, att risken skulle uppstå att ansvarighetsfrågan skulle bedömas olika från konstitutionsutskottet och från den parlamentariska kommissionen. Det har sagts tidigare, att vi haft två exempel på sådana kommissioner, men att det i intet fall gällde regeringens ansvar. Jag måste säga, herr talman, att det över huvud taget inte kan råda

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

någon diskussion på den punkten: ingen annan part kan bedöma regeringens ansvar än just konstitutionsutskottet.

Varför har man då begärt en parlamentarisk kommission? Först och främst skedde det omedelbart efter det att Wennerströmfrågan blivit aktuell. Vid den tidpunkten var konstitutionsutskottet satt ur spel genom att riksdagen icke sammanträdde. Sedan riksdagen har sammanträtt kvarstår alltså för en parlamentarisk kommission möjligheten att höra de statsråd som är berörda av frågan. Den möjligheten har inte konstitutionsutskottet, vilket också påpekats. Detta kan i och för sig sägas vara en brist, men ett sådant arrangemang kan också ha sina speciella orsaker.

Jag föreställer mig saken så, att den parlamentariska kommissionen sålunda alltså har en uppgift, som sträcker sig väsentligt längre än konstitutionsutskottets möjligheter. Men den slutliga behandlingen och avgörandet i frågan måste alltid ankomma på konstitutionsutskottet. På den punkten kan man inte vidta några åtgärder stick i stäv med vad grundlagen föreskrivit. På denna punkt är konstitutionsutskottet så att säga suveränt.

Jag tror det är viktigt att detta klarlägges. När Wennerströmaffären blev aktuell, hade man över huvud taget ingen annan väg för andra parter än regeringspartiet att komma i kontakt med frågan än genom en parlamentarisk kommission. När nu riksdagen sammanträder, kan konstitutionsutskottet spela samma roll med det undantaget, att utskottet inte kan införa sig kalla statsråd och sålunda ur deras egen mun höra om händelseförloppet. Det kan däremot en parlamentarisk kommission, men denna kan å sin sida aldrig fatta beslut om regeringens ansvarighet.

Det ankommer inte på mig att lägga mig i regeringens direktiv för en eventuell parlamentarisk kommission, som man förutskickat, men jag tycker nog, att det förhållande, som jag här försökt

hävda, skall vara alldeles klart på den punkten.

Jag är alltfört alldeles övertygad om att en sådan parlamentarisk kommission har en mycket stor uppgift att fylla. Den skulle kanske också — även om konstitutionsutskottet är sammansatt av representanter för samtliga partier — ändå utåt mot den stora allmänheten verka som ett mera markerat tillmötesgående av kravet på insyn även från oppositionen. Även ur den synpunkten har den därför alltså ett utomordentligt berättigande.

Herr LUNDSTRÖM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Endast ett par korta reflexioner i anledning av herr Undéns anförande.

Förutom de skäl för en parlamentarisk kommission, som herr Torsten Andersson nyss har anført, vill jag påpeka att folkpartiet i sin interpellation uttryckligen har understrukit, att genom en sådan parlamentarisk kommissions verksamhet skulle ett betydelsefullt material ställas till förfogande för konstitutionsutskottet. Det betyder givetvis, att folkpartiet *inte* anser att kommissionen skulle vare sig föregripa eller komma till någon annan ståndpunkt än konstitutionsutskottet. Därmed dock inte sagt att den parlamentariska kommissionen kommer till precis samma uppfattning som majoriteten i konstitutionsutskottet. Det vet man inte — i den mån det nu alls skall göras en bedömning av det slaget av kommissionen.

Vad sedan beträffar att jag skulle ha missförstått herr Undén i hans promemoria rörande Wennerströms anställning i UD, har jag svårt att fatta hur detta missförstånd skulle ha uppstått. Herr Undén säger i sin promemoria: »Å andra sidan ansåg jag det inte vara min sak att genom utfrågning angående grunderna för säkerhetstjänstens miss-tankar söka bilda mig en egen uppfattning om deras hållbarhet. Jag har ock-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

så vid tidigare befattning med spionsaker, som på ett preliminärt stadium omnämnts för mig eller för någon av mina närmaste medarbetare av säkerhetstjänstens ledning, avhållit mig från att yttra någon egen mening om saken.»

Jag kan inte tolka detta på annat sätt än att herr Undén säger, att han inte kunde ta ställning till saken. Han avstod från detta, och den bedömning på regeringsnivå, som förekom, gjordes alltså uteslutande av försvarsministern.

Herr VIRGIN (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag ville först försäkra herr Undén, att jag aldrig har antytt eller ens tänkt mig, att Wennerström skulle kunnat ha direkt inverkat på Undénplanens utformning, och jag tror uppriktigt sagt inte att herr Heckscher har det heller.

Herr Undén säger nu, att Undénplanen var ett politiskt initiativ och därför inte fordrade någon militär belysning. Jag har svårt att riktigt förstå det resonemanget. Även politiska initiativ måste väl belysas ur alla de synpunkter som är av vikt och kan inverka på dem.

Undénplanens framläggande läste såvitt jag kan förstå i hög grad handlingsfriheten när det sedermera gällde att svara på rundfrågan från FN:s generalsekreterare. Det kunde ju inte rimligen begäras, att regeringen skulle ta avstånd från grundidén i den plan som regeringen själv hade lagt fram. Oppositionen var därigenom också delvis läst i sin handlingsfrihet.

Undénplanens egentliga syfte är att hindra spridning av kärnvapnen. Nu kan detta ur svensk synvinkel aldrig få vara ett slutmål. Det måste sättas betydligt högre, nämligen vid en avveckling under kontroll av kärnvapen över huvud taget.

Är det så säkert att vi kommer närmare det målet, om vi utan varje slags egentlig motprestation från stormakterna spelar bort det enda kort som vi har och som kunde ge oss möjligheter

till en förhandlingsinsats på vägen till slutmålet? Jag tror inte det. Jag tror dessutom att avståendet från handlingsfriheten kan innebära en större uppföring, än som kan vara skäl att göra. Detta gör det för mig så mycket självklarare att den militära sakkunskapen, liksom även oppositionen, i förväg borde ha tillfrågats och fått säga sin mening innan Undénplanen framlades.

Herr UNDEN (s) kort genmäle:

Herr talman! Det var med tillfredsställelse jag lyssnade till herr Anderssons utläggning av sin uppfattning angående att konstitutionsutskottet ensamt skulle ha ansvarsfrågan inom sin domän. Jag har inte sagt någonting annat i mitt inlägg än att det var anledning att noggrant överväga, vilka direktiv som borde ges åt den parlamentariska kommittén, eftersom det ju är en vanskelig fråga att införa nya ordningar när det gäller det konstitutionella ansvaret.

Det förefaller mig som om det herr Lundström läste upp ur min promemoria var precis det jag gjorde gällande, nämligen att jag inte tog ståndpunkt till spionfrågan i och för sig, till huruvida polisen var på rätt spår och huruvida det fanns tillräckliga skäl att misstänka och därmed övervaka. Däremot tog jag ställning till att han fick placeras inom UD, eftersom säkerhetspolisen och försvarsministern så önskade.

Jag noterar med tillfredsställelse att herr Virgin fränsäger sig varje tanke på att Wennerström skulle ha påverkat Undénplanen. Att jag nödgades reagera så starkt mot herr Heckscher berodde på att herr Heckscher i sitt första framträdande använde en, om jag får säga det, ganska ohövlig ton och ställde sin fråga på ett insinuant sätt.

Jag skall däremot inte gå in på den stora frågan om Undénplanens värde över huvud taget. Jag vill bara påpeka, att herr Virgin och hans partivänner ju hade tillfälle att i utrikesnämnden framföra sina invändningar men där accep-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

terade det enhälliga svaret på generalsekreterarens fråga. Då har de väl böjt sig för de olika faktorer som kunde inverka på bedömandet. Bland de faktorerna fanns också den att frågan hade diskuterats ofta inom FN och att Sverige där i många år och vid många olika tillfällen gjort gällande sin mening om vikten av att genom partiella reformer försöka få till stånd en partiell nedrustning på kärnvapenområdet.

Herr LAGER (k):

Herr talman! Eftersom den här diskussionen har givits karaktären av remissdebatt, så skall jag kanske mer uppehålla mig vid allmänna politiska frågor än vid Wennerströmaffären, som såvitt man kan förstå börjar bli ganska utdiskuterad, och vore i detta sammanhang tacksam för ett par förtydliganden från regeringens sida, om den nu anser sig böra ge sådana.

Det s. k. provstoppsavtalet, som under tecknades i Moskva i somras, framkallade en känsla av befrielse och tillförsikt, kanske inte så mycket beroende på avtalets konkreta innehåll — ehuru jag tror att det inte bör underskattas — utan desto mer beroende på att stormakterna förmått träffa en överenskommelse i en för folken livsviktig angelägenhet. Man vill så gärna tolka denna överenskommelse som en inledning till vidare förhandlingar och beslut för att åstadkomma nedrustning och avrustning i denna vår värld, som pressas ohyggligt hårt av de militära bördorna, av oro, fruktan och otrygghet.

Vår regering har glädjande nog biträtt Moskvaöverenskommelsen. Nu måste man dock ställa frågan, om inte vårt land kan ge praktiska bidrag till en fortsatt begränsning av kärnvapnen. Under de senaste åren har tre olika förslag om begränsning av kärnvapnen presenterats av statsmän i länder vid Östersjöns kuster. Jag tänker på den

polska s. k. Rapackiplanen, på vår före utrikesminister Undéns plan och på det senaste bidraget från den finländske presidenten Kekkonen om att proklamera Norden som en kärnvapenfri zon.

Vår regering har, så långt jag förstår, hittills ställt sig ganska kallsinnig till det finländska förslaget. Orsaken till denna kallsinnighet är emellertid inte klart redovisad. Ligger den måhända däri, att den svenska regeringen i sitt svar till FN den 16 februari 1962 angående kärnvapenfria zoner uttalade sig för att en sådan zon borde omfatta flera än de nordiska länderna och att detta skulle uppfattas som ett villkor för svensk medverkan? I den nämnda regeringsförklaringen heter det emellertid också, att »för det fall att ingen överenskommelse om skapande av en sådan kärnvapenfri zon uppnåtts före utgången av 1963, vill svenska regeringen förbehålla sig att i ljuset av då rådande förhållanden på nytt pröva det här berörda spørsmålet».

Vi närmar oss nu slutet av den tidsfrist som uppställdes för förklaringens giltighet. Och vissa nya saker har ju inträffat som ändrat förhållandena från februari förra året. Provstoppsavtalet har tillkommit, och Kekkonenplanen har lagts fram. Däremot är det inte sannolikt att en överenskommelse om skapandet av en kärnvapenfri zon i en större del av Europa har utsikter att bli verklighet före årsskiftet. Vore det inte då ändamålsenligt att falla tillbaka på Kekkonenplanen, biträda den och använda det svenska inflytandet för att få Danmark och Norge med i en kärnvapenfri zon, omfattande de nordiska länderna? Varje bit av vår jord som kan skäras loss ur kärnvapengreppet betyder så långt jag förstår ett bidrag för att dämpa vapenskramlet, liksom att varje breddning av kärnvapeninnehavet försvårar arbetet på att komma någon vart på nedrustningens väg. Svenska folket och även andra folk skulle med glädje hälsa initiativ i den

Spionerifaffären Wennerström samt allmän debatt

antydda riktningen från regeringens sida.

På ytterligare ett fält kan Sverige bidra till avspänning och normalisering av nu onormala tillstånd. Jag tänker på det abnorma förhållandet att den ena av de två tyska staterna ännu — fjorton år efter dess tillblivelse — inte är diplomatiskt erkänd av Sverige. Jag understryker: *diplomatiskt* erkänd. Förbindelserna i övrigt är, såvitt man kan förstå, ganska goda och normala, även om de kan bli bättre. Handeln de båda länderna emellan pågår och växer, samverkan sker och utvidgas på transporterens område, sportförbindelserna är lika goda mellan Tyska demokratiska republiken och Sverige som mellan Sverige och andra jämförbara länder. Även på kulturlivets område finns många och goda kontakter, som också ser ut att vidgas. Men så snart det blir fråga om att officiellt erkänna existensen av Tyska demokratiska republiken, så är det stopp.

Hur skall man förklara detta? För några år sedan avgavs den auktoriserade förklaringen, att ett erkännande av Tyska demokratiska republiken skulle innebära att man erkände och godtog Tysklands splittring. Den ståndpunkten är mycket svag. Sverige har erkänt den tyska förbundsrepubliken, d. v. s. den ena delen av det tidigare något så när enhetliga Tyskland. Varför utgör erkännandet av förbundsrepubliken inte ett godtagande av Tysklands splittring, när man anser att ett godkännande av Tyska demokratiska republiken skulle göra det? Vill man inte erkänna det faktiska läget utan blunda för detta, då skall man vägra att erkänna någon del av Tyskland, vänta med erkännandet till vi åter har ett förenat Tyskland i Europa. Men att erkänna den ena delen och vägra erkänna den andra är en orimlig och felaktig ståndpunkt, som regeringen snarast borde korrigera.

Tidigare här i dag yppade herr Lundström litet missnöje över att regeringen

har förklarat, att den kan vänta till 1966 med att komma med en författningsrevision. Jag tycker att det är ett klokt beslut. Då vi inte genomgripande reviderar grundlagen mer än vart hundra år behöver man inte jakta sig fram till ett beslut.

I den diskussion som inletts i författningsfrågan, grundad på den nyss avslutade utredningen, förekommer av och till påståendet att en ny författning måste gynna tillkomsten av ett sådant läge att vi får starka regeringar. Valsystemet skall gynna de stora partierna och missgynna de små. Frågeställningen har lett till en stundtals rätt livlig diskussion de borgerliga partierna emellan om och hur en sammansmältning av de borgerliga partierna kan åstadkommas, allt i avsikt att bli ett reellt alternativ till socialdemokratien och arbetarrörelsen i övrigt. Jag tycker att den svenska arbetarrörelsen är mycket stark och bildar en solid grundval för en stark regering.

Med herr talmannens tillåtelse skall jag här göra några reflexioner i anslutning till debatten om starka regeringar.

En stark regering fattar jag som en regering med fast underlag hos folket och i riksdagen. En sådan stark regering är givetvis en tillgång. Vårt lands arbetarrörelse utgör redan ett sådant fast underlag. En stark regering måste emellertid också bedömas utifrån synpunkten hur den använder sin styrka. Och här vill jag anföra några kritiska synpunkter.

Till en regerings uppgifter hör väl bl. a. att tillse, att nationen skyddas mot illvilliga anslag utifrån, att alla resurser utnyttjas till de arbetande människornas bästa, att medborgarna kan leva ett liv i frihet, utan nöd och otrygghet, att de skyddas till liv och hälsa och ges möjligheter att utveckla sina färdigheter, sig själva och andra till gagn. Men prövar vi hur regeringen i dessa hänseenden utnyttjar sin styrka, så tycker jag som sagt att den inte gör det i tillräcklig grad.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

För några veckor sedan fick vi ett litet häfte från finansdepartementet med vissa upplysningar om statliga företag. Där redovisas att den statliga företagsverksamheten under det senaste årtiondet inte gått framåt utan tillbaka i jämförelse med den privata företagsverksamheten. Detta måste väl innebära att det allmänna har mindre att säga till om i vårt lands ekonomi nu än för tio, tolv år sedan och att storfinansen har mer att säga till om nu än i början av 1950-talet. Och denna utveckling har skett under en period då socialdemokratien hela tiden suttit i regeringsställning. Det är verkligen alarmerande, tycker jag, när man hör att 95 procent av statsdriften tillkommit på initiativ av borgerliga regeringar och endast 5 procent på tillskyndan av arbetarregeringar.

Om regeringen ville utnyttja den styrka som folket begävat den med, skulle verkliga krafttag ha kunnat tagas — och kan naturligtvis fortfarande tas — för att vidga den statliga sektorn inom vårt lands ekonomiska liv, begränsa storfinansens makt och ge de arbetande människorna, särskilt industriens anställda, insyn i och inflytande över ledning och framtidsprogram inom de verksamhetsgrenar där de arbetar. De anställda skulle också kunna ges inflytande över vinster och tillgångar i företagen, vilkas användande nu avgöres av en handfull från produktionslivet i allmänhet helt avskilda människor. Regeringens försummelser på detta område undergräver dess fundament. Kraftiga åtgärder i den riktning jag här antytt skulle ytterligare stärka regeringens position och vara till gagn för folkflertalet.

Detta skulle också bli ett verkligt effektivt skydd för människorna, deras liv och hälsa, deras trygghet och trivsel. Storfinansen tar ingen eller ringa hänsyn till sådana ting. Dess huvudsakligaste strävan är inriktad på vinsten, utdelningen på aktierna, profiten. Och kommer profitintresset i

konflikt med samhällsintresset eller med de anställdas intressen så får profitintresset företrädesrätt. Jag tror att endast en utvidgning av den allmänna sektorn inom produktionslivet kan effektivt motverka detta och ställa folkets väl före storfinansens.

Jag sade nyss att till regeringens uppgifter också hör att skydda landet, värna om det svenska folkets nationella oberoende och självständighet; så självständig en liten nation nu kan vara i vår tid. Till detta hör givetvis att söka hindra främmande makter att få insyn i vitala försvarsanordningar och att, där så ändå skett, söka begränsa skadeverkningarna av sådan insyn och reparera dem.

Den allmänna opinionen — representerad av tidningspress och andra opinionsbildande organ — har under de senaste månaderna varit starkt engagerad i den s. k. Wennerströmaffären. Jag skall inte lägga mig i den diskussionen, såsom jag inledningsvis sade. De som har trasor med i den byken får tvätta dem själva. En åsikt vill jag emellertid ha till protokollet. Regeringen anklagas av de borgerliga partierna för bristande vaksamhet, för obeslutsamhet, nonchalans och diverse andra felaktigheter, då den inte på ett tidigare stadium ägnade överste Wennerströms förehavanden större uppmärksamhet och vidtog åtgärder mot dem. Jag kan inte anse att regeringen i detta fall har handlat så särskilt oriktigt. Den har — så långt det framgår av tillgängliga fakta — informerats om och godkänt de åtgärder som säkerhetsorganen föreslagit. Om dessa åtgärder eller bristen på åtgärder varit felaktiga, så måste väl det vara säkerhetsorganens fel, inte regeringens. Jag kan inte förstå att regeringen som sådan eller de enskilda statsråden skall lägga sig i vad dem underställda ämbetsverk håller på med i sin verksamhet för att fylla sin plikt och sina åligganden. Vår nuvarande statsminister handlade — om jag inte

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

minns alltför galet — under ett par krigsår säkerhetspolisärenden på regeringsnivå. Han bör alltså veta litet mer än vi andra om vad som är praxis och effektiva arbetsmetoder på det området. När han viftade bort ett erbjudande om föredragning i Wennerströmaffären, hade han väl sina skäl för det. Man kan ju inte heller begära — det vore enligt min mening oriktigt — att statsråden skall lägga sig i ämbetsverkens tjänsteutövning så länge dessa sköter sina jobb.

Här kan jag inte underlåta att fästa uppmärksamheten vid en inkonsekvens i de borgerliga partiernas uppträdande, särskilt högerns och folkpartiets. Jag syftar på ett annat fall som kommer upp till diskussion litet senare, nämligen NIB-affären. Samma politiker och tidningar som klandrar regeringen för att den *inte* lagt sig i säkerhetstjänstens ämbetsutövning klandrar samma regering för att den har lagt sig i NIB:s ämbetsutövning. Det går inte ihop. Antingen skall regeringen omedelbart och direkt styra och leda ämbetsverkens arbete, eller också skall den inte göra det.

Låt mig till Wennerströmaffären säga ytterligare ett par ord. Denna sak utnyttjas av högern och folkpartiet — särskilt av högern, vi har hört det i dag — på ett sätt som är ganska beklämmande. Först säljer en av deras egna klassbröder svenska försvarshemligheter. Sedan framträder högerpartiets ledare i olika digniteter — innan någonting blivit redovisat om vad som är sålt — och kräver en ny miljard i anslag till militärväsendet för att reparera de skador översten har åstadkommit. Detta är väl ändå en fräckhet som det svenska folket skriver sig till minnes.

Jag sade nyss, herr talman, att till regeringens uppgifter hör att medborgarna skyddas mot övergrepp. Låt mig sluta med att fästa uppmärksamheten hos höga vederbörande på en detalj, som rör spioneri men som inte alls är

så dramatisk som Wennerströmska affären har blivit.

Svenska domstolar har under de senaste veckorna tagit ställning till ett par snatteriförseelser i självbetjäningsbutiker. Det har rört sig om rena bagateller. I de fall jag åsyftar har det blivit frikännande domar.

Dessa rättegångar aktualiserar frågan om den enskilda människans rättssäkerhet i ett alldeles bestämt sammanhang. För närvarande är det så, att en del av de s. k. självbetjäningsbutikerna anställer en sorts butiksspioner för kundövervakning. Dessa spioner — under kristiden kallades de som bekant kotlettsirener — tillhandahålles av ett privat bolag. Bolaget för register över misstänkta personer, alltså ett slags motsvarighet till de allmänna straffregistren, men med den skillnaden att detta register är privat egendom och inte bara upptar sådana som begått brottsliga handlingar utan också sådana som vederbörandes agenter anser kan komma att begå brottsliga handlingar.

Hur utbildas då de som har den ansvarstyngda uppgiften att på detta sätt uppdaga brottslingar? För några dagar sedan intervjuades i Sveriges radio den person som sköter utbildningen av butiksspioner i AB Butikskontroll. På intervjuarens fråga om man hade vissa sätt att på det yttre bedöma om en person ägnar sig åt snatteri svarade den intervjuade ja och förtydligade: »Det kan vara en viss spändhet i kundens sätt att röra sig, spända axlar eller stelt huvud eller stel nacke, och sedan kan det vara det att de försöker att verka lite nonchalanta och avspända.» Det är synd att säkerhetstjänsten inte hade tillgång till denna kapacitet för bestämmandet av presumtiva brottslingar utan måste nöja sig med en enkel städerska.

Detta är en allvarlig sak. Tusentals människor i detta land är utsatta för risken att bli släpade inför domstol på angivelser av lärjungarna till denna

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

docent i spionkunskap. Borde inte regeringen intressera sig litet närmare för hur den privata företagsamheten tillåtes agera på detta fält. Detta är ett allmänt intresse också av det skälet att de hårt ansträngda rättsorganen på detta sätt mer eller mindre tvingas syssla med bagateller i stället för att ägna sig åt viktigare uppgifter.

Herr SVENINGSSON (h):

Herr talman! Jag skall inte ta upp någon debatt med herr Lager om vem som kan känna sig som klassbroder eller inte med herr Wennerström, men jag måste ändå säga att det var en enastående och storslagen solidaritetsförklaring i förhållande till regeringen som herr Lager kunde åstadkomma i Wennerströmfrågan.

Även om det vid denna tidpunkt inte finns så många synpunkter att tillföra Wennerströmdebatten utöver vad som redan har anförts av statsrådet Andersson, interpellanterna och de övriga talare, som redan har haft ordet, och även om det i viss utsträckning blir ett uppreparande av vad som redan har sagts, kanske det ändå i en så allvarlig och omdiskuterad fråga som denna finns anledning att något ytterligare ta tiden i anspråk.

Att denna fråga om spionaffären Wennerström ägnas en stor och betydande uppmärksamhet i riksdagen är inte att undra på. Här kan framhållas och strykas under, såsom redan har sagts, att det har inte under efterkrigsåren — om ens någonsin — inträffat en händelse som så har uppmärksamats och som allmänheten så har reagerat emot som just denna spionaffär; detta även innan den senaste skandalen med sömnmedelsförgiftningen tillkom. Att interpellationer i denna fråga har väckts från hela oppositionen, med i stort sett samma innehåll samtidigt i båda kamrarna är något ytterst ovanligt och såvitt jag vet något som aldrig tidigare har inträffat.

Man kan nog ifrågasätta, om det inte

var denna samlade framstöt från oppositionen den 16 oktober som var orsaken till löftet litet senare samma dag om en parlamentarisk utredning.

För oss alla, jag skulle tro även för regeringen och för hans excellens herr statsministern, var väl det avslöjade spioneriet en stor överraskning. Inte tror jag att statsministern efter sin långa tid som regeringschef gått och räknat med att en sådan här ytterst otäck händelse skulle komma att inträffa. Men detta förhållande att överraskningen var stor för alla ändrar inte den uppfattningen att det, vilket också redan har sagts av flera talare, vilar ett mycket tungt ansvar på regeringen, även om det ansvaret enligt min mening är svårt att utkräva med den parlamentariska maktställning regeringspartiet innehar i riksdagen. Oberoende av möjligheten att göra kravet på regeringens ansvar gällande anser även jag att en mycket bred allmänhet har den uppfattningen att regeringen här som sagt har ett mycket betydande ansvar.

I den stora och allmänna debatt som sedan juni månad förekommit omkring spioneriet har man kunnat iakttaga sådana uttalanden som att Wennerströms spioneri var en välkommen händelse för oppositionen. Detta är ändå rätt onödiga uttalanden, ty det kan inte med skäl göras gällande något annat än att det varit naturligt att oppositionen tagit upp dessa förhållanden på sätt som här har skett. Jag måste instämma i vad herr Virgin här har sagt, nämligen att regeringen har gjort allvarliga försök att bagatellisera spionaffären. Sådana försök tycker jag att även försvarsministern har gjort i vissa avsnitt av sina anföranden i dagens debatt. Om det nu hade varit så att de partier som nu är i opposition hade varit i regeringsställning, hade då, kan man fråga, det socialdemokratiska partiet varit snällare i oppositionsställning än vad de nuvarande oppositionspartierna är? Jag tror inte det.

Vad skall sådana uttalanden tjäna till

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

som enligt tidningsreferat förekommit t. o. m. från statsministern, nämligen: »Vi för vår del behöver inte Wennerströmaffären i vår propaganda. Vi har ett program som är propaganda nog.» När statsministern vid det senaste veckoskiftet uttalade att oppositionen i brist på annat att syssla med sysslar med skandaler och olyckor, måste detta enbart tolkas som ett bevis för den irritation som affären Wennerström vållat inom regeringen. Vår respekt för statsministern som statsman ökar inte efter sådana uttalanden.

Ofta har vi ju under årens lopp när någonting har inträffat som medborgarna i allmänhet sätter värde på fått höra att det är regeringens förtjänst. När man så ofta från regeringen och regeringspartiet vill göra gällande att det är på detta sätt, måste jag framhålla att det verkar lite underligt att regeringen skulle ha varit utan ansvar när det inträffar en ytterst otäck händelse, en skandal för vårt land av mycket stora mått vilken det säkert tar årtionden att reparera, en händelse som utan tvekan medför materiella förluster till svindlande belopp och vars omfattning troligen aldrig riktigt kan kartläggas. Nej, sådan kan inte ordningen vara. Tar man äran av förtjänsterna får man också bära ansvaret för förlusterna.

Det är två händelser som enligt min mening mer än något annat och tyngre än något annat lägger ansvaret på regeringen — något som debatten också i stor utsträckning har rört sig om. När misstankar mot Wennerström uppkom skulle detta ha förts fram till hans excellens statsministern på ett tidigt stadium och på ett sådant sätt att man gemensamt inom regeringen överlagt om denna sak. Statsrådet Andersson har gått igenom allt som utträttats och undersökt vilka som överlagt om fallet Wennerström. Men man måste här framhålla att av vad som här har nämnts kan man göra den iakttagelsen att alla hade glömt bort att underrätta statsministern.

I den stora pressdebatt som förekommit på denna punkt har det inte varit fråga om kritik enbart från oppositionen, utan kritik har förts fram även från regeringspartiets tidningspress. En ganska lång katalog på kritiska uttalanden från socialdemokratiska tidningar skulle kunna anföras. Jag skall nöja mig med att bara citera ett uttalande, och detta är från Aftonbladet, som i en ledare har sagt: »Visst har i vissa avseenden saken skötts fumligt inom regeringen. Kommunikationerna har brutit, försvarsministern har agerat på eget ansvar och på ett sätt som antyder litet väl stor tilltro till det egna omdömet (bl. a. tagande sig uttryck i den politiska dumheten att inte underrätta statsministern).» Statsministern finner också anledning att i sitt svar beklaga att han inte blivit informerad. Att en ny statssekreterare skall tillsättas, som på ett bättre sätt skall sköta kontakten mellan statsråden i ärenden av detta slag, är ett starkt bevis för att det har brutit i informationen mellan statsråden. Nu skall det bli en ny ordning i många avseenden med handläggningen av säkerhetsfrågor. Inför denna nyordning som komma skall verkar det lite underligt med den oskuld för sin del som försvarsministern har talat om. Men det är också underligt att så allvarliga händelser skall behöva inträffa som här har skett innan den ordning genomförs som borde ha genomförts långt tidigare.

Hade detta ärende med större kraft och intresse från de statsråds sida som var informerade förts fram till statsministern och han ändå inte, som nu förekom i maj månad 1962, haft tid att lyssna och, som nu skedde, vägrat ta del av de informationer som fanns att lämna, då hade ansvaret varit så mycket större.

Som ett bevis för att statsråden handlat på rätt sätt har statsministern sagt vid något tillfälle att det viktigaste var att få fast spionen med så klara bevis som möjligt, och försvarsministern har i dagens debatt understrukt just des-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

sa synpunkter. Detta förhållande får enligt min mening inte drivas för långt och tillåtas väga hur tungt som helst, ty nog måste det ha varit viktigt att spioneriet kunnat upphöra så tidigt som möjligt. Detta är något som inte får komma bort vid bedömningen.

Den andra saken som gör att man tycker att regeringen har ansvaret är denna: Varför gav man Wennerström hans tjänst i UD sedan pensionsåldern inträtt, när det redan vid den tidpunkten fanns vissa misstankar? Vad man har anledning att fundera över är om det 1961 verkligen var nödvändigt att placera Wennerström på en plats där han kunde med framgång fortsätta sitt spioneri. Det har blivit utsagt i något sammanhang att det är praxis, att det är en vanlig princip att man gör på detta sätt, nämligen att de som har en hög statlig tjänst och tidig pensionsålder får någon annan statlig tjänst. Men här måste det ändå vara så att regeringen har en betydande frihet och alla möjligheter att avstyra en olycka som kunde befaras komma att inträffa. Varken i vanlig lag eller i grundlag finns några anvisningar om att en person i denna ställning skall under alla förhållanden belönas med en annan hög statlig tjänst. Här hade lämnats sådana uppgifter att det inte var obekant att Wennerström var en säkerhetsrisk, men ändå fick han förtroende. Tjänsten i UD var inte ur säkerhetsynpunkt någon ofarlig tjänst. Här har talats en del om de mänskliga rättigheterna, men inte kan det vara riktigt att med stöd av dessa rättigheter en spionmisstänkt skall placeras på försvarets kommandoexpedition eller i utrikesdepartementet. Det är även min uppfattning.

Till sist, herr talman, bara en reflexion: Det råder på många andra områden av samhällslivet en viss slapphet och en viss likgiltighet. Det råder inte den uppsikt i samhället som borde förekomma. Detta är något som man här måste ta med i bilden. Jag tänker

bl. a. på hur brottsligheten i allmänhet ökar, hur tillståndet är på våra fångvårdsanstalter, där farliga bovar och grova brottslingar rymmer och vistas i frihet. Här är ett av de avsnitt i samhället — det finns säkert många fler — där regeringen inte visat tillräckligt intresse för att få en ändring av rådande missförhållanden.

En annan olycklig företeelse tror jag är att den socialdemokratiska majoriteten i riksdagen är alltför obenägen att någon gång vara kritisk mot regeringens sätt att handla, en erfarenhet som inte minst den har som är ledamot av konstitutionsutskottet. Det är kanske inte formerna för konstitutionsutskottets arbete som är ett hinder i vägen för att utträtta vad herr Torsten Andersson talade om och vad många väntar, även om jämförelsen med statsrådshuvudena och lingonen i Småland var en mycket drastisk jämförelse. Orsaken är mera, som jag redan inledningsvis har sagt, riksdagens sammanställning. Vi får så ofta uppleva i konstitutionsutskottet att vad regeringen utträttar alltid är det rätta. Det är alltid väl avvägt och det rätta i den situation som råder. Det är alltid tillräckligt vad regeringen utträttar. Hade man gjort något annat och något mer hade detta varit felaktigt och säkert till skada. Detta sätt att betrakta statsråden som högre, över all mänsklig ofullkomlighet höjda väsen, är något olyckligt. Även ett socialdemokratiskt statsråd kan självklart handla felaktigt. Den känsla som regeringen säkert har vid många tillfällen är nog denna: I bekymmersamma situationer har vi en majoritet i riksdagen som alltid är solidarisk med oss. Det är, tror jag, en mycket farlig känsla. Det ytterst goda samspel som alltid förekommer mellan regeringen och dess majoritet i riksdagen leder fram till en sådan här slapphet, likgiltighet, bristande uppsikt och bristande intresse som är orsak till att denna spionaffär kunde pågå så länge som den gjorde. Vad som än kom-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

mer att inträffa, vilka resultat som än kommer fram vid de utredningar som pågår och de utredningar som kommer att göras, anser jag för min del att allmänheten i stor utsträckning kommer att ha den uppfattningen att regeringen aldrig kan komma ifrån det stora ansvar som ofrånkomligt vilar på den, något som jag också har velat understryka.

Ett resultat har spionaffären redan givit. Den har bevisat att här behövs på olika områden en större vaksamhet i vårt samhälle. Detta tror jag kan ske utan att vi behöver göra avkall på några demokratiska rättigheter, som det heter i interpellationssvaret.

Herr **BOHEMAN** (fp):

Herr förste vice talman! I den debatt som nu pågår blir det väl så att bara de inlägg som har sammanhang med Wennerströmaffären kan påkalla något som helst intresse. Annars kunde det ju vara av inte så ringa värde om denna debatt också i någon mån ägnades åt den ganska betydelsefulla utveckling som den internationella situationen har undergått på sista tiden. Jag skall emellertid foga mig så gott det går i den allmänna ramen för denna debatt.

Andra talare har ju redan berört och kommer väl i fortsättningen också att i detalj beröra — i den mån det nu över huvud taget är möjligt med det ringa material som står till förfogande — hur regeringen skött sitt fögderi och därmed sammanhängande omständigheter. Jag skall bara tillfoga några mera allmänna anmärkningar, som kanske kan ge något vidare perspektiv på den fråga som för närvarande upptar kammarens uppmärksamhet.

Spioneri har ständigt följt krig och krigshot tätt i spåren. Ju starkare de politiska och militära spänningarna varit, desto mer har spioneriverksamheten intensifierats. Knappast någon-

sin förr har den av allt att döma varit så utbredd som under kalla krigets stjärna. Som ett exempel kan man kanske anföra att den centrala amerikanska underrättelsetjänsten Central Intelligence Agency redan under min tid i Washington hade över 12 000 personer anställda i den amerikanska huvudstaden. Givetvis sysselsattes inte alla dessa med s. k. hemlig underrättelsetjänst, utan ett stort antal bearbetade systematiskt s. k. öppna källor — tidningsuppgifter, tidskriftsartiklar o. dyl. — men denna bearbetning stod i samband med och jämfördes och inarbetades i vad man fick på mera hemliga vägar. Om själva centralen då var av denna storleksordning — och intet tyder på att den inte som andra ämbetsverk haft en naturlig växtkraft — så kan man ganska lätt föreställa sig vilket agentnät som måste förefinnas över hela världen. Svårigheten är kanske när allt kommer omkring inte så särskilt stor att få in korrekta och ganska fullständiga underrättelser om så gott som allt som sker och företas på såväl det politiska som det militära området, utan den ligger i att sovra och bedöma vad som är korrekt eller någorlunda riktigt i den ström av överdrivna, snedvridna och falska underrättelser som ständigt rinner in i en aldrig sinande flodväg.

Det är på denna punkt som även det mest fulländade underrättelseväsen så ofta slår slint — sålunda just i sovringen och bedömningen av materialet. I fråga om falska underrättelser spelar naturligtvis den utbredda användningen av dubbla agenter en stor roll. I spioneriaffärer där agenten upptäcks är det därför — och det har även försvarsministern här understrukit — av stor vikt att man inte för uppdragsgivarna i onödan konfirmerar en utlämnad uppgift eller överdriver eller särskilt betonar dess betydelse.

Om det amerikanska underrättelseväsendet är av den storleksordning som här antytts, är det även om hänsyn tagas till den amerikanska benägenheten

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

för en viss överorganisation att förmoda att det sovjetryska underrättelseväsendet är av minst lika stor omfattning. Ryssarna har ju traditionsenligt varit i hög grad inriktade på denna sorts verksamhet.

Det kan betecknas som säkert att det endast är en mycket liten del av det antal underrättelseagenter som används utanför ett visst lands gränser som någonsin upptäcks, fängslas och åtalas eller på annat sätt likvideras eller förpassas.

Efterkrigstidens historia är mycket rik på uppseendeväckande spionhistorier. Så gott som varje land av någon större betydelse har haft sina Wennerströmare. Det är riktigt och säkert att ju högre ställning en agent har i det egna landets administration, vare sig den är politisk, diplomatisk, vetenskapligt-teknisk eller militär, desto svårare har det säkerligen varit att upptäcka honom, särskilt om vederbörande haft det lätt på grund av sin verksamhet i övrigt att under icke uppseendeväckande former ta kontakt med utlänningar. Amerikanerna har haft Alger Hiss, engelsmännen MacLean, fransmännen sin högt uppsatte medarbetare i NATO, ryssarna sin framstående robotöverste som under tio år lämnat amerikanerna eller engelsmännen ytterst värdefulla data.

Detta är bara några exempel. Det som är det hemskaste med denna spionverksamhet på hög nivå är kanske när allt kommer omkring inte att viktiga hemligheter röjs utan det faktum, att man inom de kretsar där man inte väntat sig det fått bevis på att man hyst landsförrädare som kamrater eller som vänner. Detta har medfört att en allmän misstro spritt sig, att åtgärder ibland vidtagits, vilka gått långt utöver vad som kunnat anses som nödvändigt. Jag tänker särskilt på MacCartyismen, vars förödande verkningar jag varit i tillfälle att bevittna under åtskilliga år.

Detta har också gjort att det land som utsatts för spioneri har tvingats

till ibland ganska dyrbara och omfattande omdisponeringar. Man skulle därför, hur absurt det än kan låta, kunna säga att den stat som lyckats förvärva en högt uppsatt agent inte sällan för sina syften haft minst lika stor nytta av sin spion sedan han upptäckts som genom de underrättelser han har kunnat inskaffa. De biverkningar som följt av upptäckten, den förvirring som uppstått, ovissheten om vad han kunnat förråda, kanske ej fullt berättigade dyrbara omdisponeringar som hans verksamhet har kunnat medföra, allt detta kan ha förorsakat motståndarna minst lika stor skada som den egentliga verksamhet spionen utövat.

Wennerström har enligt egen uppgift varit sovjetrysk agent i femton år, men enligt tidningarna skulle hans verksamhet åtminstone i det väsentliga ha varit riktad mot Sverige först efter det han placerats på kommandoexpeditionen år 1957. Det kan väl antagas att hans verksamhet i Washington bara varit ett ganska obetydligt led i den ryska spionverksamheten. Att han skulle ha kommit i besittning av sådana NATO-hemligheter som ryssarna inte också på annat sätt fått kännedom om förefaller föga troligt. I alla händelser hade den svenska säkerhetspolisen inga eller någon annan svensk myndighet knappast några möjligheter att komma en dylik verksamhet på spåren. Det omfattande amerikanska underrättelseväsendet kunde i alla händelser av allt att döma inte göra det.

Det är väl knappast förvånande, om ryssarna efter Wennerströms hemkomst begagnade en person som redan var i deras garn för att utröna svenska militära hemligheter. Deras underrättelseväsen i Sverige är säkerligen mycket utbrett. Vi skall nog inte inbilla oss att de inte även på andra vägar förskaffat sig kännedom om en hel del. Det är inte så svårt i ett demokratiskt land, med värnpliktsarmé och den brist på misstro som finns bland invånarna. Men Wennerströms ställning och det

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

förtroende han åtnjöt gjorde honom självfallet speciellt värdefull.

Det uppdagade spionaget på hög nivå utgör en påtaglig påminnelse om hur intressant Sverige, trots sin alliansfria hållning, är ur militärstrategisk synpunkt och hur utsatt vårt läge är. Det internationella läget ter sig väl för ögonblicket en aning ljusare än för något eller några år sedan. Propagandan har dämpats, förhandlingsviljan förefaller större, även om förhandlingsresultaten fortfarande är ytterst magra, maktbalansen undergår ständiga förskjutningar, kommunistblocket är inte längre monolitiskt, och den inre utvecklingen i Sovjetunionen kan komma att medföra ett gynnsammare internationellt klimat åtminstone på sikt. Men den militära vaksamheten är fortfarande lika stor, den strategiska och taktiska planläggningen fortsätter på alla håll med samma intensitet och omfattar också i hög grad vårt land. Jag vill därför för min del helt instämma i vad försvarsministern yttrade att vad som redan har inträffat inte bör och säkerligen inte heller kommer att på något sätt minska den svenska viljan att upprätthålla ett så starkt försvar som över huvud taget är ekonomiskt möjligt.

Även om alltså chocken över spionaget i och för sig åtminstone för initierade väl inte är eller borde vara alltför stor, är väl vad som skapar oron och upprördheten framför allt att en relativt högt uppsatt och allmänt ansedd svensk officer blivit landsförrädare, i all synnerhet en officer som även efter det att, låt vara vaga, misstankar yppats mot honom fortfarande använts i särskilt ömtåliga förtroendeställningar.

Vad som nu framför allt synes mig av vikt är att — sedan vad som skett utretts så långt det är möjligt — fastställa, om man tidigare kunnat förebygga vad som inträffat, och kanske ännu mer vad man kan göra för att förhindra ett

upprepande, vilka skador som uppstått och hur de skall kunna repareras. Det gäller enligt min mening inte bara eller ens huvudsakligen att komma åt regeringen eller dess främste man eller någon annan av dess enskilda medlemmar, även om detta är en naturlig uppgift för en opposition, utan det är ett gemensamt intresse framför allt att våga vad som bör göras i förebyggande syfte, utan att vår demokratiska ordning naggas och utan att individens rättssäkerhet kränkes, och vilka reparationsåtgärder som är påkallade. Jag tror för min del att varken en juristkommission eller konstitutionsutskottet eller regeringens egna organ kan gå i land med den uppgiften på ett sätt som väcker allmänt förtroende i vårt land. Inom detta hus finns så pass mycken sakkunskap och omdömesgillhet i försvarsfrågor samlade att det inte borde vara någon svårighet att sammansätta en parlamentarisk undersökningskommission, som allsidigt skulle kunna bedöma dessa spörsmål, spörsmål där det är fråga om allmänt omdöme, insikt i försvarsfrågor och allmänt medborgaransvar. Statsministern har ju också sent omsider kommit till insikt härom. Men för att denna parlamentariska kommitté skall kunna fullgöra sin utomordentligt viktiga och ömtåliga uppgift — det rör sig i så hög grad om saker som inte kan bringas till offentlighetens kännedom — är det av utomordentlig vikt att den beredes tillfälle att träda i funktion så snart som möjligt och förses med vidast möjliga fullmakter. Hur den annars skall kunna fullfölja denna uppgift har jag utomordentligt svårt att förstå.

Varken juristkommissionen eller konstitutionsutskottet kan väl verkligen komma till botten i detta ärende eller framlägga de förslag som här är erforderliga. Juristkommissionen består av högt ansedda jurister, men deras erfarenhet och deras föregående verksamhet har inte och kan inte ha omfat-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

tat spørsmål av denna art. Konstitutionsutskottet har att granska de fel, de misstag och de underlåtenheter som regeringen eventuellt har begått. Det är utskottets uppgift och den är begränsad härtill. I en fråga som den nu föreliggande behövs emellertid verkligen en kommission — jag vill helst ta bort ledet »undersöknings-» i ordet »undersökningskommission» — som granskar alla spørsmål och alla de åtgärder som bör vidtas. Kommissionen bör bestå av förtroendemän från de skilda partierna utsedda på grund av sin speciella sakkunskap och sin speciella möjlighet att bedöma dessa spørsmål. Endast härigenom kan det svenska folket inges det förtroende som fordras i denna fråga för att man skall kunna rekommendera de åtgärder som för framtiden bör vidtagas i förebyggande syfte och framför allt för att tillsammans med de militära myndigheterna och regeringen bedöma de åtgärder som behövs för att reparera de betydande skador som vållats försvaret.

Jag skulle därutöver bara vilja tillägga en liten sak med anledning av de olika anmärkningar som riktats mot det sätt, på vilket regeringen har skött hela denna affär. Jag skall inte närmare gå in härpå. Det har så många andra talare redan gjort, att det inte tjänar mycket till att upprepa vad de yttrat. Det är en ganska obetydlig sak som jag gärna skulle vilja framhålla. Jag tycker fortfarande att det är utomordentligt märkligt att man, när man placerar en person i utrikesdepartementet för att denne skall kunna få del av hemliga handlingar i så liten utsträckning som möjligt — för att man alltså anser honom som en säkerhetsrisk — inte härom underrättar kabinetssekreteraren, som är departementets säkerhetschef. Jag har själv varit kabinetssekreterare, och skulle någonting sådant ha skett utan att jag hade fått veta om det, skulle jag ha begärt mitt avsked.

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp):

Herr talman! Det är uppenbart att hela denna debatt kommit att präglas av det förhållandet att det informationsmaterial, som i varje fall oppositionen förfogar över, är ofullständigt. Debatten får ju därför ses som en förberedande vädring av denna fråga. Det är också tydligt av debatten att regeringen — av begripliga skäl — ligger några hästlängder före oppositionen när det gäller tillgången på information. Man kan diskutera om det verkligen är nödvändigt att vara så sparsam med informationen som hittills har varit fallet.

Låt mig till att börja med, herr talman, få instämma med försvarsministern när han uttalar sin tillfredsställelse över att man i stort sett har skilt mellan sak och person och inte till exempel försökt misstänkliggöra den svenska officerskåren för vad en man förbrutit. Det är bra att detta har blivit sagt. Jag vill dock tillfoga att det finns undantag, och till dessa undantag har i dag fogat sig herr Lager, som jag tyckte gjorde ett skrällande klavertramp med sitt försök att insinuera något slags djupare gemenskap mellan ett av de interpellierande partierna och överste Wennerström. Det har förekommit en del i denna väg i tidningspressen också för den delen, men jag skall inte säga något mer därom. Det är givetvis orimligt och osunt att dra in dylika ting i diskussionen.

Det har här talats åtskilligt fram och tillbaka om vilka ting som kan vara röjda och vad det kan kosta att betala räkningen. Det är i och för sig inte svårt att göra en lista över ting, som kan vara röjda eller troligen är röjda, om man betänker den tidrymd under vilken spionen i fråga har haft möjlighet att komma över uppgifter, och göra den listan betydligt mer konkret och mindre allmän än försvarsministern här gjorde. Jag skall inte göra det utan konstaterar liksom försvarsministern att den tekniska ut-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

vecklingen har gått mycket snabbt och att det kan tänkas att skadeverkningarna ganska snabbt så att säga reparerar sig själva i viss utsträckning. Det har emellertid framgått av debatten att räkningen under alla omständigheter kommer att bli dyr. Det finns knappast heller anledning tro att det blir möjligt att offentligt specificera notan när den en gång kommer, beroende på att detta skulle i betydande omfattning komma att verifiera de uppgifter som spionen har lämnat åt sina uppdragsgivare.

Det är bara att med tillfredsställse hälsa meddelandet om att man inom regeringskretsen skall »stronga upp sig» när det gäller handläggningen av sådana här frågor. Det meddelande härom som har lämnats är enligt min mening intressant ur många synpunkter, främst därför att det förefaller kasta ett visst ljus över den brist på sammanhållande ledning som hittills har rått på regeringssidan vid handläggningen av dessa frågor. Det framgår av statsrådets promemorior att företrädare för säkerhetspolisen tagit kontakt med och informerat än den ene än den andre av statsråden Kling, Johansson, Nilsson och Andersson. När det gäller det statsråd som har huvudansvaret för säkerhetspolisen, informerades han av sin statssekreterare enligt praxis — något som framgår av interpellationssvaret — under det att tydligen fundamentalt andra regler tillämpats i utrikesdepartementet, där ju inte ens säkerhetschefen förrän på ett mycket sent stadium fick något besked om att han fått en säkerhetsrisk inom departementet — något som onekligen förefaller förbryllande och överraskande. Men jag tycker att hela detta sätt, som innebär en påfallande splittring, måste medföra betydande risker för att man alltför mycket litat på varandra och för att alltför litet blir gjort och sammanhållet. Belysande för den saken är att inrikesministern, som informerades i frågan först

i mars 1962 och samma månad några dagar därefter deltog i ett sammanträde i frågan, sedan inte tog befattning med ärendet och inte gjorde någonting åt saken förrän Wennerström anhållits i juni 1963. Jag anser att det är litet väl långt mellan dessa tidpunkter i ett sådant här fall. Mot den bakgrunden förefaller det också överraskande när det i interpellationssvaret heter — och det har inte minst kommit till uttryck i den socialdemokratiska pressen — att det varken skulle ha gjorts till eller från vid handläggningen av dessa frågor, om statsministern varit informerad om dessa förhållanden på ett tidigare stadium. Vi får konstatera att det är en uppräckning på gång, och vi får hälsa den med tillfredsställelse.

Sedan skulle jag vilja göra några randanmärkningar till det anförande, som försvarsministern här i dag har hållit. Det var ett balanserat anförande, och jag tycker att det var mera balanserat än det hans regeringschef höll i medkammaren. Jag anser att det kanske inte är så särskilt stor merit, herr försvarsminister, att förklara att Ni 1961 inte ville gå med på att placera Wennerström vid flygstaben. Det är ganska självklart att detta inte ens kunde övervägas, även om det endast fanns mycket vaga misstankar mot honom. Självklarheten i detta underströk försvarsministern enligt min mening mycket starkt genom att värtaligt skildra hur fundamentala upplysningar om det svenska försvaret skulle ha kunnat röjas för den händelse en sådan placering kommit till stånd. Det var sålunda ganska självklart att man inte kunde göra på det sättet, även om man hade bekymmer med Wennerströms försörjning.

Upplysningen om att tjänsten på UD inte kunde i farlighetsgrad mäta sig med tjänsten på försvarsstaben, är i och för sig inte överraskande mot bakgrunden av vad som har hänt, och vi får därför hoppas att den är alldeles

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

riktig. Men sedan det visat sig att Wennerström efter placeringen på UD visat ett markerat intresse för att fortsätta med att läsa hemliga handlingar som inte hade att göra med de arbetsuppgifter han hade, sökte man enligt försvarsministern »såvitt möjligt stänga vägarna till hemliga handlingar». Vi får verkligen hoppas att så skedde. Det stora pådrag som då ägde rum anför nu försvarsministern som ett bevis på betydande handlingskraft. Men jag får säga att det med hänsyn till att Wennerström utgjorde en säkerhetsrisk som man länge haft ögonen på och att Wennerström verkligen satte i gång en stor apparat för att få tag på hemliga handlingar inte var överraskande att man kände sig tvungen att göra ett rätt betydligt pådrag.

Det heter något överraskande i interpellationssvaret att alla viktigare ärenden i säkerhetsfrågor, som kommer till inrikesministerns kännedom, omedelbart skall föredragas för statsministern enligt rutinen. Det heter också upplysningsvis att ett tiotal sådana ärenden under ett par års tid har anmälts för statsministern. Detta är en intressant upplysning, och ännu intressantare är den mot bakgrunden av att det inte skedde någonting just i denna fråga. Wennerström var ju ändå inte vem som helst, och jag tycker att även mycket vaga misstankar skulle få larmklockorna att gå.

Jag vill ytterligare, herr talman, föga några reflexioner till det meningsutbyte som här har förekommit rörande konstitutionsutskottets befattning med denna fråga. Som kammaren vet har konstitutionsutskottet bl. a. med hänsyn till ärendets omfattning redan nu börjat en granskning i stället för att vänta till den så att säga ordinarie dechargegranskningen, som ju brukar påbörjas i januari månad. Varför har man satt i gång redan nu? Jo, anledningen härtill är att man funnit att materialet kommer att bli mycket stort och att det kommer att bli svårt att

genomföra granskningen. Konstaterar man detta, tycker jag att man väl i stort sett har samma skäl för att icke fördröja tillsättandet av den parlamentariska granskningskommission som har utlovats från statsministerns sida. Jag tycker att det är svårt att finna några bärande skäl för att vänta med detta till dess att juristkommissionen blir färdig. Alla uppgifter tyder ju på att det material denna kommission måste gå igenom kommer att bli mycket stort. Vi har ju försvarsministerns ord på att det här är fråga om ett »oerhört omfattande» material. Därtill kommer det förhållandet, som markerats av en av konstitutionsutskottets egna ledamöter, att konstitutionsutskottet är handikappat i sitt arbete. Även jag har en gång i världen varit med i konstitutionsutskottet, och jag kan instämna i — med all respekt för den kapacitet som finns inom konstitutionsutskottet — att något lämpligt och effektivt forum för att plöja igenom hela detta material kan inte konstitutionsutskottet vara.

Det har en grundlagsenlig skyldighet att gå in på dessa saker och försöka göra vad det kan, men all min erfarenhet — den är visserligen inte så särskilt omfattande — säger mig att konstitutionsutskottets förmåga i detta avseende kommer att visa sig alldeles otillräcklig.

Jag tror också att effektiviteten i arbetet och förmågan att tränga bakom kulisserna i detta sammanhang står i omvänd proportion till antalet personer som skall delta i detta granskningsarbete.

Herr Undén har en mardröm om att det skulle kunna tänkas att konstitutionsutskottets granskning kunde leda till en annan bedömning än den som en möjligen senare tillsatt parlamentarisk kommission skulle komma fram till. Ja, det är väl tänkbart att det skulle kunna utveckla sig på det viset, men den risken måste man nog ta i ett sådant här ärende och finna

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

de konstitutionellt godtagbara formerna för det. Det är ändå inte första gången man tagit till extraordinära granskningsåtgärder när det gäller extraordinära situationer.

Jag vill sluta, herr talman, med att uttala min förvåning över den energi som fortfarande slösas på att finna skäl emot en parlamentarisk granskning i en speciell undersökningskommission av denna fråga. Jag trodde att man nu hade kommit så långt att man i varje fall i princip var med om att detta skulle ske. Att det sedan återstår detaljer av olika art att lösa om arbetsformer och sådant är ju en helt annan sak.

Herr ANDERSSON, TORSTEN, (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag tycker nog att herr Per-Olof Hanson gjorde dygden till nödvändighet när han så skarpt bröt staven över konstitutionsutskottet. Det framgick inte av hans resonemang om försämringen helt var avhängig av hans avgång ur utskottet, men jag skulle gärna vilja uttrycka den förhoppningen att herr Per-Olof Hanson tog sig ett resonemang med sina partivänner i utskottet, så att de kunde försöka rycka upp vårt arbete. Detta förefaller mig vara den naturliga vägen när man på det sättet riktar kritik mot det arbete som blivit utfört i utskottet.

Jag har uttryckt en viss pessimism beträffande möjligheterna att komma fram till ett slutgiltigt resultat, men jag har inte gjort det med den utgångspunkten att utskottet skulle vara odugligt att sköta sin uppgift, utan därför att vissa andra »förståsigpåare» undergrävt våra möjligheter från början. Jag kan möjligen förstå att herr Per-Olof Hanson inte vill syssla med just den detaljen.

Herr statsrådet JOHANSSON:

Herr talman! Den debatt som hittills har förts har ju varit lugn och sansad i denna kammare, och det är en

påtaglig kontrast mot den tidigare offentliga diskussionen i detta ärende. Herr Hanson säger att detta i någon mån beror på att man inte har tillräckligt med material. Om nu detta konstituerar det lugna i debatten skulle jag bara vilja säga att man ju under alla omständigheter har lika mycket material som man hade tidigare, när oppositionen började sina angrepp och när det var fråga om att ett och annat statsråd borde avgå med hänsyn till vad som hade förekommit. Nej, herr Hanson, det är väl så att det material som hittills har kommit fram ger utrymme för en sakligare bedömning. Det är detta sakmaterial som hittills presenterats, som har gett anledning till viss betänksamhet från oppositionens sida, och jag tror att det inte finns annat att säga än att detta ger anledning till tillfredsställelse.

Det har riktats några frågor, delvis direkt till mig, berörande min roll i detta sammanhang, och jag skall självfallet ta upp dessa frågor. Vi har i interpellationssvaret redovisat den praxis som utvecklats i fråga om säkerhetsärendena, och jag behöver inte gå tillbaka till den redovisningen. Jag understryker bara att vi också framhållit att i fråga om säkerhetsärenden som i huvudsak berör försvarsdepartementet har utvecklat sig den praxis att de handläggs inom detta departement. Detta är väl ganska förklarligt. Försvarsdepartementet har en egen säkerhetsavdelning, centralt och ute i landet, en säkerhetsavdelning vars omfattning redovisades redan 1957 i ett interpellationssvar av dåvarande inrikesminister Hedlund i anknytning till en samtidig redovisning av inom vårt land dittills inträffade spionerifall. Denna herr Hedlunds redogörelse, talade om att redan 1948 genomfördes inom försvarsmakten en organisation med säkerhetschefer vid varje större enhet, att man hade en utbildningsverksamhet i form av kurser för säkerhetschefer som sedan 1952 anordnats varje år och som un-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

der de senaste sex åren, alltså fram till 1957, hade omfattat utbildning av ungefär 700 säkerhetschefer vid försvarsväsendet. Det kan vidare sägas att varje år sedan dess har ungefär 120 personer utbildats till den militära säkerhetstjänsten.

Det är klart att många lämnar befattningen att det är en omsättning på dem, men de givna uppgifterna visar ändå vilken omfattande organisation som på detta område har byggts upp inom försvarsdepartementet.

Försvarsministern har ju också redovisat hur den centrala verksamheten är upplagd med de betydande staber, som han har till sitt förfogande. Det är mot denna bakgrund som under kriget och tiden därefter den praxis har utvecklats sig som här redovisats. Det är alltså ingenting nytt.

Ärendet i fallet Wennerström anmäldes således i första hand till försvarsministern och kom att handläggas av honom i samverkan med dels hans egen säkerhetsavdelning, dels den särskilda säkerhetspolisen. Det fanns väl ingen anledning för mig, när jag i mars 1962 blev informerad i ärendet vid ett sammanträde hos försvarsministern, att ingå i en kompetensstvist med honom om vem som skulle handlägga ärendet: Det låg i försvarsdepartementet, det skulle fortfarande ligga i försvarsdepartementet. Min roll vid detta tillfälle var närmast att få kännedom om hur ärendet låg till. I den diskussion som fördes vid sammanträdet i försvarsdepartementet hade vi att ta ställning till en fråga som jag har anfört i min promemoria och som ställdes under överläggningen, nämligen om man skulle fortsätta övervakningen av Wennerström. Man hade anfört att det var stora svårigheter att komma längre för att skaffa fram ett material som skulle kunna bilda underlag för eventuellt längre gående åtgärder. Fråga ställdes alltså om man skulle fortsätta eller om man skulle lägga ned övervakningen. Självfallet kom vi enhälligt till den uppfattningen vid det-

ta tillfälle att övervakningen skulle fortsätta för att man om möjligt skulle kunna erhålla ledtrådar som man sedan kunde följa för att komma längre.

Jag vill gärna understryka att min bedömning vid det enda tillfälle då jag fick veta något om Wennerströmsärendet var densamma som försvarsministerns: på det material som förundersökningsledaren och säkerhetspolisen redovisade, kunde inget längre gående ingripande ske. Mannen kunde vara lika oskyldig som vilken annan som helst. Det var en uppfattning som deklarerades från myndigheternas sida vid marssammanträdet. Det kunde finnas en rimlig förklaring till allt det som man fäst sig vid som avvikelse från ett normalmönster. Man fick vänta och under tiden nogsamt följa Wennerströms mått och steg.

Detta var läget i mars 1962. Det var enligt justitieministerns promemoria inte annorlunda så sent som i maj 1963.

Vad som gjordes 1961 och 1962 bör ju ständigt ses mot bakgrunden av det material som då vid varje särskild tidpunkt förelåg.

Om jag sedan kommer tillbaka till den fråga som har tagits upp om min roll och huruvida denna borde ha varit aktivare, så är det väl egentligen snarare frågan om statspolisintendents sätt att handlägga ärendet och om det finns anledning att rikta någon anmärkning mot honom för att han i detta ärende har vänt sig till försvarsministern. I interpellationssvaret har redovisats den utvecklade praxis i ärendets handläggning och att därför ingen anmärkning kan riktas mot de företagna åtgärderna. Samtidigt får det naturligtvis betecknas som beklagligt ur den synpunkten, att försvarsministern inte kände till vår stadgade praxis i säkerhetsärenden av större betydelse med redovisning till statsministern. I Wennerströmärendet ändrar detta emellertid ingenting i sak. För framtiden får skapas garantier för att en uppreppning inte skall kunna ske.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Vad är — jag återvänder ett ögonblick till den frågan — statspolisintendentens roll i sammanhanget? Vad finns det för instruktion, för handledning för statspolisintendenten i hans verksamhet? Jag vill erinra om att den grundar sig på det beslut som riksdagen fattade 1946 efter en av regeringen framlagd proposition och där ingenting annat utöver utredningens och propositionens skrivning har lämnats som vägledning än att regeringen i skrivelse till statspolisintendenten Thulin gett honom ett personligt uppdrag att sörja för erforderlig samordning i den verksamhet som avses i Kungl. Maj:ts proposition och som berörde säkerhetsfrågorna angående fortsatt verksamhet för hindrande och uppdagande av spioneri, som det uttryckligen sägs. Det är också mot bakgrunden av denna knapphändiga skrivning som tillkomsten av den s. k. samrådsnämnden skall ses; den samrådsnämnd om vilken herr Virgin säger att han tidigare inte haft en aning om den och sedan trots att den har varit någon hemlig nämnd. Det är den inte alls. Den aviserades i en öppen proposition till 1946 års riksdag. Riksdagen tog ställning till frågan och biföll statsrådets hemställan. Nämnden har dessutom tillsatts efter kontakter med ledningen för de demokratiska partierna. Jag erinrar om att till en början utsågs endast två representanter i nämnden. Efter 1952 gick man över till att utse minst en representant för vart och ett av de fyra demokratiska partierna, och dessa representanter har sedan utsetts efter samråd med respektive partiledare. Därmed har man velat markera, dels att det är fråga om en parlamentarisk nämnd, dels att det är en nämnd sammansatt av representanter för samtliga de fyra demokratiska partierna.

Jag vill också erinra herr Virgin om att i det betänkande som herr Hedlund, förre inrikesministern för något år sedan, 1961, såsom ordförande i polisutredningen avlämnade med förslag till

ordnande av huvudmannskapet för polisväsendet m. m. står talat om den nämnd som, såsom det heter i betänkandet, statspolisintendenten i sin verksamhet har att samråda med, personer utsedda av Kungl. Maj:t.

Ytterligare vill jag erinra herr Virgin om att i polisberedningens i år avlämnade betänkande nr 3 rörande polisstyrelsens organisation har man också talat om denna nämnd när man säger att antalet lekmän i en tilltänkt styrelse för den statliga polisen bör enligt beredningens mening vara minst samma som ingår i den rådgivande nämnd som fungerar i statspolisintendentens särskilda verksamhet.

Jag klandrar inte herr Virgin för att han inte läser allt det officiella tryck som vi har, vare sig det gäller utredningar eller propositioner. Men att försöka framställa det så att det här var fråga om en hemlig nämnd, som vi från regeringens sida till varje pris ville hålla undan offentligheten, är ändock att vara i överkant vilseledd, kanske av ett önsketänkande.

Vad sedan beträffar nämndens uppgifter tror jag att det är av värde att något gå tillbaka till den diskussion som fördes 1946 i propositionen och i anslutning till behandlingen av ärendet i riksdagen.

Som underlag för propositionen låg en utredning, där man säger att erfarenheterna under krigsåren hade givit vid handen att säkerhetstjänsten många gånger ställdes inför situationer vilka krävde ett bedömande från andra utgångspunkter än de för de polisiära myndigheterna gängse. I främsta rummet åsyftades den omständigheten att det var brott av politisk art som säkerhetstjänsten hade att inrikta sin verksamhet på. Detta förutsatte insikter i politiska frågor, såväl in- som utrikespolitiska. Härtill kom att de överväganden, inför vilka säkerhetstjänstens ledning ställdes, även bortsett från deras politiska bedömning, ofta var av synnerlig intrikat natur och krävde ett

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

bedömande av ömtåliga psykologiska faktorer. Vidare sadades att man inte kunde lämna ur räkningen att vid bekämpande av de landskadliga brotten polismyndigheterna och särskilt det centrala organet kunde ställas inför frågor, vid vilkas avgörande det blev av värde att rådfråga personer med politiskt omdöme eller eljest med större allmän livserfarenhet. Och så föreslogs att för tillgodoseende av dessa synpunkter skulle vid statspolisintendentens sida ställas ett råd, vars yttrande skall inhämtas i sådana ärenden rörande spioneri och underrättelseverksamhet som var av större vikt eller av principiell betydelse utöver det enskilda fallet.

Därmed ansåg man att man minskade farhågorna för att sådana delar av polismakten, som var avsedda för bekämpande av politiska brott, på grund av bristande kontakt med lekmannaelement inte skulle visa tillräcklig förståelse för synpunkter, som det heter, vid vilka en stadgad och upplyst folkmening efteråt visade sig fästa synnerlig vikt.

Det var alltså utredningens förslag. Det upptogs i propositionen, och det underströks att statspolisintendenten skulle rådfråga sig med nämnden i frågor av större vikt eller i principiella frågor med betydelse utöver det enskilda fallet.

Det är också i enlighet med riksdagens beslut som nämnden arbetar. Det har rätt ett mycket nära och förtroendefullt samarbete mellan statspolisintendenten och nämnden. Nämnden har fått total inblick i polisens hela arbete på detta område, fått diskutera och lämna sina råd inte bara i stora principiella frågor utan i varje enskilt fall. Nämnden har efter vad vi nu vet fått följa fallet Wennerström i varje fas i utvecklingen och tillstyrkt olika åtgärder eller inte haft något att erinra mot vad från statspolisintendentens sida redovisats. Glädjande nog har det under alla år fått fullständig enighet inom nämnden beträffande de olika åtgörandena.

Jag vill säga detta inte för att därigenom på något vis ifrågasätta regeringens ansvar — regeringen tar helt och fullt sitt ansvar — utan för att redovisa nämndens syfte och uppgift och för att visa att nämnden med sina representanter för de demokratiska partierna hela tiden bedömt affären Wennerström på samma sätt som statspolisintendenten och vederbörande statsråd. Det skulle vara egendomligt att försöka ge en annan innebörd åt nämndens funktion. När man nu vill göra gällande att nämndens uppgift är att tillvarata den enskildes rätt och bevaka hans säkerhet eller rättigheter, så skulle det ju kunna sägas att nämndens uppgift i fallet Wennerström var att fungera som herr Wennerströms ombud exempelvis när statspolisintendenten redovisade frågan om placeringen i UD.

Jag tror inte att någon vid närmare eftertanke vill göra gällande att detta skulle vara nämndens funktion och att nämnden inte hade någonting med frågan om rikets säkerhet att göra. Nämnden har den dubbla funktionen att samråda med säkerhetspolisen och ge den stöd i dess arbete i fråga om bevarandet av rikets säkerhet och i fråga om iakttagandet av den enskildes rätt. Det finns inget stöd för någon annan uttolkning.

Om jag inte minns fel läste jag i en tidning för en tid sedan att herr Ohlin gjorde gällande att herr Ståhl, som är ledamot av samrådsnämnden, år 1959 riktat uppmärksamheten på att herr Wennerström steg av ett flygplan vid mellanlandning i Amsterdam under en resa som statsutskottet företog från Sverige till England och åter. Man skulle kunna ställa frågan om det var därför att något obehagligt skulle kunna hända Wennerström i Amsterdam som herr Ståhl ville underrätta statspolisintendenten om denna avstigning. Var det inte därför att han kände till fallet Wennerström så långt som det fanns material hos säkerhetspolisen och ville påpeka att Wennerströms vistelse i Am-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

sterdam ur säkerhetssynpunkt skulle kunna ge anledning till någon form av kontroll?

Jag tror att herr Ohlin gjorde denna redovisning av herr Ståhls aktivitet för att rikta uppmärksamheten på att herr Ståhl har varit en aktiv nämndledamot, som har tagit uppgiften att bevaka rikets säkerhet på allvar. Det finns ingen anledning för mig att bestrida att herr Ståhl har varit en aktiv nämndledamot, och att försöka framställa uppgiften för herr Ståhl eller för övriga ledamöter i samrådsnämnden på annat sätt vore en orimlighet. Vid åtskilliga tillfällen när statspolisintendenten anmält ärenden för mig och för statssekreteraren har vi antingen direkt av honom fått besked att ärendet föredragits i nämnden, eller också har vi frågat om ärendet redovisats i nämnden och fått besked att så varit fallet. Varför har statspolisintendenten påpekat detta och varför har vi frågat? Jo, självfallet därför att det stöd för denna verksamhet som ligger i nämndens anslutning har varit av utomordentlig betydelse. Självfallet skulle det ha ägnats speciell uppmärksamhet om någon i nämnden skulle ha en mening som avvikit från den som företräts av statspolisintendenten. Som jag sade nyss har det inte beträffande något av de ärenden som jag har fått mig underställda meddelats att nämndledamöterna har anmält någon avvikande mening.

Även om nämnden inte ingriper genom att ta upp en diskussion och föra fram motmeningar, utan instämmer i det som föreslagits eller redovisats, så innebär det i och för sig en aktivitet att inte göra någon erinran. Varje gång ledamöterna tog del av statspolisintendentens redovisning för fallet Wennerström hade de möjligheter att reagera och rekommendera statspolisintendenten att föreslå försvarsministern någonting annat. Den möjligheten har de hela tiden haft, men de har inte utnyttjat den. Det förstår man, eftersom de inte haft annat underlag för sin bedömning

än det material som vi har haft och som inte har varit tillräckligt för att man skulle kunna gå längre.

Förutom talet om min och samrådsnämndens roll har det riktats en direkt fråga till mig om den bevakning av Wennerström som förekommer och omständigheterna kring det förhållandet att Wennerström kommit över en så stor dos av sömntabletter att han kunde förgifta sig.

Jag vill till detta säga att utredningen beträffande Wennerströms sömnmedelsförgiftning och omständigheterna där omkring tyvärr inte kunnat bli klar till i dag. Vid samtal som jag har haft med utredningsmannen kommissarie Friberg framgår emellertid att läkarnas uppgifter ger stöd åt den berättelse Wennerström själv har lämnat, först till läkarna och sedan vid förhör inför polisen. Enligt denna skulle Wennerström på onsdagskvällen i förra veckan omkring kl. 23 ha intagit cirka 20 sömnmedelstablingar. Wennerström har under hela tiden haft möjligheter att få sömnmedel fått dem i form av kapslar som icke upplöstes i vatten före intagandet.

Enligt uppgift skall ordinerande läkaren ha meddelat någon bland bevakningspersonalen att om det visade sig svårt att övervaka Wennerströms intagning av sömnmedel skulle man lösa upp dem i vatten först. Så synes alltså inte ha skett. Oftast tycks Wennerström ha begärt att få sina sömnmedelskapslar vid tidpunkten för vaktavlösningar, omkring klockan 22, och då utnyttjat möjligheterna att gömma undan kapslarna. Det kan inte uteslutas att han vid något tillfälle även på annat sätt kommit åt sömnmedelskapslar.

Wennerström uppger att han sedan lyckats få ned kapslarna i dels glasögonfodralen, där han lagt dem under bomull, dels stoppat dem innanför kavajfodret och dels i en cigarreigarretask. Han har sedan burit dessa på sig. Under tid som förhören pågått i rum som angränsat till förvaringscellen har han haft sömnmedelskapslarna med sig, och

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

de dagliga inventeringarna i cellen har inte resulterat i några upptäckter. Polisen uppger att i samband med bad har också Wennerströms kläder visiterats men utan resultat.

Utredningen är, som tidigare sagts, inte avslutad. Uppenbart är dock att det brustit i övervakning och kontroll. När utredningen är klar får den utvisa bristernas art och karaktär och vad det i övrigt kan leda till.

Jag vill emellertid anföra ett par synpunkter i detta sammanhang, inte för att försvara utan kanske mera för att i någon mån förklara.

Vid bedömningen av bevakningspersonalens sätt att sköta vakthållningen kring Wennerström måste man också ta hänsyn till de speciella förhållanden som varit rådande. Ända sedan Wennerström i midsomras råkade ut för ett psykiskt sammanbrott har ett bevarande av Wennerströms psykiska hälsa varit en uppgift av allra största betydelse. Detta ansågs nödvändigt för att över huvud få fram några uppgifter av Wennerström. Betydelsen av att få Wennerström att tala var icke ett polisiärt utredningsintresse i och för sig — rent straffrättsligt förelåg fullt tillräckliga bevis, som band Wennerström vid den grävsta graden av brott enligt 8 kap. strafflagen — men det var angeläget för att få ett begrepp om omfattningen av de skadeverkningar som genom hans verksamhet skulle kunna ha åsamkats vårt land och framför allt vårt försvar. Därför blev uppgiften för vaktpersonalen även i viss grad rent terapeutisk, utöver själva vakthållningen. Det skall klart medges att det ligger en stor fara i att sammanblanda dessa uppgifter, och i efterhand kan det möjligen bedömas såsom ett misstag. Jag tror ändå att man skall våga säga att det från polisens sida har varit en ärlig strävan efter att i en svår situation utvinna bästa möjliga resultat och att det inte finns någon anledning att misstänka någonting annat.

Det har anförts att jag tidigare har gjort ett uttalande, där jag har uppgivit

att vi funnit bevakningen tillfredsställande. Jag vill gärna återge exakt vad jag sade i radioekot, nämligen att de uppgifter som vi fått redan tidigare och nu — det var alltså i fredags — har gett ett intryck av att bevakningen av Wennerström har varit betryggande. De uppgifterna har vi fått kontinuerligt vid kontakter med säkerhetspolisen, som har meddelat oss hur bevakningen har lagts upp o. s. v. Från såväl polisens som förhørsledarens sida har det ansetts att de vidtagna åtgärderna skulle vara tillräckliga.

Jag har redan sagt att det i detta avseende har brustit från bevakningspersonalens sida, och utredningen får väl visa omfattningen och karaktären.

Jag vill gärna framhålla att jag självfallet inte i fredags gjorde något uttalande om jag var nöjd eller inte, såsom någon har påstått. Det ligger i sakens natur att när vi i fredags visste att Wennerström hade kommit åt en så omfattande sömnmedelsdos, att han kunnat åstadkomma förgiftningen, så måste det ha brustit någonstans. Men lika självfallet är det väl att man undviker att rikta en anklagelse, om man inte vet var skulden ligger. Man får väl först söka ta reda på någonting om misstaget som begåtts och omständigheterna i samband därmed. Sedan detta klarnat, får tidpunkten anses vara inne att bedöma graden av misstag och vilka åtgärder som behövs för att eliminera dem i fortsättningen, liksom frågan om anmärkning kan riktas mot någon. Och jag tror att jag kan sluta med att säga, att åklagarmyndigheterna nu har övertagit förhöret med vaktpersonalen.

Herr talmannen tillkännagav, att anslag utfärdats till sammanträdets fortsättande kl. 19.30.

Herr LUNDSTRÖM (fp) kort genmäle:

Herr talman! Eftersom det var jag som ställde frågan om bevakningsförhållandena, ber jag att få tacka för svaret.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Herr inrikesministern har nu hållit ett ganska långt anförande, och jag har bara sex minuter på mig för att kommentera det. Därför hinner jag faktiskt inte gå in på bevakningsfrågan. Också jag har emellertid förståelse för att så länge saken inte blivit ordentligt utredd är det kanske inte mycket annat att göra än att konstatera vad som förekommit.

Men när inrikesministern ånyo hänvisar till de regler som gällt rörande handläggningen av säkerhetsfrågor inom regeringen, anser jag det nödvändigt att upprepa den fråga som tidigare har ställts: Varför skall inte säkerhetsfrågor, som gäller en spionaffär och som handlägges av försvarsministern, rapporteras till statsministern? Säkerhetsfrågor som rör försvaret måste väl anses höra till de viktigaste. Det är mot den bakgrunden jag finner det så förvånande att inte den rapporteringen skulle ske. Och det är därför jag tidigare har sagt att inrikesministern — som ju normalt har den rapportskyldigheten — nog borde ha liksom tänkt på den saken, när han fick föredragningen den 22 mars 1962 i frågan; vid det tillfället klarlades ju enligt inrikesministerns egen promemoria, att en allvarlig misstanke verkligen var för handen.

När det gäller statspolisintendentens rådgivande nämnd har jag hela tiden varit förvånad över att den tillmätts en sådan betydelse i detta sammanhang, att man från socialdemokratisk sida — och nu även från regeringen — har velat utnyttja den för något slags avledningsmanöver i syfte att minska trycket på regeringen. Jag vill i likhet med inrikesministern erinra om vad som förekom då nämnden tillsattes. Den skulle enligt regeringspropositionen bedriva sin verksamhet i enlighet med den rättsuppfattning, som hyses av den övervägande delen av vårt folk. »Den skulle följa verksamheten och bilda sig ett omdöme», hette det. Den skulle *följa* verksamheten, alltså inte *leda* den, vilket ju har viss betydelse härvidlag;

nämnden hade att konstatera vilka uppgifter statspolisintendenten lämnade och att med ledning därav följa verksamheten. Regeringen däremot har en helt annan uppgift — en ansvarsuppgift av annat slag. Det är av den anledningen jag tidigare i dag har sagt att det är förvånande att man inte från regeringssidan redan från början drev på och sade: »Ni skall få allt det folk som behövs för att kunna effektivt sätta fart på undersökningsmaskineriet och om möjligt snabbt klara ut huruvida Wennerström är spion eller inte.»

Jag observerar att det i dagens interpellationssvar sägs: »Den parlamentariska nämnden i säkerhetsfrågor har i sin rådgivande verksamhet självfallet att beakta båda dessa krav, effektivitetskravet såväl som rättssäkerhetskravet.» Ja, jag tror att detta är riktigt under vissa förhållanden. Då man bedömer rättssäkerhetskravet har man att ta hänsyn till om det kommer i konflikt med effektivitetskravet, och i så fall på vilket sätt; men det framgår verkligen inte av den proposition som förelåg, när nämnden tillkom, att den under alla förhållanden skulle bedöma båda dessa krav. Där sades ju tvärtom ifrån, att statspolisintendentens tjänstemannaansvar icke skulle rubbas av nämndens tillvaro.

Ja, herr talman, jag hinner inte nu gå in på några andra frågor men får kanske tillfälle att återkomma.

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall gärna medge att det är litet svårt att diskutera denna medborgarnämnd innan t. ex. förhørsprotokollen kommer på bordet. Herr Ohlin har ju begärt att få ut dem, men juristkommissionen har som bekant vägrat. Jag vet naturligtvis inte vad de kan innehålla, men jag tycker att det är beklagligt med hänsyn till denna debatt, att inte det informationsmaterialet står till förfogande.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Sedan har vi hört herr inrikesministern berätta den rörande historien om herr Manne Ståhl, som anmälde för säkerhetspolisen att herr Wennerström vid ett tillfälle uppförde sig egendomligt i Amsterdam. Men, herr inrikesminister, det förhållandet att herr Ståhl gjorde en sådan anmälan gör honom ju varken till inrikesminister eller till statspolisintendent. — Jag menar att vi borde kunna lämna den saken åsido.

Jag tycker att inrikesministern får nämndens roll att växa till rent gigantiska proportioner. Den debatt som på denna punkt förekommit i pressen är verkligen också anmärkningsvärd.

Låt mig slutligen, herr talman, bara säga några ord om handläggningen av säkerhetsfrågorna inom regeringskretsen. Inrikesministern fann den tillfredsställande med ett enda undantag, nämligen att försvarsministern beklagligtvis varit okunnig. Åtminstone i detta sista kan vi väl be att hjärtligt få instämma. Det är väl bara beklagligt att okunnigheten är så spridd inom kanslihuskvarteret efter vad man kan förstå av olika handlingar. Men om förhållandena nu vore ganska bra, varför skulle man då behöva skapa en ny och bättre ordning? Duger inte den gamla ordningen? Tydligt inte.

Herr VIRGIN (h) kort genmäle:

Herr talman: Inrikesministern upplyste mig om att den s. k. medborgarnämnden hos säkerhetspolisen inte var av hemlig natur. Jag vet att den formellt inte var det, men faktum är dock att det tydligen var ytterst få som hade en aning om dess existens ären här i riksdagen och ännu färre utanför riksdagen. Jag tror nog också att medlemmarna fattade sin uppgift så att verksamheten skulle hållas så hemlig som möjligt och att all slags publicitet borde undvikas. Jag tror det vore värdefullt att få klarhet i om det möjligen kan finnas flera sådana här nämnder inom andra områden inom samhällsli-

vet, som är hemliga genom lag eller genom praktisk tillämpning och med publiceringsrestriktioner och som kan komma att dras fram i ljuset när kritik riktas mot åtgärder på de områdena.

Herr statsrådet JOHANSSON:

Herr talman! Frågan om huruvida nämnden var hemlig har jag ju besvarat genom att säga att den var en offentlig institution och att dess existens har redovisats offentligt i åtskilliga sammanhang. Om det finns några andra nämnder av liknande slag vet jag inte. Man kanske kan jämföra den med utlänningsnämnden, som ju har att vara rådgivande i frågor som inte har samma karaktär men som ändå kan ha ganska vittgående konsekvenser.

Innebörden i mitt yttrande beträffande herr Manne Ståhl — något som herr Per-Olof Hanson tog upp — var ju endast att jag ville ha sagt, att det var bra att herr Manne Ståhl var aktiv. I vilken mån det har påverkat ärendets gång kan jag inte uttala mig om. Det visade sig att han handlat på det sätt han skulle, ty om han fann någonting som kunde påkalla uppmärksamhet skulle han ta upp det. Detta gällde inte bara honom utan skulle gälla vilken medborgare som helst, men herr Manne Ståhl var med i nämnden och han visste vägarna. Jag ville bara anföra detta som skäl mot påståendet att nämnden inte har någon funktion eller, som en av talarna i förmiddags sade, ingen annan funktion än att bevaka den enskildes rätt. Det var därför jag tog upp frågan, om herrarna verkligen menade att nämnden i detta fall skulle fungera som ett slags ombud för herr Wennerström. Jag har framhållit att nämndens ledamöter har en dubbel funktion, dels att bevaka säkerhetssynpunkterna för riket och dels att bevaka den enskildes rätt i sammanhanget.

Sedan kommer man fram till frågan om nämndens ansvar och regeringens ansvar. Jag har sagt — och det har

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

även statsministern och försvarsministern sagt — att ansvaret självfallet vilar på regeringen. Något ansvar kan inte utkrävas av nämndens ledamöter. Så långt jag vet kan de inte ens höras av konstitutionsutskottet, och det är väl en av anledningarna till att man tillskapat en parlamentarisk nämnd. I det sammanhanget vill jag säga att vi inom regeringen inte har sagt nej till en parlamentarisk nämnd, utan vi har hållit frågan öppen från första stund tills vi nu har anmält att nämnden kommer, när den juristkommission som arbetar i huvudsak har fullgjort sitt uppdrag. Om den saken behöver väl inte diskussionen fortsätta. Men i övrigt ligger ju ansvaret självfallet som jag sade på regeringen. Det kan inte läggas på nämnden, inte ens när nämnden rekommenderar statspolisintendenten att vidtaga en åtgärd har nämnden i det sammanhanget något formellt ansvar. Det står klart uttryckt i 1946 års riksdagsbeslut att ansvaret åvilar statspolisintendenten, som har tjänstemannaansvar, och att detta tjänstemannaansvar skall kvarstå även i sådana fall då statspolisintendentens avgörande träffats i enlighet med medborgarrepresentanternas rekommendationer. Men nog har väl ändå nämndens ledamöter utsetts ifrån den utgångspunkten att de är representanter för partierna och representerar en bred folkopinion. De är allmänt aktade personer, och vad de rekommenderar statspolisintendenten och som ligger till grund för hans rekommendationer, eventuellt till ett statsråd, har de beslutat under känsla av ansvar. Det är inget annat vi har velat säga än att det ligger ett stöd i de rekommendationer som nämnden har gjort, ett stöd för den hållning som polisen, säkerhetstjänsten inom försvaret, försvarsledningen och regeringen eller regeringens enskilda ledamöter har intagit till de avgöranden som träffats. Nämnden har visat sig ha en bedömning som stämmer överens med den bedömning som försvarsministern och andra inom re-

geringen har kommit till i Wennerströmaffären. Det är ingenting annat vi har velat säga. Men nog är det väl ändå av betydelse för bedömningen av hela frågan att detta ges offentligt till känna.

Det är också på det sättet att nämndens ledamöter är de personer, möjligtvis kanske med undantag av försvarsministern, som har varit bäst och mest informerade i detta ärende. Nämnden har fått informationer som troligen sträcker sig från början av 1950-talet och under alla omständigheter från 1958—1959 och framöver. Nämnden har varit kontinuerligt informerad. Jag skulle ju kunna säga såsom inrikesminister att det är upprörande, men jag gör det inte därför att säkerhetspolisen har haft sina kontakter med försvarsministern, och därmed har man rätt att säga att regeringen har varit underrättad i ärendet. Att sedan statsministern hade bort underrättas har försvarsministern själv sagt. Försvarsministern var emellertid inte underkunnig om den praxis vi tillämpar i dessa ärenden.

När vi nu går att rätta till detta så att det inte upprepas, borde vi väl ändå kunna vara överens om att man måste dra den slutsats, som ligger häri, av vad som inträffat.

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag tillät mig säga, att det föreföll som om inrikesministern visade en klar tendens att försöka tilldela denna omtalade medborgarnämnd gigantiska proportioner. Vad som hänt och som kammarens ledamöter inte kunde undgå att märka var att inrikesministern försökte bygga mycket långtgående resonemang på det enkla faktum att herr Manne Ståhl inte sov i Amsterdam utan gjorde en iakttagelse som han vidarebefordrade till säkerhetspolisen. Att i dessa anföranden gång efter annan pressa denna historia till den grad som inrikesministern gör,

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

tycker jag är ett obehagligt sätt att debattera. De slutsatser som inrikesministern försöker dra av dessa saker verifieras knappast av den dokumentation rörande nämndens funktioner som man kan finna kring 1946 års proposition i detta ärende.

Nu har inrikesministern medgivit att ansvaret ligger hos regeringen. Låt oss hålla fast vid detta och inte försöka utföra diversionsmanövrer på detta sätt!

Herr förste vice talmannen **STRAND** (s):

Herr talman! Herr Lundström började debatten i dag efter försvarsministerns svar på interpellationerna med att konstatera att i samband med interpellationsdebatten skulle man också få tala om andra ting som var aktuella. Han begagnade själv den möjligheten till att i förbigående beröra tidtabellen för behandlingen av författningsutredningens förslag och konstatera den besvärliga situationen på bostadsmarknaden. Hela den övriga tiden ägnade han åt att diskutera spionhistorien.

Herr Lager ville heller inte utslutande ägna sig åt fallet Wennerström. Han tyckte att det var tillräckligt diskuterat och berörde det mera i förbigående. Om det var av ren finkänslighet mot någon eller om det var av andra skäl han avstod från att beröra det annat än i förbigående vet jag inte, men efter att ha hört herr Bohemans sakkunniga utläggning av frågan om under rättelseväsendet kan man konstatera att alla stormakter använder sig av möjligheten att skaffa sig informationer och köpa dem där de finns till salu.

Herr Sveningsson noterade att man i stort sett lämnade samma svar samtidigt i båda kamrarna i samma sak. Jag fattade det på det sättet att han tyckte att detta var något anmärkningsvärt. Det är det ju i och för sig inte, eftersom interpellationerna är ungefär desamma i båda kamrarna. Man går kanske något längre i andra kammaren, eftersom de

tre oppositionspartiernas interpellationer där är kompletterade med ytterligare två.

Själv har jag varit något tveksam, om man i nuläget skulle kunna berika debatten i fråga om fallet Wennerström. Eftersom utredningarna inte är slutförda och inget material föreligger såsom stöd för vare sig uttalanden eller spekulationer, så blir det ju inte någonting annat än uttalanden i den ena eller den andra riktningen, som förmodligen måste justeras med hänsyn till vad som kommer fram vid de pågående utredningarna.

Det har varit i stort sett en debatt mellan oppositionens talesmän och regeringsledamöter som har varit inblandade i det som redan har sagts eller i den debatt som har förts i olika sammanhang. Jag tillhör inte dem som har tagit engagemang som drevkarl i jakten efter dem som har det politiska ansvaret i den här frågan och heller inte dem som har frestats att uttala sig redan tidigare i de här angelägenheterna.

Herr Lundströms första ord när han yttrade sig i dag innebar en tillfredsställelse över att det beretts tillfälle att tala också om andra ting. Jag tolkade dem som en tillfredsställelse över att man fick tillfälle att späda ut den pepprade debatten om Wennerström genom att också tala om någonting annat. Jag tror att det hade varit hälsosamt, om detta tillfälle utnyttjats i större utsträckning än som faktiskt har skett.

Jag vill inte påstå att jag representerar folk i allmänhet — det är väl ingen i kammaren som kan stiga upp och säga att han representerar den allmänna opinionen, Medelsvenssons åsikter eller något liknande — men det är klart att jag liksom andra har gjort vissa reflexioner över det inträffade. Affären har inte utvecklats i den riktning som man kunde vänta av det som först publicerades från oppositionshåll, nämligen att man skulle söka ansvaret i kanslihuset.

Min första reflexion var väl hur över

Spionerifaffären Wennerström samt allmän debatt

huvud taget en svensk officer kunde svika sitt land och de hedersbegrepp som i alla tider har gällt framför allt inom officerskåren. Den andra reflexionen var, på vad sätt detta kunnat ske. Den tredje gällde vilka åtgärder som skall vidtagas för att om möjligt hindra ett upprepande. Efter att ha hört herr Bohemans sakliga utredning om vad som sker i sådana sammanhang är det väl att tala i fåvitsko, om man tror att sådant effektivt kan förhindras i fortsättningen. Så länge det finns kapitalstarka intressen som är villiga att satsa stora belopp för att få fram eftertraktade uppgifter, kommer det tydligen alltid att finnas personer som är beredda att sälja dem, även om det innebär att de säljer sitt eget land åt dessa intressen. Det kan följaktligen inte bli annat än en diskussion om åtgärder för att förhindra eller försvåra ett upprepande av vad som har inträffat.

I detta sammanhang är det väl många aspekter som kommer i förgrunden. Både vad inrikesministern har sagt beträffande de skäl som måste föreligga för att ett ingripande skall kunna ske och den redogörelse som försvarsministern tidigare i dag har lämnat i sitt andra anförande om de åtgärder som har vidtagits för att försvåra för Wennerström att komma åt hemliga handlingar och framför allt naturligtvis värdefulla hemliga handlingar ger ju ändå anledning till en fundering över om inte de högt uppsatta befattningar det här gäller måste vara förenade med ett förtroende som inte ger något utrymme för sådana åtgärder som det här har talats om. När man vidtar sådana åtgärder, betyder det att man har mistat förtroendet för vederbörande. Följaktligen skulle han väl inte alls användas i befattningar, där det var nödvändigt att vidta så restriktiva åtgärder.

Man måste göra denna reflexion efter att ha hört dagens debatt. Det har nämligen inte alltid varit så känsligt att vidta åtgärder. Det har visserligen inte gällt högre officerare som varit anställ-

da på stat, men jag vill erinra om att det under kriget var generellt förbud att använda kommunister i försvarsanläggningsarbeten, inte för att man hade några anmärkningar emot dem utan därför att man hade skäl att misstänka att de kunde i olämpligt syfte utnyttja vad de möjligtvis fick ta del av.

Är nu praxis den att det inte är möjligt att vidta åtgärder av sådant slag att vederbörande placeras i en befattning, där han över huvud taget inte har några möjligheter att komma åt upplysningar som han kan tjäna pengar på, är det väl en angelägenhet som man borde få upp till diskussion — vid sidan av frågan om det politiska svaret — i den parlamentariska kommission som skall träda till och diskutera olika ting när juristkommissionen har slutfört sitt arbete.

Det har också talats om skadeverkningsarna och krävts omedelbara åtgärder för att om möjligt reparera dem. Det är en fråga som också bör tas upp i den parlamentariska kommissionen. Ännu vet vi inte vilka skadeverkningar som har uppkommit, och det är inte alldeles säkert att vi får reda på det. Såvitt man kan bedöma är det väl fortfarande bara Wennerström som vet vad som totalt lämnats ut genom honom. Man kan ju gissa sig till en del, men det är inte säkert att man gissar rätt. När det gäller en hel del detaljer i vårt försvar kanske man kan instämma i vad som sagts från USA i detta sammanhang, nämligen att om Wennerström blivit i tillfälle att lämna ut några uppgifter som han under sin verksamhet i USA fått om försvarsanordningarna där, så är de inte längre aktuella, eftersom utvecklingen går så snabbt nu. Så kommer det väl att bli även i Sverige. Det kan ju inte vara på det sättet att man kan räkna med att utbyggnaden av vårt försvar, de tekniska detaljerna och allt som kan ligga inom forskningens område, kan vara avslutat i och med den senaste försvarsreformen. Arbetet går väl vidare. Många och mycket

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

av det som används nu kommer att ersättas med annan och bättre materiel efter att ha förbrukats. Detta är en sak som man har att räkna med.

Men det är klart att Wennerström kan ha lämnat ut uppgifter om sådant som är svårare att ersätta. Fasta anläggningar ligger där de ligger. Det rör sådant som sammanhänger med flyget — kanske dock i mindre utsträckning — men framför allt med det marina. Vi har vissa anordningar, avsedda att gömma fartyg, u-båtar eller något annat. I sådana fall kan det ju vara svårt att göra om anläggningarna, ty de som finns ligger ändå där de ligger, och i vissa situationer kan de väl också komma till användning.

Det är, herr talman, helt naturligt att man som riksdagsman inte kunnat undgå att reflektera litet över alla de olika krav som ställts i detta sammanhang, inte bara i fråga om det politiska svaret och nödvändigheten av att detta så snart som möjligt blir fastställt utan också i fråga om annat, bland annat på tillsättandet av en parlamentarisk kommission, som helst skulle ha trätt i arbete omedelbart efter det att fallet blev bekant men i varje fall omedelbart efter det att regeringen hade accepterat att en sådan kommission skulle tillsättas. Det har ju också här i dag anförts att man förlorar på att vänta. Ja, visst kan man ha stor respekt för parlamentariker i olika sammanhang, men jag tror inte att det var en parlamentarisk utredning som i första hand var av nöden när Wennerströmfallet blev känt. Jag har en känsla av att juristkommissionen har större möjligheter att i detta sammanhang få fram inte bara en juridisk bedömning av vad som förekommit utan också att ge en objektiv bild av vad som över huvud taget skett samt se alltsammans i sammanhang med den praxis som utformats och de regler som gäller för befattningar i den klass där Wennerström varit placerad.

Det har redan sagts att det politiska

ansvaret vad regeringsledamöterna beträffar hör hemma under en bedömning inom konstitutionsutskottet. Ingen aldrig så allsidigt sammansatt kommission kan föregripa konstitutionsutskottets befogenheter och skyldigheter i detta sammanhang. Jag tror inte att man ens skall försöka bedra sig själv med att tro att en parlamentarisk kommission skulle ge något betydande bidrag i syfte att belysa det politiska svaret och dess fördelning inom kanslihuset eller bidra till att åstadkomma ett samarbete inom regeringen i dessa frågor, kanske heller inte till möjligheten att bedöma de eventuella underlåtenhetssynder som därvid begåtts. Har sådana begåtts i detta fall finns det kanske andra fall som skulle vara lika angelägna att diskutera.

Däremot tror jag att en på så sätt sammansatt politisk och parlamentarisk kommission, delegation eller något i den stilen — utredning vill jag inte gärna kalla den — kan få betydelsefulla uppgifter i samband med diskussionen av det jag redan nämnt, nämligen vad som har inträffat och de åtgärder som lämpligen kan planeras och genomföras för att försvåra ett upprepande. Kommissionen kunde väl också få tillfälle att diskutera det material som eventuellt då kan föreligga, syftande till att reparera vad som kan repareras i samband med vad som inträffat.

Herr talman! Inte ens jag har kunnat få något verkligt underlag för att vid detta tillfälle tala om något annat än fallet Wennerström och de frågor som aktualiserats i samband med både dagens debatt och den debatt som förts tidigare. Som gruppledare skall man ju i en remissdebatt försöka hålla sig till vad de andra gruppledarna talat om. Det är ju inte ofta en gruppledare för det parti som representerar regeringsmakten har anledning att kritisera det som har skett och i regel inte heller att ta upp nya uppslag till uppgifter som skulle vara lämpliga att allvarliga-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

re diskutera i sådana sammanhang och som är aktuella i en remissdebatt. Om jag har något som enligt min egen uppfattning skulle vara värdefullt att framföra, så har jag ju inte behov av en särskild publicitet kring det, t. ex. genom att framföra det i en remissdebatt. Jag har ju kortare och effektivare vägar till kanslihuset än att framföra mina förslag i denna kammare.

Herr SVENINGSSON (h) kort genmäle:

Herr talman! Herr förste vice talmannen Strand brukar inte bygga sina uttalanden på vare sig medvetna eller omedvetna missförstånd. När herr Strand emellertid uttalade att jag här skulle ha kritiserat det formella i dagens debatt och gjort gällande att det har varit oriktigt att samma svar lämnades i båda kamrarna, så måste jag beteckna det som ett omedvetet missförstånd, ty jag har inte alls yttrat mig om denna sak och således inte heller riktat minsta kritik häremot. Herr Strand måste ha förväxlat ett uttalande av mig, där jag underströk att det här gällde en mycket betydelsefull fråga, eftersom samtliga tre oppositionspartier har lämnat i sak likartade interpellationer och när det gäller respektive partier helt likalydande interpellationer i båda kamrarna. Den formella ordningen och uppläggningsen av dagens debatt har jag inget att erinra emot.

Eftersom jag ändå har ordet, vill jag begagna tillfället att instämma i herr Per-Olof Hansons uttalande att inrikesministern inte borde ha lagt ett så tungt ansvar på den s. k. medborgarnämnden. Det var ett försök att avleda kritiken från regeringen, där ansvaret verkligen ligger, som inte borde ha förekommit.

Herr LAGER (k) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill rätta till ett missförstånd från herr Per-Olof Han-

sons sida. Han trodde att, när jag antydde vilken socialgrupp överste Wennerström tillhörde, jag därmed ville utkräva ett kollektivt ansvar av denna socialgrupp för Wennerströms missgärningar. Det var inte alls så jag menade. Jag ville i sammanhanget påtala det oriktiga i att man särskilt från högerpartiets lednings sida redan, innan man visste någonting om vad Wennerström hade gjort, krävde en uppräknings av militäranslagen och till och med fixerade en bestämd summa för ändamålet.

Till herr Strand vill jag säga, att jag avstod från att ägna huvuddelen av mitt anförande åt fallet Wennerström av samma skäl som han själv ansåg sig inte böra deltaga i debatten, nämligen att man har tillgång till alltför litet fakta för att kunna berika debatten.

Slutligen vill jag säga till herr Strand, att förste vice talmannen i första kammaren vinner varken aktning eller ära, när han använder första kammarens talarstol till att rikta oförskämdheter mot andra ledamöter av kammaren.

Herr förste vice talmannen STRAND (s) kort genmäle:

Herr talman! Med anledning av det sista som herr Lager yttrade vill jag säga, att jag inte riktigt förstår vad det var i mitt anförande som han vill uppfatta såsom en oförskämdhet. Jag har inte något minne av att jag anfört någonting som skulle kunna betecknas som något sådant. Jag sade visserligen, att jag inte precis visste varför herr Lager avstod och om det kanske var av finkänslighet mot någon. Om det är detta som herr Lager betraktar som en oförskämdhet, så är det ju emellertid i varje fall inte en oförskämdhet av det grövsta slaget.

Till herr Sveningsson vill jag säga, att jag inte antecknade vad han yttrade, eftersom jag satt i talmansstolen under hans anförande, i annan mån än att jag gjorde en liten notering om hur jag uppfattade hans inlägg. Det är möjligt att

Spionerifaffären Wennerström samt allmän debatt

jag skulle ha uppfattat det annorlunda, om jag suttit i min egen stol. Det är dock tydligen fråga om ett missförstånd från min sida, och jag är glad över att han varit införstådd med att debatten skulle läggas upp på det sätt som har skett, så att ingen här i kammaren skulle kunna känna sig åsidosatt.

Herr LAGER (k) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill bara säga till herr Strand, att han lägger en helt annan innebörd i sitt yttrande än vad jag måste göra. Jag vill till och med förstärka vad jag nyss anförde genom att säga, att herr Strands yttrande inte bara var en oförskämndhet utan en grov oförskämndhet.

Herr SUNDIN (cp):

Herr talman! Även om jag inledningsvis kommer att beröra fallet Wennerström, vill jag framhålla, att jag inte på något sätt tillhör den del av politikerna i denna kammare eller i medkammaren, som innan utredningarna är klara är beredda att fordra statsrådets avgång, utan jag tillhör dem som menar att det är vettigt och riktigt, att vi först får se vad kommissionen kan komma fram till. Sedan är det dags nog att ta ställning till svarsfrågan för vissa statsråd eller för regeringen i dess helhet.

Det är alldeles naturligt, att Wennerströmfrågan har upprört folk ute i våra bygder och att den där också har väckt en oerhörd förbittring bland allmänheten. Jag träffade en del som varit inkallade till sin första militärtjänst och som nu blivit hemförlovade. De frågar sig med rätta: »Vad är meningen med allt detta? Här gör vi vad vi tror vara en vettig och riktig insats i utbildningshänseende för att vi, om det skulle ske någonting, verkligen skulle kunna försvara vårt land, och sedan får vi bara genom pressen helt plötsligt reda på att en mycket hög

officer med ett utomordentligt stort ansvar inom försvarsledningen bär sig åt på det sätt som här har skett.» Jag tror att den största skada som har förorsakats försvaret med denna händelse är kanske inte det som vi kritiserar här i dag, nämligen om den eller den regeringsledamoten har brutit i sin uppgift. De stora konsekvenserna kan kanske bli att den försvarsvilja, som det har tagit årtal att bygga upp, i viss utsträckning raseras.

Sedan är det klart att om man skall se efter var det politiska ansvaret ligger, är det, som jag redan tidigare har nämnt, naturligt att vi avvaktar det resultat som den pågående utredningen kan komma till och undersöker de skadeverkningar på försvarets område som kan bli följderna och som helt naturligt kommer att kosta åtskilliga miljoner kronor utöver den försvarsplan vi har antagit här i riksdagen.

Jag vill säga att det hör till det parlamentariskt självklara, att det är regeringen som har ansvaret för handläggningen av fallet Wennerström. Det var med ganska stort intresse jag för en stund sedan lyssnade till inrikesministern, som å ena sidan sade att det var regeringen som hade ansvaret men samtidigt ifrån talarstolen sökte ge inte bara denna kammare utan även TV-tittarna den uppfattningen, att ansvaret ändock på något sätt skulle vara delat mellan den nämnd det här gäller och regeringen.

Låt mig sedan beröra den debatt, som förts i pressen i denna fråga — och då alldeles speciellt i den socialdemokratiska pressen! Där har man väl bara kommit fram till att denna nämnd skulle ha större ansvar än regeringen egentligen har. Det är i och för sig tacknämligt med det svar, som har lämnats på interpellationen här i dag, ty därav framgår att regeringen klart och tydligt sagt ifrån att så inte är fallet. Det heter i regeringens svar — och det har redan tidigare här sagts — att den parlamentariska nämnden

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

utövar en rent rådgivande verksamhet och att den har att beakta såväl effektivitetskravet som rättssäkerhetskravet för den enskilde. Det väsentligaste är emellertid, att den parlamentariska nämnden är ett rådgivande organ, som inte har att administrera säkerhetsarbetet. Den har alltså ingenting med den delen av ansvaret att göra utan är helt och hållet ett rådgivande organ. Om nu den här nämnden eventuellt skulle ha varit en dålig rådgivare, är det inte inför riksdagen utan inför regeringen som nämnden är ansvarig. Om jag tar del av det material, som hittills har framkommit, vill jag på intet sätt påstå att nämnden har varit en dålig rådgivare, utan kanske snarare tvärtom.

Oberoende av hur det förhåller sig med nämnden, är det alltså regeringen ensam som har det politiska ansvaret inför riksdagen. Det har kanske förekommit — och det vill jag stryka under — en del överord i ansvarsfrågan. Jag upprepar ännu en gång: så länge utredningen inte är avslutad, kan det inte sägas om det finns anledning att kräva att regeringen tar de politiska konsekvenserna. Jag kan dock inte komma ifrån att det nu tillgängliga materialet ger anledning till kritik mot regeringen på väsentliga punkter. Var det t. ex. verkligen riktigt och nödvändigt att placera Wennerström på en post i utrikesdepartementet, där han hade möjligheter att komma över hemliga försvarshandlingar? Var det vidare nödvändigt att låta honom stanna kvar där, när han visade så stort intresse för hemliga försvarshandlingar, att försvarsministern enligt vad han omtalat i sin promemoria till juristkommissionen kände sig oroad. Man kan ju inte heller komma ifrån att det förhållandet, att statsministern i det längsta fick sväva i okunskhet om säkerhetsriksen, visar att frågan behandlades av regeringen inte som den viktiga fråga den måste befaras vara utan helt och hållet som en sekundär fråga.

Statsministern medger i interpellationssvaret att det är beklagligt att han inte informerades om misstankarna mot Wennerström. Men detta skulle ha berott på att fallet i första hand handlagts av försvarsministern. Alla viktigare säkerhetsärenden skall omedelbart anmälas av inrikesministern för statsministern, heter det i svaret. Men inrikesministern var underrättad 1962 om fallet Wennerström utan att anmäla detta för statsministern. Justitieministern försökte då föra frågan på tal inför statsministern — fastän både han och statsministern glömde bort den. Man kan inte komma ifrån att regeringens sätt att behandla frågan ger anledning till en viss kritik.

Nu säger statsministern att han, om han varit underrättad, skulle ha förordat samma sakliga behandling av ärendet som försvarsministern. Det förvånar mig att statsministern kan vara så säker på detta i efterhand. Det har ju framgått av statsrådspromemoriorna, att försvarsministern ingalunda varit säker på att frågan handlagts på bästa sätt. Det har ju framgått, att försvarsministern diskuterat med utrikesministern om möjligheterna att förflytta Wennerström till en annan post. Han har alltså inte varit övertygad om att det varit försvarligt att ha kvar Wennerström på posten i UD. Då är det förvånande att statsministern med hänsyn till den osäkerhet, som tydligen försvarsministern känt, utan vidare kan försäkra, att inte heller han skulle ha gjort allvar av planerna att placera Wennerström på en annan post.

Nu har ju regeringen i viss mån lovat bättring. I framtiden skall enligt interpellationssvaret alla säkerhetsärenden, som polisen finner vara av beskaffenhet att böra anmälas för regeringen, i första hand bringas till inrikesministerns kännedom. Statsministern vill också ha en särskild statssekreterare, som skall kunna hålla ordning på bl. a. säkerhetsfrågorna.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Kan det hjälpa, så skall väl ingen motsätta sig en sådan lösning.

Enligt min mening gjorde regeringen en felbedömning när den motsatte sig att parlamentariker skulle få komma med i undersökningsarbetet. Regeringen har sitt ansvar inför riksdagen. Det är då nödvändigt att representanter för de politiska partierna beredes tillfälle att följa undersökningen. Nu har ju regeringen retirerat och lovat tillkalla representanter för partierna, när juristkommissionen är färdig med sitt arbete. Det hade väl dock varit önskvärt att partirepresentanterna hade fått komma in på ett tidigare stadium. Detta gäller än mera nu sedan man efter giftdramat måste befara att polisutredningen och juristkommissionens arbete kommer att dra ytterligare ut på tiden. Det är emellertid bättre sent än aldrig.

Något underligt kan man väl finna det att statsministern fann för gott att besvara denna del av interpellationerna efter ett par timmar i ett anförande inför den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Det bör nog inte bli praxis för regeringen att besvara oppositionsledarnas interpellationer inför regeringspartiets riksdagsgrupp, så att man innan det officiella svaret ges kan läsa om det i tidningarna.

Frågan om hur skadeverkningarna av Wennerströms spioneri skall kunna repareras och kostnaderna för detta är av allra största betydelse. På den punkten är interpellationssvaret knapphändigt. Det kan man förstå. Mycket är givetvis ännu oklart, och mycket kan över huvud taget inte offentliggöras. Kommer kostnaderna att gå utanför den nu beslutade kostnadsramen, så skall regeringen inte anse 1963 års försvarsöverenskommelse vara något hinder för den att framlägga förslag härom, heter det. När jag nu ser försvarsministern här vill jag säga, att jag hoppas, att det inte heller skall vara något hinder för regeringen att hänskjuta frågan till en parlamenta-

risk försvarsberedning, om konsekvenserna visar sig ha sådana proportioner — detta för att inte den andra vilan skall bli värre än den första.

Herr talman! Innan jag fick ordet gick jag fram till bordet och undrade på mitt vanliga, mycket försynta sätt, om det gavs möjlighet att även ta upp andra frågor än dem som berörde Wennerström. Svaret gavs på det sättet, att detta är en allmän remissdebatt och att den möjligheten skulle ges mig. Jag vill därför utöver det sagda om spionen Wennerström även säga några ord om ekonomin och speciellt då om den dagsaktuella bilden.

Den konjunkturavmattning som vi hade under fjolåret och i början av detta år krävde givetvis sysselsättningsstimulerande åtgärder. Man ökade bostadsinvesteringarna och likaså de offentliga investeringarna, och dessutom frisläppte man investeringsfonderna. I nuläget kan man konstatera en uppåtgående konjunktur. Det har skett en återhämtning inom industrien och även inom skogsbruket. Nu är det anledning att befara en ny överhettning. Tyvärr kan man nog konstatera att anledningen härtill främst är att finna i den allför kraftiga expansion som ägt rum inom den offentliga investeringens ram och att denna även har pressat fram överhettningen inom byggnadsverksamheten i dagens läge. Detta har dessutom fört med sig lönestegringar, som helt naturligt har smittat av sig på andra sektorer inom näringslivet.

Det är självklart att man inför hotet av en ny överhettning måste vara beredd till konjunkturdämpande åtgärder. Man har ju redan slagit in på den vägen. Regeringen håller nu tillbaka det statliga byggandet och har vädjat till kommunerna om liknande återhållsamhet. I övrigt har man i huvudsak litat till penningpolitiken. Affärsbankerna har fått den sedvanliga uppmaningen att strama åt kreditgivningen, men framför allt fäster regeringen och

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

riksbanken tydligen stor vikt vid den traditionella räntepolitiken. Räntan höjdes ju med en halv procent i somras. Man kan kanske befara att de styrande tänker låta räntan klättra uppåt ytterligare.

Man får givetvis medge att vi nu har en vanskelig situation, när det inför hotet av en överhettning finns ett kvardröjande övertryck inom den offentliga byggnadsverksamheten. Jag tror inte att ränte- och över huvud taget penningpolitiken är det mest ändamålsenliga instrumentet i detta läge. Industriinvesteringarna har under ett par års tid legat på ungefär oförändrad nivå. Vi vet ju alla, att den ökade konkurrensen på världsmarknaden ställer vårt näringsliv inför det ofrånkomliga kravet på effektivisering och rationalisering. Vi har alltså all anledning att öka investeringarna inom det produktiva näringslivet. Finns det nu åtminstone en början till ökad investeringsaktivitet inom industrien, så vore det högst olyckligt om denna skulle strypas genom stramare ränte- och penningpolitik.

Man måste över huvud taget konstatera att regeringen sätter alltför stor lit till räntepolitiken. Det kan ju inte bestridas att räntepolitiken numera har en begränsad konjunkturpolitisk verkan. De offentliga investeringarna och bostadsbyggandet är ju strängt taget inte påverkade av ränteförändringarna. Därtill kommer att räntepolitiken drabbar ensidigt och orättvist i sin effekt på det enskilda näringslivet. De mindre företagen med sin svagare förmåga till självfinansiering får genom räntevapnet stora svårigheter, och man skulle kunna vara djärv nog att påstå att det i viss mån hämmar nyföretagsamheten eller med andra ord själva företagsviljan inom denna del av näringslivet.

Jag har den uppfattningen att den ekonomiska politiken i huvudsak bör vila på de finanspolitiska åtgärderna. Man bör härvid ha en utgiftspolitik

som smidigt anpassas efter konjunkturförhållandena. Som jag tidigare framhållit är det nog anledning att konstatera, att den anpassningen inte varit helt tillfredsställande i det läge vi nu har. Men därutöver bör också skattepolitiken kunna vara ett effektivare medel i kampen mot överkonjunktur och inflation. Man bör kunna utnyttja den nuvarande omsättningskatten eller en eventuellt kommande mervärdesskatt i det syftet.

Häremot kan invändas att skatteinstrumentet ofta inte har den erforderliga smidigheten. Det är ju riksdagen som skall bestämma över skatterna, men riksdagen är inte alltid samlad när det kunde anses vara konjunkturpolitiskt nödvändigt att höja omsättningsskatten. Jag medger att detta är ett problem, men det problemet borde kunna bemästras. Det finns naturligtvis de som tycker att man kunde låta regeringen eller i praktiken finansministern bestämma över en konjunkturpolitisk omsättningsskatt, men det vill jag inte vara med om. En skattebeslutande regering kunde lätt frestas att låta budgetpolitiken väga över konjunktursynpunkterna. Man bör inte i onödan skapa personlighetsklyvning, vare sig inom finansdepartementet eller hos finansministern själv. Beskattningsmakten bör otvivelaktigt även i fortsättningen ligga kvar hos riksdagen. Men skulle man inte kunna tänka sig att riksdagen skapade ett permanent organ för en konjunkturpolitisk skattebedömning, såsom man nu har riksbanksfullmäktige på det penningpolitiska området? Det är en fråga som man enligt min mening bör överväga, ty det är obestridligen angeläget att söka få större möjligheter till en smidigare konjunkturpassning och att då använda sig av skatteinstrumentet.

Det nuvarande läget innehåller inte minst risk för en ny kostnadsinflation. År efter år har vi fått uppleva att inkomstökningarna sprängt sig ett stycke utanför den ram som produktions-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

ökningen medger. Det är inte bara en meningslös företeelse. Konsekvenserna blir också att kostnadsläget i vårt näringsliv pressas uppåt alltför mycket till förfång för vår konkurrensförmåga inom stora områden, och dessutom drabbas naturligtvis spararna av en sådan politik. I den kommande avtalsrörelsen skall man, såsom det antytts, inrikta sig särskilt på att tillgodose låglönegrupperna och kvinno-grupperna, och det vill jag personligen hälsa med alldeles särskild tillfredsställelse. Jag hade för några år sedan motioner om att man när det gäller den statliga sektorn i större utsträckning än hittills skulle ta hänsyn just till dessa grupper, och kan man nu inom den ekonomiska ramen realisera detta förslag, så vill jag hälsa det med den allra största glädje.

Det är naturligt att löntagarorganisationerna skall ta ut de löneökningar som är realekonomiskt möjliga, men kommer man utanför den ramen, så blir de inte bara meningslösa utan också, såsom framhållits, skadliga för samhällsekonomi och näringsliv. Vi har inte råd med ständiga hemmagjorda kostnadsinflationer.

Friheten på arbetsmarknaden är det väl ingen som vill tumma på, men det man kunde hoppas på är att regeringen kunde utnyttja sina möjligheter att få arbetsmarknadsorganisationerna att ta det ansvar som deras makt kräver. Nu brukar ju finansministern i sina finansplaner då och då uttala, att inkomstökningar utöver produktionsökningar i längden är något ohållbart, och det är väl så riktigt som det är sagt. Men jag tror att finansministern skulle kunna morra effektivare mot båda parterna på arbetsmarknaden. Vi vet ju alla att han har de inneboende förutsättningarna för det. Den s. k. Harpsundsdemokratien, som blivit alltmer på modet, kunde väl vara ett instrument för regeringen att ge till känna sin samhällsekonomiska oro inför en avtalsrörelse som kan be-

faras skjuta över målet. Då kunde det ju hända att det kunde komma något gott ut även av den s. k. Harpsundsdemokratien.

Herr **HERNELIUS** (h):

Herr talman! Herr förste vice talmannen är inte inne i kammaren, men jag kan ändå inte underlåta att uttrycka min förvåning över ett yttrande som han fällde i slutet av sitt inlägg. Han sade att man inte skulle förvåna sig — jag refererar nu fritt — över att han inte tog upp så många andra frågor, ty, tillade han — och nu refererar jag direkt — han hade »kortare och effektivare vägar» att framföra det han ville ha sagt än genom att säga det här.

Det var ett gott betyg åt den svenska riksdagen och denna kammare, och därtill ett betyg givet av en ledamot av talmanspresidiet i kammaren. Jag tror inte att herr förste vice talmannen riktigt menade vad han sade, men det lät mycket illa.

Nu skall jag, herr talman, övergå till dagens huvudämne. Får jag börja med en delfråga.

Den 4 juli i år beslöt regeringen i konselj att tilldela fru Carin Rosén 25 000 kronor för värdefulla insatser i samband med att Wennerström avslöjades som förrädare. Beslutet offentliggjordes den 2 oktober.

Torsdagen den 24 oktober klockan 7.45 upptäcktes det att Wennerström låg medvetslös i sin cell vid Bergsgatan i Stockholm, och några minuter senare fördes han till sjukhus. Den första kommunikén om det inträffade kom 24 timmar senare från läkarna. Nära 30 timmar senare kom den första kommunikén från myndigheterna. Tidningarnas Telegrambyrå sände sitt första meddelande klockan 23.28 på torsdagskvällen, men då hade Stockholms morgontidningar i sina första editioner redan omnämnt händelsen.

Dessa två exempel belyser handläggningen av informationstjänsten i Wen-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

nerströmaffären. Kommunikationerna mellan regeringen och allmänheten har, sedan gripandet av förrädaren offentliggjordes den 25 juni, varit påfallande bristfälliga. En från flera håll begärd omedelbar presskonferens — bl. a. begärdes en sådan av försvarsledningen och även från presshåll — kom aldrig till stånd. En regeringskommuniké som utlovades rörande kommunikationerna mellan regeringen och säkerhetstjänsten försvann i regeringens dokumentskåp. Mystiska antydningar kom i stället från flera ledamöter av regeringen om att »större rubriker skulle komma». Vad som härmed åsyftades är fortfarande oklart.

Självfallet råder enighet om att pågående utredningar inte bör hindras eller försvåras genom överdriven meddelksamhet. Rikets säkerhet går före vikten av omedelbar information. Detta är den ena sidan av saken.

Den andra sidan är att informationen har ett egenvärde, att den, när den är snabb, korrekt och vederhäftig, hindrar ryktessprideri och spridning av grundlösa uppgifter, hindrar missförstånd och undanröjer grunden för förtroendekriser.

Mot denna bakgrund är det uppenbart att informationstjänsten i Wennerströmaffären varit så ängsligt försiktig, att den i många fall skadat i stället för att stärka förtroendet för berörda organ. Vad fanns det för anledning att hemlighålla självmordsförsöket så länge som möjligt? Varför offentliggjorde inrikesministern inte sin intressanta uppgift om glasögonfodralet i går eftermiddag, utan sög på den som en karamell till i dag på eftermiddagen? Varför meddelades belöningen till fru Rosén först tre månader efter det att den beslutats?

För detta har regeringen inte något ansvar, kommer det att heta. Det har den visst! För det första har det ibland varit fråga om regeringens egna åtgöranden. För det andra är regeringen i sista hand utåt ansvarig för underställ-

da organs kommunikationer med allmänheten, representerad genom pressen och andra informationsmedia. Ätminstone tidigare har det rått enighet om detta. Jag nämner som exempel, att det i propositionen rörande det psykologiska försvaret står att regeringens uppgift är att verka nyhetsfrämjande och icke nyhetshindrande.

Vi har ingen informationsminister i regeringen i fredstid, utan uppgiften åvilar närmast statsministern. Herr Erlander, som i andra fall visat så stort och uppskattat intresse för pressens angelägenheter, har emellertid i denna fråga varit påfallande passiv. Att polisen inte är särskilt meddelssam hör så att säga till yrket. Att regeringen inte har varit det kan möjligen bero på att regeringen trots sig bättre skydda sitt eget skinn genom största möjliga tystnad. Det är ett resonemang som ofta förs i liknande situationer av snart sagt varje myndighet i blåsväder, men det får ibland en helt annan effekt än den avsedda. Kanske blir det så även denna gång.

I huvudärendet skall jag, herr talman, tillåta mig rikta några frågor även till en del statsråd som tidigare inte har nämnts i denna debatt.

Först en fråga via protokollet till statsrådet och chefen för justitiedepartementet: Varför fortsatte inte herr Kling ansträngningarna från april 1962 att informera statsministern när det första försöket då misslyckades? Varför underrättade han ej statsministern ens när läget skärptes i maj 1963 och i juni 1963, då herr Kling t. o. m. underrättades om att ett ingripande var nära förestående?

Nästa fråga ställer jag till den nuvarande utrikesministern. I september 1962 underrättades herr Torsten Nilsson om säkerhetsrisken i hans eget departement. Först den 6 december blev ärendet föremål för beredning i departementet. Varför detta dröjsmål? Var herr Nilsson som nytillträdande utrikesminister inte mer intresserad av

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

att höra om det aktuella spaningsläget beträffande en man med vilken han samarbetade och samverkade? Varför intresserade sig inte herr Nilsson mera omedelbart för att ta reda på vilken krets inom departementet som var orienterad?

Statsrådet och chefen för inrikesdepartementet herr Johansson har i dag sökt täckning bakom i någon mån statspolisintendenten och i något större utsträckning bakom den parlamentariska samarbetsnämnden. Jag skall inte fördjupa mig i den delen av debatten, utan nöjer mig med att konstatera, att herr Johansson förstår väl själv, hur orimligt hans påstående är när han låter påskina att denna hemliga nämnd närmast är att jämställa med utlänningsnämnden eller utlänningskommissionen. Var och en kan slå upp statskalendern. Där redovisas både utlänningsnämnden och utlänningskommissionen. Deras sammanträden är till tidpunkten offentliga. Men vi återfinner inte i statskalendern denna nämnd, som var hemlig och alltjämt är hemlig, vars sammanträden till och med var ytterst sekreteta och vilken föranledde särskilda åtgärder för att inte ens taxeringsnämnden skulle få reda på nämndens existens. Jämförelsen är med andra ord horribel, om uttrycket tillåts.

Herr Johansson fick 1962 reda på Wennerströmaffären. Han har under 1962 och 1963 enligt egen uppgift, i dag omtalad av försvarsministern i denna kammare, anmält ett tiotal säkerhetsärenden för statsministern. Varför föreskrev han sig då inte om att ett ärende av denna storleksordning, det största som den svenska säkerhetspolisen haft att handlägga under senare år, också var anmält för statsministern? Är det en tillfredsställande ordning, tycker herr inrikesministern, att han så att säga kliver ur bilden när han en gång underrättats och sedan inte får reda på något förrän Wennerström är gripen över ett år senare — inte ens när ett ingripande var nära förestående, som

det var den 12 juni, enligt vad ett par övriga statsråd erfor.

Till försvarsministern vill jag gärna säga, att han med erkännansvärd uppriktighet har tagit ansvaret på sig och på sig personligen för mycket av vad som hänt här i detta sammanhang. Men hans svar har i övrigt varit i många delar dunkla, mångtydiga och rört sig vid sidan av huvudfrågorna. Låt mig ta ett par exempel.

Försvarsministern nästan bröstar sig över att Wennerström inte fick befattningen i flygstaben, en underordnad befattning i rang mellan kapten och major, men där han skulle få tillgång till alla hemliga handlingar rörande flyget. Jag måste fråga: Skulle verkligen försvarsministern ett ögonblick ha övervägt att sätta Wennerström på den posten *mot* säkerhetspolisens bestämda avstyrkande?

I övrigt säger försvarsministern, att genom att försvarsministern var vänlig medverka lockades Wennerström att ta tillbaka ansökan att få denna post vid flygstaben. Nästa fråga blir då: Anser försvarsministern att det är en medborgerlig rättighet för en pensionerad överste att få en befattning av denna karaktär efter pensioneringen? Skall han behöva särskilt lockas från detta bete?

Vidare säger försvarsministern, att inom utrikesdepartementet måste Wennerström för att få hemliga handlingar gå till försvarsstaben, och det betraktades som en förbättring av läget. Ja, naturligtvis, om man glömmat att Wennerström skulle pensioneras från sin tidigare tjänst. Behåller man det i minnet är det inte någon förbättring, i den meningen nämligen, att Wennerström då fick möjlighet att få tillgång till andra hemliga handlingar, d. v. s. handlingar inom utrikesdepartementet av hemlig natur. Det är, herr talman, praxis inom utrikesdepartementet att en handling betraktas som hemlig om den inte genom särskilt beslut frigges, detta till skillnad från praxis inom and-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

ra departement, där en handling är hemlig endast därest den genom särskilt beslut har hemligstämplats.

Men låt oss lämna själva beslutet om Wennerströms placering i UD. Låt oss för ett ögonblick acceptera det och säga, att det var välgrundat och motiverat. Då kommer jag emellertid till den andra frågan, nämligen om Wennerström skulle vara kvar i denna befattning till dess att han anhölls. Det var, herr Undén, i så fall inte fråga om en omplacering, utan om ett förordnande som när som helst kunde återkallas, med stöd av vilket Wennerström befann sig inom utrikesdepartementet.

Då säger försvarsministern och utropar med stor emfas: Nu får vi klarhet om vilka skador herr Wennerström tillfogat försvaret genom att han har gripits och kunnat förhöras.

Hur vet försvarsministern det? Av den kommuniké vi fått — jag håller mig till offentliga papper — framgår att Wennerström lämnat upprepade uppgifter i kamoufleringssyfte. Jag måste säga att herr förste vice talmanen på den punkten hade en betydligt mer realistisk uppfattning när han framhöll, att vi vet inte om vi någonsin kommer att få klarhet om vad Wennerström utlämnat till främmande makt.

Försvarsministern frågar med stor emfas, vad det skulle ha kostat oss om skadorna blivit upptäckta till sin effekt.

Ja, självklart är det alltid en risk när det är fråga om avgöranden av detta slag, en riskavvägning mellan spaningsintresset å ena sidan och å andra sidan säkerhetsrisken genom att vederbörande i någon form kan fortsätta sin verksamhet. Jag skulle vilja komma med en motfråga att framställas till försvarsministern — den kan inte besvaras i dag, men jag hoppas att det kommer en dag då den i varje fall till någon del kan besvaras. Den frågan är: Vad har det kostat inte Sveriges försvar enbart, utan också andra intressen i detta land, att

Wennerström under tiden från oktober 1961 och till dess att han greps i juni 1963 hade en post i samhället, vilken av många uppfattades, och kunde uppfattas, som en fullmaktsställning som berättigade honom till informationer av sekret slag? Det är bekant att filmapparatens i Wennerströms djursholmsvillan var i livlig verksamhet — det vet vi genom fru Carin Rosén om inte annat — under långa perioder av denna tid.

Till statsministern måste man väl säga, att det är ett egendomligt försvar för handläggningen i Wennerströmärendet inom regeringen, att den skett enligt praxis, d. v. s. att inrikesministern orienterade herr Erlander men att försvarsministern inte gjorde det. Denna praxis är uppenbarligen orimlig. Varför skulle säkerhetsärenden inom försvarsdepartementet anses mindre viktiga än sådana ärenden inom inrikesdepartementet? När har denna praxis uppstått?

Innan inrikesministern tog till orda, funderade jag på frågan om denna praxis över huvud taget var känd inom regeringen. Nu behöver jag inte fundera längre — inrikesministern har två gånger här i kammaren bekräftat, att det var beklagligt att försvarsministern icke kände till denna praxis. Det var en häpnadsväckande upplysning. Försvarsministern, som handlägger väl så många säkerhetsärenden som inrikesministern, känner inte till formen för dessa ärendens handläggning inom regeringen enligt praxis, och uppenbarligen en praxis som fortgått sedan 1946, när herr Erlander — som bekant enligt en nu utgiven jultidning »vår längsta statsminister» — tillträdde sitt ämbete.

Statsministern finner det nu beklagligt, att han inte underrättats av någon av sina kolleger i regeringen. Ja, det är verkligen ett *understatement* — man måste ju säga att det är i högsta grad otillfredsställande och klandervärt att ett ärende kan handläggas på det sättet inom regeringen. Hur kan det hända att ett ärende av den arten behandlas

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

så? Jag måste instämma med den talare som sagt, att det inträffade ger anledning till onda aningar när det gäller handläggningen av andra ärenden inom regeringen vilka kanske inte formellt men reellt har mycket större vikt än småärenden, som kanske ibland upptar statsrådets tid.

Regeringen har kollektivt inte handlagt denna fråga med tillbörligt ansvar. Olika statsråd har sprungit om varandra, ingen har uppenbarligen velat ta ansvaret. Då måste man fråga — och i sammanhanget är den frågan viktig: Skulle en annan regering ha kunnat göra det bättre?

Ja, jag tror det. Men detta är ett subjektivt svar. Man skulle lätt kunna säga, att ingen hade kunnat göra det sämre; men därmed gör man saken för enkel för sig. Jag skulle i stället vilja säga att en regering, som har suttit så länge som den nuvarande, kanske får vissa tendenser till ministerstyre, till att koncentrera sig på politiskt intressanta frågor i gemensamma beredningar i stället för att med tillbörligt allvar ta upp ärenden av denna beskaffenhet.

En annan fråga gäller informationen inom utrikesdepartementet. Det är bekant att kabinettssekreteraren underrättades den 6 december 1962. Samtidigt underrättades den politiske chefen. I början av juni 1963 underrättades två av Wennerströms närmare chefer, avdelningschefen Per Lind och byråchefen på avdelningen. Men såvitt bekant har en i sammanhanget mycket viktig person icke underrättats förrän Wennerström var anhållen, nämligen fru Alva Myrdal. Om denna uppgift är riktig vet vi inte — kanske är det möjligt att här få ett besked på den punkten — men jag måste säga att en sådan upplysning gör ett ytterst förbluffande intryck. Fru Myrdal hade ett mycket nära samarbete med Wennerström, vilken uppgift han nu än hade; på den punkten går ju meningarna isär både i promemoriorna och i debattinläggen nu.

Det var också fru Myrdal som föreslog att Wennerström skulle åtfölja den svenska delegationen till Genève vid något tillfälle. Uppenbarligen gjorde hon det därför att hon inte blivit underrättad om säkerhetsrisken; men hon har fått schavottera inför allmänheten för detta förslag. Jag finner denna behandling av en ytterst förtjänstfull och aktad kraft inom svenska utrikesförvaltningen föga hedrande och föga tilltalande.

Statsministern sade i ett införande i lördags, herr talman, att oppositionen i Sverige tar sin tillflykt till olyckor och skandaler utan politiskt innehåll för att vända medborgarnas blickar bort från oppositionens egen splittring. För att belysa hur en verkligt god opposition går till väga nämnde han att det engelska labourpartiet på sin kongress mycket litet hade uppmärksammat den s. k. Profumo-skandalen.

Det uttalandet vittnar, med förlov sagt, om ytterst ringa kunskaper när det gäller hur denna skandal i själva verket behandlades i England. Händelsen i fråga — vilken till sitt ursprung som bekant icke rörde en säkerhetsfråga utan en kabinettsministers erotiska eskapad och förnekande härav inför parlamentet — föranledde tvärtom en rad labouringriparnen inom och utom parlamentet. Ett antal frågor ställdes i underhuset, och måndagen den 17 juni diskuterades Profumo-affären från kl. 2 till midnatt. Labourledaren var huvudtalare för oppositionen. Kl. 00 den 27 september framlades lord Dennings rapport, i vilken konstateras att inga säkerhetsrisker förelegat. Vad skulle labour då ha diskuterat vid sin efterföljande kongress, när säkerhetsaspekten — som labour i det längsta sökt klamra sig fast vid såsom ett halmstrå — helt hade försvunnit ur bilden? För min del måste jag säga, att om det nu rent teoretiskt även i Sverige hade kunnat tänkas förekomma en privataffär av den art, som sammankopplades med Profumo-skand-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

dalen, så tror jag inte att någon enda partikongress här hade tagit upp den på sin dagordning.

Men låt oss återgå till lord Dennings rapport. Tredje avdelningen i den här rubriken: »Var ligger ansvaret?» och slutkapitlet ägnas statsrådets ansvar. Detta kapitel utmynnar i följande omdöme: »Det var premiärministern och hans kolleger, endast de, som hade ansvaret för att ta hand om situationen, och de lyckades icke göra det.»

Detta omdöme betecknades av de engelska kommentatorerna överlag som utomordentligt hårt och tyngande för regeringens prestige. Ändå gällde det, som sagt, ursprungligen bara en affär inom privatlivets ram.

Med intresse avvaktas mot denna bakgrund, herr talman, vilket omdöme juristkommissionen och parlamentarikerberedningen kan komma fram till om regeringen Erlanders agerande i Wennerströmaffären — som bekant icke en privataffär, utan något som med skäl på sina håll betecknats både som en världsskandal och som en nationell katastrof.

Herr UNDÉN (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall bara säga ett par ord till herr Hernelius.

Han utgår från att Wennerströmaffären redan från övervakningsperiodens början var en stor politisk affär. Han förbiser att man vid den tidpunkten inte hade anledning att betrakta detta som någon stor fråga — det var tvärtom ytterst ovisst om inte övervakningen skulle upphöra.

Man kan alltså inte mot bakgrunden av den följande utvecklingen framföra all denna kritik mot regeringen och dess handläggning.

Herr HERNELIUS (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag är tvärtom mycket angelägen att göra en skillnad mellan Wennerströmaffärens start, om jag så

får kalla det, inom utrikesdepartementet år 1961 och vad som senare hände. Jag skall gärna exemplifiera något av det som hände; jag hinner inte med allt i denna replik.

Efter vad försvarsministern här har berättat ville Wennerström, enligt vad säkerhetspolisen meddelat, i september 1961 ha och förskaffade sig också tillgång till hemliga handlingar. Vidare begärde Wennerström hos försvarsministern en generalfullmakt att få del av FOA:s handlingar. När detta avvisades gick Wennerström till överbefälhavaren — också enligt försvarsministerns utsago i dag — och begärde tillstånd att få ta del av hemliga handlingar. När han hänvisades att gå tjänstevägen utformade han i stället på egen hand ett förslag till instruktion, vilket efter ändring sedermera godkändes.

Denna aktivitet är verkligen sådan att man måste fråga sig, om den inte borde ha föranlett en smula omtänkande inom såväl utrikesdepartementet som försvarsdepartementet.

Herr UNDÉN (s) kort genmäle:

Herr talman! Ändå hade man, herr Hernelius, i maj månad 1963 inte tillräckliga skäl för att göra något ingripande mot honom.

Herr HERNELIUS (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag vet att herr Undén som en av vårt lands skickligaste jurister väl känner skillnaden mellan vad som behövs för polisiära ingripanden och för andra åtgärder, som kan vidtas mot personer i förtroendeställning, i uppdrag som när det gäller en nyckelperson, när som helst kan återkallas och bli föremål för omprövning.

Herr HOLMBERG (h):

Herr talman! Det vore onekligen en överdrift att påstå, att den deklaration som regeringen i dag har lämnat i

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Wennerströmaffären och den långa debatt som vi har haft har skingrat dunklet eller den dimma, som regeringen höljt hela denna fråga i. Det enda som har skingrats här i kammaren är tydligen statsråden, men det har uppenbarligen ingenting att göra med Wennerströmaffären utan beror väl på att TV nu har slutat sin utsändning.

Regeringens svar och reaktion har väl närmast andats den vanliga förmyndarmentalitet, som tyvärr alltmer präglar det socialdemokratiska partiet. Det framgår redan på första sidan i interpellationssvaret, då man hänvisar till ett uttalande som statsministern gjorde — inte offentligt hållet utan hållet inför den socialdemokratiska gruppen — den 16 oktober. Det gäller tydligen att även i denna fråga hålla sig inom familjen. Till och med en så allvarlig sak som Stig Wennerströms landsförrättsverkens verksamhet betraktas uppenbarligen som en fråga vilken endast regeringen men inte allmänheten skall ha full insyn i. Men på de punkter där det börjar brännas — det har vi sett i dag — t. ex. i fråga om skadorna inom det svenska försvaret, är man beredd att bagatellisera.

Jag skall försöka illustrera detta genom att återge några citat från interpellationssvaret. Det gäller den del där man försöker analysera tänkbara typer av skador och där man gör uttalanden om vad det skulle kosta att reparera dessa skador.

För det första tar statsministern upp frågan om utlämnande av tekniska data eller prestandauppgifter beträffande olika stridsmedel. Han anser att dessa skall kunna repareras utan nämnvärd rubbning av kostnaderna. För det andra tar han upp utlämnande av uppgifter om fasta uppställningsplatser för olika stridsmedel. På den punkten säger han att det är för tidigt att uttala sig om kostnaderna, men han antyder att andra motåtgärder kan ifrågakomma, som tydligen inte skall kosta så mycket. För det tredje nämner han

fasta anläggningar vilkas lokalisering inte betingas av operativa skäl, och därvidlag säger han att dessa relativt lätt och utan särskilda kostnader skall kunna elimineras. Slutligen tar han — för det fjärde — upp frågan om uppgifter om krigs- och mobiliseringsplanläggningen. Beträffande den saken menar han, att den fortlöpande revideringen av krigs- och mobiliseringsplanläggningen skall kunna reparera de skador som till äventyrs har uppkommit.

Jag kan inte se annat än att hela interpellationssvaret på denna punkt är upplagt för att förminska skadornas omfattning och för att ge intryck av att Wennerströms spioneri nog ändå inte är så farligt.

Vad som har hänt är självfallet ingen bagatell. Här har avslöjats en allvarlig blotta i den maktfullkomliga — och i kammaren frånvarande — regeringens sätt att sköta sina åligganden, och vad är naturligare än att oppositionen och allmänheten kräver ett besked om vad som har inträffat.

Jag har inte för avsikt att på något sätt söka detaljdiskutera vad som sagts eller inte sagts i dagens interpellationssvar, men det finns anledning att göra åtminstone en allmän kommentar främst beträffande skadeverkningarna för försvaret.

När vi från högerpartiets sida ville ha reda på hur man skulle kunna reparera de skador som Wennerströms verksamhet åsamkat försvaret, gjorde vi det i positiv anda. Vårt förslag om att återuppliva 1962 års försvarskommitté var ett uttryck för vår doku- menterade känsla för försvaret, men lika mycket ett uttryck för enigheten kring försvaret. Någon motsvarande känsla för det svenska försvaret är det onekligen svårt att finna i dagens regeringssvar, och det är beklagligt. Har den demokratiska uppslutningen kring det svenska försvaret under så lång tid fått vara vägledande för de försvarspolitiska ställningstagandena, borde

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

denna demokratiska enighet också få komma till uttryck när vi nu är i en situation där det svenska försvaret uppenbarligen utsatts för svår skadegörelse.

Jag kan inte se annat än att regeringens attityd att vara sig själv nog även i den här frågan kan få allvarliga konsekvenser. Fullföljer man denna inställning förbrukar självfallet regeringen det stora förtroendekapital som — inte minst när det gäller utrikespolitiken — legat i den allmänna och solidariska uppslutningen kring försvaret.

Statsministern sade häromdagen — jag tror att det var herr Hernelius som alluderade på det — något ganska typiskt för den inställning som kännetecknar regeringen i dag. Han anklagade nämligen den borgerliga oppositionen för att enbart ägna sig åt skandaler. Jag vill inte bestrida att uttalandet just i dag måhända bär ett sken av sanning. Men vad beror det på? Jo, det beror på att ingen regering på decennier i det här landet handlat på sådant sätt, att själva handlingen måste rubriceras såsom en skandal. Det gäller i synnerhet frågan om hur regeringen efter — jag vill gärna understryka det lilla ordet *efter* — uppdagandet av att överste Wennerström hade bedrivit landsförrädisk verksamhet handlagt hela affären. Jag hade för att försöka få klarhet på åtminstone någon del av det här avsnittet tänkt rikta några frågor, inte till regeringen, utan till några andra personer som inte tillhör regeringen men som uppenbarligen väl känner till vad som hänt. I den här kammaren har vi ju nöjet att ha både vår förre utrikesminister Undén och ambassadör Alva Myrdal som båda — och det har vitsordats — haft nära beröring med Wennerström och som båda uppenbarligen också varit direkt beroende av Wennerströms arbetsinsatser och — skulle jag vilja tillägga — omdöme.

Nu har herr Undén i dag redan gjort

en intressant deklARATION om Wennerströms verksamhet inom utrikesdepartementet. I själva verket är detta det enda verkligt nya, som under den här långa debatten har tillförts frågan. För den deklARATIONEN måste vi naturligtvis uttala vår tacksamhet. Men man frågar sig: Varför lämnades inte tidigare i statsrådets promemorior en redogörelse för vad Wennerström gjorde inom utrikesdepartementet? Det kunde väl inte vara meningen att juristkommissionen, som ju begär upplysningar av regeringen, skulle undanhållas uppgifter av detta slag?

Vad är det som har lett till denna nya och för oss glädjande öppenhet? Är det helt enkelt inte oppositionen som tvingat regeringen till att komma fram med flera uppgifter till offentligheten?

För det första: För att ta fasta på vad som sades, så gick herr Undén in på den tidpunkt då Stig Wennerström placerades på utrikesdepartementet. Det framgår av försvarsministerns promemoria att överste Wennerström formellt knöts till utrikesdepartementet den 1 oktober 1961. Andra uppgifter gav redan före dagens debatt vid handen, att den av försvarsministern angivna tidpunkten kunde vara vilseledande. Detta har nu verifierats av herr Undén och det har också indirekt bekräftats av försvarsministern, då han tidigare här i dag sade att Wennerström tydligen knöts till utrikesdepartementet under sommaren och inte den 1 oktober. Men en del påstår att Stig Wennerström redan långt innan han lämnade sin befattning som avdelningschef vid kommandoexpeditionen började sätta sig in i de arbetsuppgifter han skulle ha inom utrikesdepartementet. Alltså — vid vilken tidpunkt — exakt tidpunkt — knöts Stig Wennerström arbetsmässigt till utrikesdepartementet? En ytterligare precisering utöver vad herr Undén har varit vänlig att meddela kammaren i dag skulle ju vara intressant.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

För det andra: Av promemoriorna framgår att Stig Wennerström som militär expert sysslade med nedrustningsfrågorna inom UD. Nu får vi höra, att för Undénplanen behövdes inte någon militär expertis. Det var här fråga endast om en politisk bedömning. Det ter sig åtminstone för dem som inte dagligen sysslar med utrikespolitiska frågor egendomligt att detta mycket betydelsefulla förslag, som utrikesminister Undén lade fram i Förenta Nationerna den 26 oktober 1961, inte skulle ha föregåtts av en militär expertis prövning. I själva verket började herr Undén sitt anförande med att säga, att ingen fråga på FN-församlingens dagordning är av större vikt än nedrustningen. Det betonar ju den stora betydelse som dåvarande utrikesministern Undén ansåg planen ha och som vi inte har någon anledning att bestrida.

För det tredje: Att vara militärexpert kan tydligen innebära mycket. Någon som helst precisering av innebörden i detta begrepp har inte heller skett i statsrådspromemoriorna. Tvärtom har begreppet tolkats mycket olika. Nuvarande utrikesministern Torsten Nilsson ansåg i ett offentligt tal, att Wennerström inte var någon militär expert. Han var närmast att betrakta såsom »arkivarbetare». Inrikesministern förklarade i sin promemoria att Wennerströms arbete i huvudsak skulle omfatta översättningsarbete av militärtekniskt material. Försvarsministern upprepade flera gånger att Wennerström var nedrustningsexpert och militärexpert. Vem skall man egentligen tro på, försvarsministern, förutvarande utrikesministern, inrikesministern eller nuvarande utrikesministern?

Mina frågor är då följande. Skulle Stig Wennerström såsom militärexpert bedöma förarbetena till Undénplanen, eller skulle han inte göra det? Om han skulle göra det, varför har det då i inrikesministerns promemoria angetts

att han huvudsakligen skulle syssla med översättningsarbete.

För det fjärde: Wennerström arbetade, som vi nu i dag har hört, inte isolerat och ensam i utrikesdepartementet, även om han hade tillfälle att personligen föredra sina ärenden för utrikesminister Undén. Vi får nu veta att den arbetsgrupp som verkade i nedrustningsärenden bestod av kabinettssekreteraren, politiske chefen och ambassadör Myrdal. Men, herr talman, varför kunde inte dessa uppgifter ha lämnats tidigare? Är det inte så att just bristen på uppgifter i statsrådspromemoriorna har lett till spekulationer i en omfattning som sedermera kanske visade sig ha varit obefogade?

Jag skall, herr talman, slutligen ställa ännu en fråga:

Försvarsministern har i dag förklarat att han — och det har i dag be styrkts av den framställning som statsministern lämnade i interpellationssvaret — inte nu kan lämna uppgift om i vilken utsträckning försvarlet skadats och vad det kostar att reparera de skadorna. Det är ett påstående som självfallet bär visst fog för sig, i synnerhet som försvarsministern med sådan emfas framhöll att det var ett enormt material som sammanbragts genom förhören med överste Wennerström. Men vi har dessutom fått förklarats av försvarsministern, att Wennerström har kunnat fortsätta sin spioneriverksamhet från sin UD-post. Å andra sidan var Wennerström till vår glädje övervakad där, och det borde alltså vara skäligen lätt att fastställa i vilken utsträckning hans underrättelseverksamhet och spionverksamhet inom UD har skadat det svenska försvarlet. Det skulle vara intressant om försvarsministern åtminstone på detta begränsade område ville göra ett uttalande om vilka skador och vilka kostnader detta har medfört.

Herr talman! Jag tycker att mina frågor är skäligen konkreta och de bör också vara skäligen lättbesvarade.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Framför allt gäller det frågor som inte bara den hälft av valmanskåren, som stöder socialdemokratiska regeringen, bör få besvarade vid interna möten. Även den befolkning, som hyser en annan politisk uppfattning och som är intresserad av en ärlig, öppen och klar redogörelse över vad som egentligen har skett, bör få dem besvarade.

Herr UNDÉN (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag hinner inte på den korta tiden av sex minuter besvara alla de frågor, som herr Holmberg har ställt, men jag kanske kan få besvara ett par.

Herr Holmberg frågade, varför jag inte tidigare givit allmänheten kännedom om de promemorior som Wennerström utarbetade under sitt expertarbete i utrikesdepartementet. Vi har ju i allmänna ordalag talat om att han var nedrustningsexpert och att han behövdes för en del tekniska utredningar i olika nedrustningsfrågor. Det var verkligen svårt att gissa sig till vad som var intressant att veta exakt om de olika frågor han hade att göra med.

Jag förstår inte över huvud taget orsaken till detta envisa upprepande av frågan vad han egentligen sysslade med i UD. Han var expert och han tjänstgjorde åt den grupp som sysslade med nedrustningsfrågor — inte någon särskild nedrustningsfråga, utan många. Det är ju ett komplex av spörsmål, och det var inte någonting särskilt märkvärdigt med det. Vad kunde ytterligare belysa ärendet genom att det upplystes vilka särskilda frågor han under en viss tid hade anledning att syssla med? Uppgifterna om Wennerströms arbete har kanske varierat en del, men det är absolut felaktigt att påstå att den nuvarande utrikesministern skulle ha sagt att Wennerström tjänstgjorde som arkivarbetare. Det måste vara ett misstag av herr Holmberg. Jag tror det var en medlem av den parlamentariska nämnden som använde det uttrycket.

Det var ingen skillnad mellan för-

svarsministern och mig i fråga om angivandet av Wennerströms uppgifter, och det var vi som närmast hade samtalat om för vilka ändamål han behövdes.

Herr statsrådet JOHANSSON:

Herr talman! Jag begärde inte ordet för att gå in på de frågor som herr Holmberg tog upp, utan det var vissa frågor av herr Hernelius som jag tycker att det är anledning att omedelbart besvara.

Enligt de anteckningar som jag har fått skulle herr Hernelius ha frågat, varför jag inte offentliggjorde upplysningen om sömntabletterna och deras förvaring i glasögonfodralen redan i går utan först i dag. Jag vill svara, att jag fick besked härom först i går kväll vid den redovisning som kommissarie Friberg lämnade. Där framhölls emellertid också, att man ännu inte kunnat kontrollera uppgifterna och att vissa förhör måste hållas. Därför ville jag då inte lämna ett besked som kunde försvåra det fortsatta utredningsarbetet, men jag tyckte det var rimligt att få lämna riksdagen detta besked i dag, sedan det också framställts en direkt begäran härom. Det är skälet till att vi inte kunnat lämna uppgifterna tidigare.

Den andra frågan gäller när den av mig berörda praxis beträffande handläggning av säkerhetsärenden uppstått. Jag trodde att jag hade tillräckligt klart givit uttryck för att det var en praxis, som tillämpats i vårt land under andra världskriget och sedan har fortsatt, en praxis som alltså gällt under mer än tjugo år.

Om de här anteckningarna är riktiga, måste det föreligga en missuppfattning. Jag sade två gånger, att det var försvarsministern som inte kände till denna praxis i fråga om handläggning inom inrikesdepartementet och som innebar direkt kontakt med statsministern i allvarliga säkerhetsärenden. Därför har ju också sagts, att här skett en beklaglig

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

olyckshändelse. Vi måste se till att den inte upprepas. För att tala fotbollsspråket får det inte vara så, att två spelare står och tittar på samma boll och båda tror att den andre skall ta den. Det måste vi undvika. Jag upprepar vad jag sagt, att min bedömning av Wennerströmärendet — sedan jag fick tillfälle att ta del av handlingarna — helt överensstämmer med försvarsministerns. Men det hindrar inte att vi måste se till att inte en upprepning kan ske, och det är detta besked som regeringen har lämnat i sitt interpellationssvar.

I den tredje frågan har herr Hernelius gjort gällande att jag sökt ta betäckning bakom samarbetsnämnden. Nej, herr Hernelius, det har inte varit min avsikt att skjuta över något av ansvaret på samarbetsnämnden. Jag har sagt att regeringen självfallet har ansvaret. När det i förmiddags i kammaren gjordes gällande, att nämndens funktion var av utomordentligt ringa betydelse, framhöll jag att så inte är fallet, även om nämndens ledamöter inte har det ansvar som exempelvis ett statsråd eller en tjänsteman har. Jag har bara velat säga, att nämnden har gett stöd och vägledning i en rad frågor av säkerhetskaraktär. I fallet Wennerström har samarbetsnämndens bedömning sammanfallit med säkerhetspolisens, med försvarsledningens och med bedömningen hos de statsråd som varit inkopplade på ärendet.

Jag skulle bara vilja ställa motfrågan: Är inte detta mitt påstående riktigt?

Herr HOLMBERG (h) kort genmäle:

Herr talman! Herr Undén har inte förstått varför vi med sådan envishet återkommer till vad Wennerström gjort i utrikesdepartementet — även om, herr talman, jag tycker att herr Undén har lämnat ett mycket korrekt svar på just denna fråga.

Det beror på att Wennerströms arbetsuppgifter uttryckts i så allmänna,

svävande och motstridiga ordalag i de redogörelser som statsråden lämnat i sina promemorior. Inrikesministern har, ser jag nu, inte ens gjort någon egen bedömning av detta arbete. Han säger, att försvarsministern uppgav att arbetet i utrikesdepartementet i huvudsak skulle omfatta översättningsarbete av militärtekniskt material. På ett annat ställe i försvarsministerns egen promemoria låter det betydligt kärvare, där framstår Wennerström som den verkliga militärtekniske experten. Och, herr talman, att kunna utarbeta en promemoria rörande »de tekniska möjligheterna att upptäcka interkontinentala robotar» fordrar ju, förmodar jag, annan kunnighet än uteslutande att kunna översätta från franska eller engelska. Det fordras säkerligen ett eget militärt bedömande.

Herr HERNELIUS (h) kort genmäle:

Herr talman! Historien med sömnmedlen i glasögonfodralet är, herr inrikesminister, en bagatell bland de många publicistiska missar som ägt rum i denna affär, så den kan vi lämna.

En viktigare sak är att inrikesministern nu för tredje gången bekräftar att försvarsministern inte känt till praxis inom regeringen vid handläggning av säkerhetsärenden, en praxis som pågått i mer än ett decennium, enligt vilken inrikesministern har rapporterat till statsministern, men försvarsministern inte till statsministern. Jag låter detta konstaterande stå för sig självt och för vad det gäller, och det gäller ganska mycket vid bedömningen av regeringens handläggning av denna fråga.

Inrikesministern upprepar vidare nu, att nämnden hölls informerad om säkerhetsärendena. Däremot upprepar inrikesministern inte — vilket jag betecknar som ett framsteg — att denna nämnd var att jämställa med utlänningskommissionen eller utlänningsnämnden.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Herr UNDÉN (s) kort genmäle:

Herr talman! Till herr Holmberg vill jag säga, att det inte var några svävande anvisningar vad beträffar Wennerström, när jag sade att han var engagerad som expert på nedrustningsfrågor.

Nedrustningsfrågor är internationella frågor. Det är inte fråga om det svenska försvaret och dess utbyggnad, utan om reduktion av rustningarna i andra länder och de politiskt-tekniska frågor man ställs inför när man tar del av främmande länders förslag. När man studerar de många dokument, som föreligger i fråga om nedrustningen, så är det stundom för en icke militär vanskligt att jämföra de olika ståndpunkterna. Wennerström var alltså anställd som expert på internationella nedrustningsfrågor och inte för det svenska försvaret.

På framställning av herr talmannen beslöts att den fortsatta överläggningen skulle uppskjutas till aftonsammanträdet.

Anmäldes och bordlades följande till kammaren överlämnade kungl. propositioner:

nr 183, angående godkännande av fördrag om förbud mot kärnvapenprov i atmosfären, i yttre rymden och under vatten;

nr 184, angående markförvärv för nya förläggnings- och övningsområden för Svea livgarde och Svea ingenjörregemente;

nr 185, med förslag till lag om ändring i utlänningslagen den 30 april 1954 (nr 193);

nr 186, med förslag till lag angående ändrad lydelse av 32 och 84 §§ lagen

den 3 juni 1955 (nr 416) om sparbanker, m. m.;

nr 187, med förslag till förordning om ändring i tulltaxan den 12 september 1958 (nr 475), m. m.;

nr 189, angående godkännande av tilläggsavtal till avtalet den 24 december 1936 mellan Sverige och Frankrike för undvikande av dubbelbeskattning och fastställande av bestämmelser angående handräckning beträffande arvs-skatt; samt

nr 191, angående riktlinjer för den statliga trafikpolitiken m. m.

Anmäldes och bordlades en från fullmäktige i riksgäldskontoret inkommen skrivelse med överlämnande av betänkande angående riksdagsledamöternas bostadsfråga m. m.

Anmäldes och bordlades följande under sammanträdet till herr talmannen avlämnade motioner:

nr 791, av herr *Ringaby* och herr *Nilsson, Yngve*, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 171, angående landstingskommunernas övertagande av statens mentalsjukvård m. m.; samt

nr 792, av herrar *Stefanson* och *Kronstrand*, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 177, med förslag till förordning om skattefrihet för viss ersättning till Karlskronavarvet aktiebolaget och Svenska reproduktionsaktiebolaget.

Kammaren åtskildes kl. 17.11.

In fidem

K.-G. Lindelöv

Tisdagen den 29 oktober eftermiddagen

Kammaren sammanträdde kl. 19.30.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt (Forts.)

Fortsattes överläggningen i anslutning till svar å herrar Lundströms, Virgins och Bengtsons interpellationer angående spioneriaffären Wennerström.

Herr JONASSON (cp):

Herr talman! När, som jag förmodar, de värsta stridigheterna kring Wennerströmaffären nu har blivit avklarade i denna kammare, skall jag i skuggan av denna debatt beröra några problem som mera gäller våra inrikespolitiska frågor. Det är dock sådana frågor som har ett visst intresse för och som berör människorna. Detta är ju också ett av de få tillfällen, när vi som tillhör oppositionen har möjlighet att ställa dessa frågor under debatt. Vi har ju inte samma möjligheter till kontakter med kanslihuset som förste vice talmannen Strand tidigare i debatten sade sig ha.

Den ena av de frågor som jag här tänkte ta upp gäller landstingens och kommunernas finanser och resurser. Vi vet ju att under riksdagsuppehållet har landstingen haft sina höstsammanträden. Vad som är markerat genomgående vid dessa sammanträden är den starka höjning av landstingsskatten som man har varit tvungen att företa på olika håll här i landet. Primärkommunerna håller nu på att göra upp sina starter för år 1964. Även här måste man nog ganska allmänt gå in för en ganska kraftig höjning av utdebiteringen. Det visar sig att utgifterna för landstingen och kommunerna stiger mycket snabbare än antalet skattekrönor. År 1950 hade vi en genomsnittlig utdebitering

av cirka 10 kronor för landsting och kommuner tillsammans. Vi har nu fått vidtaga en ganska kraftig höjning, och utdebiteringen torde nu ligga mellan 15 och 17 kronor.

Man frågar sig vad orsaken härtill är. Det är klart att det är många faktorer som inverkar därvidlag. Det är dels människornas större krav på service, dels urholkningen av statsbidragen, dels övervältringen från staten på kommuner och landsting av många arbetsuppgifter. På landstingssidan har vi nu fått övertaga ansvaret för den öppna sjukvården, d. v. s. provinsialläkarväsendet. Det har medfört ökade kostnader. Vi kommer vidare att få ökade kostnader i och med att landstingen övertar mentalsjukvården. Primärkommunerna har ju bland annat fått större utgifter för förverkligandet av grundskolan liksom ökade utgifter för yrkesundervisningen. Det finns många andra uppgifter härutöver, som jag dock inte nu skall gå närmare in på. Jag vill dock i detta sammanhang ha sagt att det har genomförts två reformer som vi anser värdefulla. Det är för det första den s. k. enkronasmaximeringen för pensionskostnaderna och för det andra det höjda statsbidraget till särskilt skattetyngda kommuner. Båda reformerna har ju tillkommit efter centerpartiframstötter.

Kvar står dock en hel del orättvisor. Vi har här i landet starkt expanderande kommuner och städer. För dem vållar dessa utgiftsfrågor inte några större svårigheter. Till dem flyttar mycket folk, och de får ett högt skatteunderlag. De får därmed goda inkomster och har lätt att hålla en hög standard. De har dessutom proportionellt sett mindre utgifter för pensioner och utbildning än vad de s. k. utflyttningskommunerna har. För dem är det betydligt

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

sämre. Där har vi i allmänhet fler pensionärer i förhållande till produktivt arbetande. Socialpolitiska kommitténs siffror visar hur det förhåller sig i detta avseende. Man får där alltså större utgifter för folkpensionärer, och man har därjämte stora ungdomskullar, som måste få sin utbildning. Detta kräver stora kostnader, men har man då ett sviktande skatteunderlag, är det stor risk för att utbildningen ej blir vad riksdagen egentligen har tänkt sig, när den har beslutat i dessa frågor. De kommuner det här gäller får alltså klara utbildningsfrågorna så gott sig göra låter med anlitande av de medel som kan flyta in. Sedan måste emellertid ungdomarna i många fall ge sig av på grund av brist på arbete till andra orter där arbete finns. Man hoppas i dessa bygder på att lokaliseringsspolitiska åtgärder nu skall kunna ge en verklig puff framåt. Dessa åtgärder är dock inte tillräckliga överallt för att lösa problemen. Det hjälper inte heller att bilda större kommuner. Det löser inte problemen överallt. Til syvende og sidst är lösningen en bättre statlig skatteutjämning, bättre statsbidrag till kommunerna. Vi hoppas nu en hel del av 1958 års skatteutjämningskommitté Den har arbetat ganska länge, och vi hoppas därför få ett gott resultat. De tilläggsdirektiv som utredningen fick i våras och som gick ut på en begränsning av utjämningsbeloppets storlek liksom en viss anvisning om medlens fördelning kan emellertid leda till att resultatet inte riktigt blir vad man hoppas på. Man måste dock få till stånd en rättvisare fördelning av skattebördan. Om man ställer kommunernas utgifter på de områden som jag här har antytt mot den omständigheten att statsskatten är progressiv och kommunalskatten proportionell förstår vi att det här föreligger stora orättvisor. Man bör inte övervältra skattebördan på de lägsta inkomsttagarna.

Med det anförda har jag velat peka på de stora svårigheter som landsting

och framför allt kommuner nu har och till synes även kommer att få i fortsättningen när det gäller att klara service för människorna, värden av våra gamla och utbildningen av våra ungdomar. Här måste vi från riksdagens sida hjälpa till med en ordentligt tilltagen summa för skattelindring. Det är en fråga som brådskar, men en lösning av densamma är också en förutsättning för en bättre lokaliseringsspolitik, som ger människorna arbete och bättre utkomstmöjligheter. Det är en angelägenhet för hela samhället att solidariskt hjälpa varandra.

Det är, herr talman, en annan företeelse, som jag i detta sammanhang också vill ta upp. I tidningar och tidskrifter m. m. läser vi om den beräknade kraftiga rationaliseringsdrive som skall sättas in i skogsbruket under de närmaste åren. Det är inget fel att arbetet i skogen blir lättare, men vad som har oroat människorna i småbrukar- och skogsbygderna är hur det blir med tryggheten när det gäller arbete och utkomst för dem och familjerna i framtiden. Det känns tungt för de människor som befinner sig i medelåldern och däröver och som arbetat hårt i produktionens tjänst, ofta mot låg avlöning, att nu ställas inför dessa mörka framtidsperspektiv. Även om jag personligen inte hyser någon övertro på att den kraftiga mekaniseringsprocess som har signalerats kommer att gå så snabbt som många tycks tro, innebär det dock att framtidsutsikterna, som sagt, ter sig mörka. Gentemot dessa människor som troget och träget arbetat i samhällets tjänst och varit med om att lägga grunden till den standard som vi för närvarande har, äger också samhället stora skyldigheter, enligt min uppfattning. Att flytta människor vid hög ålder kan inte vara önskvärt för samhället och inte heller för människorna själva. Vi kan med god vilja göra en hel del för dessa människor om vi riktar in våra krafter på lämpliga åtgärder. Det finns möjligheter att ge-

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

nom en positiv lokaliseringpolitik ge dessa människor arbete och sysselsättning. Det är en angelägen fråga för vederbörande människor och även för kommunerna. Men det är också en rätt stor och väsentlig fråga av nationalekonomisk betydelse, vilket ju också tidigare har påpekats i dagens debatt av herr Torsten Andersson. Det gäller nämligen att tillvarata all den arbetskraft som finns och utnyttja den i produktionens tjänst.

Skogens folk är mycket oroligt för framtiden, det har jag velat ha sagt här i sammanhanget. Vi kan inte tåga still i denna fråga, därtill är situationen alltför allvarlig.

Det skulle vara betydligt flera frågor som man nu efter sommaruppehållet skulle vilja föra fram, men jag nöjer mig med dessa båda och hoppas att bägge två skall få sin lösning så snart som möjligt.

Herr PETERSSON, PER, (h):

Herr talman! Jag vill här i remissdebatten beröra en fråga som kommer att behandlas i riksdagen i höst. Det gäller regeringens proposition angående malminventering i Norrbotten. Enligt den i propositionen föreslagna uppläggningsen är huvudsyftet inte att i en nära framtid öka malmbrytningen i Norrbotten. Vi är dock alla överens om att vi i Norrbotten har ett ovanligt stort antal arbetslösa. Enligt de senaste siffrorna har länet nu 4 400 personer som inte kan beredas sysselsättning inom länets näringsliv. Året förut var det 3 500 arbetssökande, och ännu ett år tidigare var det 2 600. Denna ökning har vi fått trots att det har skett och sker en årlig avflyttning av 2 000—2 500 personer i arbetsför ålder. Antalet anställda i länets gruvor minskar också, föregående år med inte mindre än 500 personer, och arbetsmarknadsstyrelsen räknar med en fortsatt minskning av sysselsättningen i gruvorna.

Enligt min mening bör därför malm-

undersökningen bedrivs så att den snabbare ger ett positivt utslag för länets arbetskraft. Norrbotten behöver inte bara utredningar på löpande band utan även arbetstillfällen inom ett lönsamt näringsliv.

Regeringen föreslår också inmutningsförbud i Norrbotten. Detta har många remissorgan avstyrkt, t. ex. kommerskollegium, hovrätten för övre Norrland, länsstyrelsen i Västerbottens län samt experterna på detta område, — bergmästarämbetena. Även det fria näringslivets representanter — Sveriges industriförbund, Jernkontoret och Företagarnas riksförbund har reagerat emot inmutningsförbudet.

Många tecken, t. ex. en enhällig lokaliseringsutredning, tyder på att statmakterna avser att stimulera till ökad enskild företagsamhet bl. a. i Norrbotten. Men samtidigt skulle alltså riksdagen anta en speciallag som inger de enskilda företagen den uppfattningen att de inte är önskvärda inom Norrbotten. Detta måste vara till avgjort förfång för näringslivet där.

Herr talman! Jag vill uttrycka den förhoppningen att riksdagen vidtar sådana förändringar i propositionen angående malminventeringen i Norrbotten, att snabbare möjligheter ges till ökad gruvdrift och att propositionens förslag om speciallagar mot fria företag borttas.

Herr RINGABY (h):

Herr talman! Sommaren 1963 har avslöjat allvarliga brister i vårt välfärdssamhälle. Utom de så gott som obefintliga kommunikationerna mellan regeringsledamöterna i Wennerströmaffären — där man helt parentetiskt kan ställa frågan: Lider inte statsministern ens av vanlig nyfikenhet? — så gäller detta i första hand tre områden, nämligen u-landshjälpen, bostadspolitiken och fångvården.

Det är tre betydelsefulla områden av samhällslivet. NIB-affären överlåter jag åt andra att debattera här senare i

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

kväll. De två övriga skall jag ägna några minuter. I likhet med mina två företrädare här i talarstolen skall jag bli kortfattad.

Bostadspolitiken har blivit ett skol-exempel på hur det går när en produktionsgren detaljregleras av politiker och den fria marknaden sättes ur spel. Den numera riksbekanta sjubarnsfamiljens i Skåne situation är bara en liten detalj av detta totalhavererade område. Hur många myndigheter och institutioner är det som skall yttra sig och mala papper i ett sådant här fall? Människor med många barn och utan stora inkomster och vassa armbågar fastnar tydligen lätt i hyresmarknadens byråkratism. Finns det ingen som kan rensa upp i snårskogen, så att det blir plats för bostäder, frågar sig många. Det är väl ändå alldeles uppenbart att alltför många faktorer hindrar både produktion och omsättning av dessa. S. k. allmännyttiga byggnadsföretag med långtgående privilegiebrev gör inte situationen bättre. Där har skandalerna varit legio.

Stympad konkurrens och låst finansiering löser sannerligen inte bostads-situationen. De människor som lunkar i bostadskön lunkar inte i något välfärdssamhälle men väl i ett långfärds-samhälle. Det tar lång tid innan man kommer till den egna dörren. De söker inte bostad i ett folkhem men väl i ett byråkratbo. Bostaden erhålles ofta när första barnet börjar skolan och då kanske i en människofientlig s. k. folksilo eller, som någon har uttryckt det, staltarlånga, rest på höjden.

Även om det finns ett samband mellan våra bostadsförhållanden och brottsligheten, skall jag inte här beröra detta samband utan bara säga några ord om fångvård och brottslighet, som blivit ett annat stort problem med åren.

Alla vill ju ha semester nu för tiden, även våra fångar. När sommaren kommer grips de av frihetslängtan och tar sig tydligen utan större svårigheter ut

i det fria. Enligt tidningsuppgifter befann sig i somras samtidigt 150 fångar på rymmarsträt. Det var alltså inte fråga om permittenter och liknande som inte återvänt, utan rena utbrytningar från fängelser och säkerhetsanstalter. Nog verkar det en smula löjligt att i detta sammanhang tala om dåliga lås. Många av dessa utbrytare lyckades även skaffa sig vapen ur militära förråd, stjäla bilar och ge sig ut på turnéer. Numera är det klarlagt att det finns ett samband mellan kriminalitet och bilolyckor på så sätt, att kriminella personer oftare än andra förorsakar bilolyckor. Beväpnade fångar i stulna bilar är alltså i dubbel bemärkelse »resande av livsfarligt vapen» och utgör alltså en allvarlig fara för allmänhetens säkerhet, vilket ju också tyvärr bekräftades flera gånger i somras. En rymmare är nämligen betydligt mera desperat och farlig än en i laga ordning frigiven fånge.

Fångvården har blivit dyr. Det nya fängelset i Kumla kommer att kosta omkring 40 miljoner kronor, och det betyder att varje fångvårdsplats blir ungefär lika dyr som en sjukvårdsplats. Allmänheten har då rätt att kräva att fångarna hålles inlåsta den tid de skall förvaras.

Sedan är det en annan sak, om vi är på rätt väg när det gäller kriminalvården. Jag skall inte här gå in på det som liknar legalisering av brott och som de facto är humanisering av påföljd, som inleddes av Else Kleen och sedan fortsatt, eller den missriktade sensationsmentalitet och rent av glorifiering av brott som bedrivs på vissa håll. Vi kan bara konstatera hur det är på området. Det börjar mycket tidigt med listgästgårdar som t. ex. vandalisering av kyrkogårdar och parker, allmänt bus och småstölder och går vidare mot inbrott, rån och ännu värre saker. Man har en känsla av att våldsvverkare av olika dignitet hela tiden testat samhället under mottot: Hur långt kan vi gå innan någon reagerar? På grund av

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

släpphänthet mot unga ligister slutar det i fängelser och på säkerhetsanstalter för 40 miljoner kronor. På ett lasarett botar man människorna och återför dem till produktivt arbete i stor utsträckning. Kan vi göra samma sak i fängelseceller med 8 meter höga murar utanför? Hur många olyckliga fall hamnar i våra slutna anstalter på grund av felaktig och valhänt behandling av från början rotlös ungdom och ouppfostrade ligister? Vi vet att barn, kvinnor och gamla människor inte gärna går ensamma i parker ens på dagen eller vistas ute efter mörkrets inbrott. Vi vet att många fastighetsägare måste stänga portarna klockan 18.00 för att inte få in dräggen i husen. Snart sagt alla bilägare har haft åverkan på eller stöld av sin bil. Vi vet att inte mindre än 60 procent av Stockholms radiohandlare har påhälsning av inbrottstjuvar under ett år. På senare tid har en påtaglig aktivitet från brottslingarnas sida märkts, man slår sig helt enkelt fram till pengar. För mig är det alldeles självklart att folk skall ersätta vad de i illvilja förstör, helt eller delvis, allt efter omständigheterna. Är inte tiden mogen att införa ersättningsskyldighet? Allmänheten kan aldrig förstå varför en biltjuv inte skall behöva betala skador som han orsakar på bilen till rimligt belopp, när en i övrigt oförvitlig person genast får betala 25 kronor via ett på vindrutan fastsatt inbetalningskort för en felparkering. Bilägaren får i stället ökade kostnader genom ökade premier på försäkringarna. 1962 gick bilförsäkringarna med 100 miljoner kronors förlust, varför nya höjningar kan väntas. Hur många miljoner är biltjuvarna orsak till? Får vi be om en utredning här!

När nu samhället blivit ett intressekontor för den enskilde individen och åtagit sig en stor del av dennes utgifter, enligt min mening ofta på ett felaktigt sätt, så bör också den enskilde göras ansvarig för lagstridiga handlingar på ett bättre sätt än nu. En stör-

re ekonomisk ansvarighet vid brottsligt förfarande skulle vara av utomordentligt stor betydelse i förebyggande och avskräckande syfte, ja, i långt högre grad än meningslösa villkorliga domar och vistelser på öppna vårdanstalter, där vederbörande under stor frihet knyter nya kontakter och lär nya knep.

I vår tid diskuterar nationalekonomerna slöseriet med kapital. Man påpekar att bakom varje arbetare står över hundratusen kronor i maskiner och anläggningar. Dessa oerhörda belopp utnyttjas bara omkring 20 procent av årets timmar på grund av kort arbetstid och lång semester. Körning i skift och under semestern diskuteras därför. Vi har även brist på arbetskraft. Är det då vettigt att bygga improduktiva och dyra anläggningar för improduktiv ungdom? Vore det inte bättre med enkla arbetsläger, produktiv ungdomsvård? Alltså tvångsarbete för att ersätta åsamkad skada, men human behandling under sträng disciplin, god information om samhället och upplysning om nödvändigheten av samarbete. Jag tror att ungdomen själv skulle uppskatta detta.

När det gäller skattekravet visar samhället lejonklon. En hederlig arbetare tvingas att för ett extraarbete betala 40 procent av ersättningen i skatt, men när en drummel stjälar och förstör en bil, då är hartassen framme och tvånget borta. Att kräva att han betalar t. ex. 40 procent av skadan betraktas som reaktionärt. Det är synd om ungdomen att påtvingas sådana lagar.

Det moderna samhället har blivit både ömtåligt och lockande för ansvarslösa ungdomar. Planteringar, elektriska lampor, lockande varor bakom glasfönster, tomma bilar på bakgator m. m. frestar ständigt omogna och ofta underutvecklade sinnen. Om inte föräldrarna tidigare har lärt ungdomen att »se men inte röra», så måste samhället göra det. Den mänskliga samlevnaden blir olidlig annars, vi är på väg dit.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Ersättning inom rimliga gränser för uppsätlig skada genom införsel i lön eller tvångsarbete är det enda som brottslingar förstår och som kan få dem till besinning. Till och med en medellös folkpensionär, som vistas på t. ex. ett sjukhem, får göra rätt för sig. Han eller hon får införsel på sin folkpension till nästan hela beloppet, och alla anser att detta är riktigt. Man skall göra rätt för sig. Det är bara slynglar som förstör allmän eller privat egendom, som slipper betala och ofta även undgår straff, också om de ertappas. Förhållandet är helt obegripligt för allmänheten.

Fastare normer hjälper ungdomen, dalt fördärvar den. Genom att möta ligister med fastare tag, kräva ekonomisk ersättning för skada på grund av brottslig verksamhet skulle man hindra många ungdomar från att bli notoriska vaneförbrytare, och de skulle undgå att hamna på säkerhetsanstalter och bli både dyra och farliga för samhället. Låsta celler och höga murar kommer väl alltid att behövas för obotligt samhällsfarliga, men mycket kan säkert göras för att minska rekryteringen till våra slutna anstalter. Vi behöver tänka om när det gäller kriminalpolitiken.

Herr ADOLFSSON (k):

Ursäkt mig, herr talman, att jag liksom de tre senaste talarna avstår från att yttra mig om Wennerströmaffären och yttrar mig om någonting som är mindre diffust och töckenhåljt än vad den är. Det jag önskar ta upp är en fråga som jag vill beteckna som ett socialt nödtillstånd, alltså bostadsfrågan, men jag skulle vilja behandla den från helt andra utgångspunkter än herr Ringaby alldeles nyss gjorde.

Socialministern sade häromdagen enligt referat i tidningarna att bostads efterfrågans ökning måste ses mot bakgrund av de strukturförändringar som kännetecknar dagens Sverige, och så

tillade han, att bostadsproblemet är i ständig rörelse, d. v. s. flyttar sig från den ena landsdelen till den andra.

Frågan är naturligtvis icke allsidigt belyst med det jag här citerade. Bland annat gäller det vad man får bygga och vad man inte får bygga. De restriktioner som på senaste tiden tillkommit gäller i stort sett bara de offentliga byggena, medan det privata byggandet får fortgå obehindrat trots påstådd arbetskraftsbrist. Som min partikamrat Fritiof Lager framhållit i en interpellation här i kammaren, råder inga restriktioner i fråga om att uppföra byggnader av lyxkaraktär. Storbankerna t. ex., och för all del också de små bankerna, har under en följd av år mycket ivrigt plöjt ned av sina vinstmedel för att skapa pompösa palats för sin verksamhet. När man numera skall infinna sig i en bank för att omsätta växlarna eller vad annat oangenämt ärende man kan ha till en bank, får man närmast intryck av att man kommer in icke i bank utan i en katedral. Vi har verkligen inte kommit så långt i fråga om förnuftig planläggning och social demokrati, när arbetskraft, material och pengar ohämmat får användas för sådana ändamål medan hundratusentals människor i vårt land saknar tak över huvudet. Med uttrycket sakna tak över huvudet menar jag att de är utan egen bostad.

Det ligger många svåra underlåtenhetssynder bakom ett sådant förhållande som att det finns över 60 000 familjer som saknar bostad på den ort, där familjeförsörjaren har sin anställning. Inte heller kan samhället befria sig från skulden för att t. ex. här i huvudstaden Stockholm står 116 000 bostadsökande i kö. I min hemstad, Göteborg, står 68 000 i kö. Av dessa är omkring 29 000 utan egen bostad och av dem 6 500 barnfamiljer. Verkligheten bakom dessa siffror tycker jag fullt ut rättfärdigar uttrycket socialt nödtillstånd, och det rättfärdigar också kravet på att bl. a. lyxbebyggelse icke längre skall tillåtas.

Spioneriaffären Wennerström samt allmän debatt

Till bemötande av den kritik som förekommer säger man att det är nödvändiga strukturförändringar som sker i vårt samhälle. Ja, man måste självfallet vara realist i sina bedömningar och medge att vissa strukturomvandlingar är oundgängligen nödvändiga och sålunda motiverade. Men när det inte finns någon riksplanering så blir det de privata vinstintressena som bestämmer de enskilda människornas öde och i stor utsträckning också deras vistelseort. Det blir också dessa vinstintressen, och inte de allmänna samhällseliga intressena, som avgör att vissa landsdelar långsamt stryps och har mycket gott om ödehus, medan andra håller på att fullkomligt explodera av ett inre tryck och har tiotusentals bostadslösa människor.

Herr Torsten Andersson framhöll under förmiddagens debatt att frågan om lokaliseringen inte uteslutande eller huvudsakligen är ett landsbygdsproblem utan ett allmänt samhällsekonomiskt problem. Den uppfattningen vill jag gärna instämma i, och jag tillägger att det inte minst är ett bostadspolitiskt problem.

Min hemstad Göteborg är ett av de koncentrationsområden som storkapitalisterna har utvalt. Det är i många fall försvarbart att öka industrialiseringen och kommersialiseringen i ett geografiskt så gynnsamt beläget område, men bl. a. den alltför starka och alltför snabba koncentrationen leder till en stark eftersläpning på det sociala området. Detta gäller inte bara Göteborg utan också vissa andra städer. Staden har byggt i huvudsak i all den utsträckning som den fått lov att bygga, men under den senaste tioårsperioden har antalet bostadslösa sökande vid förmedlingen ökat med mer än 11 000, exklusive familjemedlemmar, och antalet sådana bostadslösa sökande har ökat varje år — under det senaste året med 1 500 och i fjol med 2 250. En sådan ständigt stigande spiral kan inte få fortsätta.

Här gäller det inte bara att åstadkom-

ma en stark ökning av bostadsbyggandet; det är också fråga om vi kan fortsätta att låta bostadsproblemet ohejdat befinna sig i en ständig geografisk rörelse från den ena delen av vårt land till den andra under olika perioder. Så länge tiotusenden barnfamiljer saknar egen bostad och måste hysas in hos andra, många gånger med familjemedlemmarna splittrade på olika håll, och så länge detta får orsaka stora sociala skadeverkningar och samtidigt fysiska och psykiska hälsoproblem, så länge är för det första detta hektiska byggande av bensinmackar, bankpalats, kyrkor och lyxvillor en ren utmaning och så länge är det för det andra nödvändigt att svara strängare i fråga om industriella nyetableringar i de koncentrationsområden som existerar.

Själva grundvalen för bostadsförsörjningen måste enligt min mening vara en ordentlig avvägning i riksmåttstock av näringslivets lokalisering och en riksplanering som hindrar att bostadsproblemet i onödigt stor omfattning befinna sig i ständig geografisk rörelse. Detta är ett problem såväl för tätorterna som för landsbygden, och det är också en fråga om kommunernas möjlighet att planera för bostadsbyggandet och människornas ekonomiska förmåga att hålla sig med en bostad.

Det har sagts beträffande boendekostnaderna, att vi måste komma ifrån splittringen i hyresnivåerna. Jag vet inte för min del exakt vad syftet är, men man måste nog befara att det är en aktivitet med syftet att närma de lägre hyrorna till de högre hyrornas nivå och inte att sänka de högres ner mot de lägres.

Jag skall, herr talman, avstå från att nu närmare ingå på den svarta börs-handeln som förekommer på bostadsområdet, ty det skulle alltför mycket förlänga mitt anförande, och kammaren väntar ju på att få övergå till en annan debatt. Jag nöjer mig med att påpeka att svarta börs-handeln med lägenheter innebär ett allvarligt problem

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

för de stora bristorterna. Den som har pengar kan för några tusenlappar skaffa sig en bostad, även om han kanske redan förfogar över en relativt hygglig lägenhet. De fattigare barnfamiljerna blir däremot utan, även om de är helt bostadslösa eller tvingas bo i slum.

Det är i dagens situation dyrt att hyra en bostad redan utan dessa stora dusörer under bordet. De höga hyrorna beror även på den tomtprisuppskörtning som förekommer. Frågan om tomtpriserna har utretts nästan så länge jag minns. I de stora bristorternas centrala delar måste man nu ofta betala ett tomtpris av flera hundralappar per kvadratmeter för en tomt, på vilken kanske finns en gammal kåk. De kommunala myndigheterna vill naturligtvis inte i och för sig förvärva den gamla kåken, utan de vill ha tillgång till jordbiten under kåken. Det förekommer tomtpris på 500, 600, 700, ja, någon gång ända upp till 800 kronor per kvadratmeter. Sådana tomtpriser understyker verkligen talesättet »vår dyra fosterjord».

Även i de större tätorternas omgivningar stiger tomtpriserna så starkt att kommunerna inte ekonomiskt klarar att säkra sitt markbehov. Städer som kan köpa mark för 100 miljoner kronor eller mer under loppet av ett eller två år kan naturligtvis klara saken, men hur många kommuner i landet äger en sådan ekonomisk förmåga. Följaktligen saknar de också möjlighet att bostadsplanera i erforderlig tid.

Vårt parti anser att all markspekulation bör förbjudas i lag. Samhället skall endast betala tomtägarens kapital- och driftkostnader för den mark som han har innehaft.

Även många andra faktorer bidrar till att oavbrutet skruva hyreskostnaderna i höjden, dålig planering, höga räntor, monopolprissättning på byggnadsmaterial och annat sådant. Jag avstår dock från att vid detta tillfälle gå närmare in på allt detta. Jag avrundar mitt anförande och släpper fram den

debatt som här efter skall följa genom att helt kort konstatera att sju eller åtta statliga utredningar om bostadsbyggandets delproblem är i gång eller kommer att igångsättas under den allra närmaste tiden. Såvitt jag vet sysslar ingen enda av dessa utredningar allvarligt med det viktigaste problemet av alla, nämligen hur man skall kunna få till stånd ett bostadsbyggande av tillräcklig omfattning, på rätt plats, med hänsyn då även tagen till lokaliseringsintressena, och med hyror som vanliga inkomsttagare orkar med att betala. Dessutom gäller det naturligtvis att tillse att tillgängliga bostäder upplåts för de människor som från sociala synpunkter främst behöver dem. Så länge som vi inte ens tillnärmelsevis löst problemet att få till stånd tillräckligt med bostäder och så länge som boendekostnaderna tillåts stiga på ett för många människor ekonomiskt förödande sätt, bör vi enligt min uppfattning tala med litet mindre bokstäver om det allmänna välstånd som påstås präglå vårt land.

Överläggningen förklarades härmed slutad.

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

Statsrådet fru LINDSTRÖM, som tillkännagivit, att hon hade för avsikt att vid detta sammanträde besvara herr Per-Olof Hansons interpellation angående administrationen av den svenska u-landshjälpen, erhöi ordet och anförde:

Herr talman! Herr Per-Olof Hanson har till statsministern riktat en interpellation dels om vissa förhållanden vid nämnden för internationellt bistånd (NIB) och dels om några av de svenska fältprojekt som administreras av nämnden. Statsministern har överlämnat åt mig att besvara interpellationen.

Herr Hanson utgår ifrån att det är

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

angeläget att statsanslagen till u-landshjälpen användes så rationellt som möjligt. Om verksamheten misskötes kan medborgarnas förtroende försvagas. Denna uppfattning delas säkerligen av alla. Jag är därför helt ense med interpellanten när han i fortsättningen säger, att »det är ett starkt önskemål att alla misshälligheter snabbt bringas ur världen, så att NIB kan fortsätta sitt arbete under förnyad entusiasm och fullt förtroende». Från denna vår gemensamma utgångspunkt är jag angelägen att redogöra för de förhållanden, som har blivit föremål för anmärkningar. Jag skall också i enlighet med interpellantens önskan försöka ge en bakgrund till den kritik, som riktats mot delar av NIB:s inre och yttre verksamhet.

Den statliga nämnden för internationellt bistånd trädde i funktion den 1 januari 1962 efter en proposition, som förelades riksdagen på hösten 1961. Nämnden avlöste den tidigare Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd, som var ett enskilt organ med representation för folkrörelser och näringsliv och med fyra representanter i sin styrelse utsedda av Kungl. Maj:t. Centralkommittén agerade med dels privat insamlade medel (»Sverige hjälper») och dels statsbidrag. Såväl verksamheten som budgetens omfång var begränsade i jämförelse med NIB:s nuvarande. Det var därför relativt få anslagsärenden, som Centralkommittén underställde det statsråd, som har hand om de internationella hjälpanslagen under tredje huvudtiteln, d. v. s. mig. De principiella frågorna erbjöd inga egentliga komplikationer. Med det växande intresset för u-hjälpen ökade dock arbetsbelastningen. Ett stort antal förslag och idéer om u-hjälp, ansökningar om pengar och uppdrag anmälde sig. Samtidigt aktualiserades frågan om större statliga anslag. Administrationen måste då snabbt anpassas efter denna utveckling. Med inrättandet av NIB infördes en decentralisering av den beslutanderätt, som

utövats av regeringen och av de bedömningar som besluten vilar på. Den nya nämnden, dess styrelse och dess råd uppbyggdes målmedvetet med sikte på detta. Den allt större mängden av ärenden och dessas allt större differentiering krävde en mångsidigare sakkunskap vid avgörandena än förut. Ärendena borde förberedas mera inträngande och frågorna bedömas av en vidare krets sakkunniga ur olika opinionsläger. Det tillsattes en styrelse, så sammansatt att man behöll Centralkommitténs kontakt med organisationslivet och samtidigt införlivade med styrelsen representanter för de fyra demokratiska riksdagspartierna samt för utrikes-, finans- och ecklesiastikdepartementen samt statsrådsberedningen. Denna styrelse fick befogenhet att besluta självständigt inom ramen för de riktlinjer och med de förbehåll, som anges i det årliga regleringsbrevet för av riksdagen anvisade medel och ändamål. Nämndens beslut fattas alltså i princip av styrelsen. Utrikesdepartementet förmedlar dess kontakter med mottagarländernas regeringar och föredrar huvudparten av dess medelsframställningar för vederbörande statsråd. Styrelsens beslut förberedes och verkställes av sekretariatet. F. n. arbetar ca 60 personer på NIB. Det är arbetsförhållandena inom denna tjänstemannastab som kommit i rampljuset.

Sex å sju av trettioalet fast anställda i akademikerkarriären inom NIB har lämnat sina anställningar enligt uppgift på grund av missnöje med dessa arbetsförhållanden. De har framfört en rad anmärkningar mot generalsekretärens ledning av arbetet. Även bland den personal, som arbetar vidare på NIB, har funnits en olust över brister i samarbetet. Nämndens styrelse, som tagit ställning till de samlade rapporterna härom, bekräftar att den avgång som skett åtminstone i några fall helt eller delvis sammanhängt med att vederbörande inte funnit relationerna mellan verksledning och övrig perso-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

nal tillfredsställande. De konkreta anmärkningarna härvidlag reduceras emellertid högst betydligt i styrelsens utredning. Styrelsen pekar på fall av överanstängning bland personalen, men vill inte vitsorda att de stora arbetsbördorna skulle ha varit ojämnt fördelade eller att ledningen nonchalerat de anställdas specialkunskaper. Den allvarliga brist på ordnad diarieföring och arkivering, som kännetecknade det första verksamhetsåret, är nu avhjälp, medan å andra sidan handläggningen av vissa kamerala ärenden har gjorts smidigare. Styrelsen önskar en effektivisering av hela administrationen genom den utredning som nu sker genom statskontoret. Att formella fel begåtts även i generalsekretärens personliga handläggning av några frågor bekräftas av styrelsens utredning, medan han rentväs från anmärkningarna i andra fall.

För min egen del vill jag tillfoga, att ansvaret för de brister som härmed konstaterats dock inte kan läggas på en enda person. Generalsekretären har själv arbetat under en mycket hård press av alla de anspråk som utifrån störtat sig över det unga ämbetsverket. NIB:s lokalfråga har ännu inte kunnat lösas tillfredsställande. Såsom NIB:s styrelse påpekar är verksamheten uppsplittrad på tre olika håll, vilket försvårat kommunikationerna mellan olika avdelningar. Till den helt nya, för svenska ämbetsverk främmande problematik i arbetet som nämnden har ställts inför kommer att personalen varit i stor utsträckning nyrekryterad. Inom den nuvarande arbetsstyrkan är sålunda knappt fjärdedelen personer som arbetade inom NIB:s föregångare — Centralkommittén och Svenska institutets avdelning för tekniskt bistånd. Personalen är också genomsnittligt yngre än i ämbetsverken i allmänhet. Vad dessa unga krafter kan ha tillfört verksamheten av arbetsiver och konstruktiva idéer har inte helt kunnat uppväga underskottet på administrativ erfarenhet och rutin. Ansvaret för detta faller emeller-

tid inte bara på verkschefen och NIB:s styrelse, som svarat för nyrekryteringarna efter den 1 januari 1962, utan även på det statsråd som bär ansvaret för den ursprungliga personaluppsättningen, d. v. s. jag. Visserligen prövades under hösten 1961 alla ansökningar till de då 31 tjänsterna i den nya nämnden — verkschefens undantagen — av en särskild av Kungl. Maj:t tillsatt anställningskommission, som samvetsgrant sökte sälla fram de mest kvalificerade sökandena med hänsyn till arbetets natur och tidigare anställning i Centralkommittén. Jag följde också anställningskommissionens förord till alla delar. Men om jag hade förutsett det oerhörda intresse, som skulle komma att strömma NIB till mötes redan under dess första verksamhetsår, borde jag ha tillsett att den administrativa underbyggnaden hade tillförts flera och mer beprövade krafter. Nu har tjänstemännen överhopats med ärenden, inte hunnit lägga upp register och arkiv och inte hunnit besvara brev i normal takt, och därvid har försummelser inträffat av det slag som NIB:s styrelse vidgår i sin nyss publicerade utredning.

Ett par stipendiatsökningar, som inte kunnat återfinnas på NIB, har förekommit bland dessa anmärkningar, och interpellanten har bett om en redogörelse för den praxis som tillämpas vid stipendiegivningen från NIB. Jag kan då upplysa att NIB sedan den 1 januari 1962 handlagt ca 400 stipendieansökningar och f. n. har en arbetsbalans på ytterligare 90 ansökningar. Prövningen i varje särskilt fall omfattar en rad kontroller. Enligt de riktlinjer för stipendiaturvalet, som gäller f. n., bör sålunda stipendier utdelas, då studierna är till så konkret nytta för u-landet som möjligt, varvid studier inom ramen för svenska utvecklingsprojekt har prioritet; vidare skall i regel en rekommendation föreligga från vederbörande lands regering eller annan behörig myndighet jämte en rekommendation från en på det aktuella stu-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

dieområdet sakkunnig person i sökandens hemland; slutligen krävs en prövning genom svensk utlandsmyndighet eller specialist i Sverige som gör antagligt att vederbörande har tillräckliga förkunskaper. För denna urvalsprocess har utfärdats detaljerade praktiska anvisningar.

NIB:s styrelse har som tillbörligt är varit den första att registrera svagheterna i personalsituationen. Den 30 maj beslöt styrelsen att begära inrättandet av en befattning som biträdande generalsekreterare och inkom till Kungl. Maj:t den 17 september med en preciserad framställning härom. I sina riksdagspetita begär styrelsen för nästa budgetår inte endast ett stort antal nya tjänster som tillägg till de 21 nya befattningar, som riksdagen beviljade medel till i våras, utan styrelsen anmäler också, att den finner av behovet påkallat att få ett särskilt studium av sekretariatets organisation och arbetsformer verkställt genom statskontoret. I konselj den 18 september uppdrog Kungl. Maj:t att föranstalta om utredning av personalorganisationen och administrationen inom NIB. Med stöd av detta bemyndigande uppdrog jag åt statskontoret att skyndsamt företaga denna utredning samt framlägga därav föranledda förslag. Statskontorets chef generaldirektör Löfqvist jämte byråchefen Wijkman inledde omedelbart den begärda utredningen. Enligt dess arbetsplan skall en första etapp av undersökningen vara avslutad omkring den 15 november, då det är meningen att förslag till organisation skall föreligga liksom vissa principiella synpunkter på de mera väsentliga beslutsprocesserna. En mera detaljerad genomgång och penetrering av de administrativa rutinerna avses ingå i den andra undersöknings-etappen. Vissa rekommendationer kan alltså väntas från utredarna innan budgetarbetet avslutas för nästa års u-hjälpsanslag. Dessa rekommendationer kommer att utan dröjsmål prövas av regeringen.

I detta sammanhang vill jag något beröra en fråga, som interpellanten tar upp mera i förbigående. Han synes mena, att det existerar en administrativ splittring även på det departementala planet och att det saknas en enhetlig ledning av den samlade svenska biståndsverksamheten. Omdömet beror givetvis på vilka anspråk han ställer på enhetlighet. Det är sant, att flera olika departement befattar sig med biståndsfrågor i större eller mindre mån. Det helt övervägande antalet ärenden hänförs dock till två departement — utrikes- och finansdepartementen, som administrerar vardera det tekniska och det finansiella biståndet. I syfte att koordinera u-hjälpspolitiken i dessa två avseenden fungerar en särskild interdepartemental tjänstemannagrupp. Inom denna beredes principfrågor, avvägningar och prioriteringar. Därutöver förekommer naturligtvis direkt samråd mellan de båda berörda statsråden liksom allmänna beredningar och andra överläggningar inom regeringen i dess helhet. I övriga fall föredrages NIB-ärendena direkt för mig av vederbörande UD-tjänsteman, som också svarar för gemensam beredning med övriga berörda departement. För principiella synpunkter på multilaterala biståndsfrågor fungerar numera den s. k. FN-nämnden som rådgivare. Denna representerar samtliga svenska kontaktkommittéer för FN:s specialorgan samt omfattar de svenska representanterna i vissa FN-kommittéer. Genom denna organisatoriska uppbyggnad är alla berörda intressen inkopplade i något stadium av beslutsförandet. Man kan naturligtvis diskutera om detta är den slutgiltigt bästa formen. Det vore förvånande om så vore fallet. Med den snabba utveckling, som aktiviteten på det internationella hjälpmrådet uppvisar, är det naturligt, att en omprövning kan behöva göras mellanåt av de arbetsformer som tillämpas. Om statskontorets organisationsutredning eller andra omständigheter av betydelse kan styr-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

ka behovet av en omläggning kommer regeringen naturligtvis inte att rygga för att ompröva sättet för biståndsärendenas handläggning.

Jag skall nu övergå till att något kommentera de av interpellanten o-nämnda fältprojekten i Etiopien, Algeriet och Pakistan, som fått uppbära kritik i skilda hänseenden. Sedan interpellationen avgavs har den utredning av NIB:s styrelse publicerats, där bl. a. förhållandena vid dessa projekt beröres. Utredningen har enligt min mening på ett välgörande sätt rensat upp bland misstankarna om misskött u-hjälp och visat, att projekten till sin kärna är sunda och välartade, även om det i vissa fall brustit i kommunikationerna med NIB i Stockholm (som t. ex. när det gällt Algeriet) eller generalsekretären har föregripit styrelsens beslut några veckor (som när det gällde den administrativa decentralisering av familjeplaneringsprojektet i Pakistan, som dock även styrelsen fann nödvändig). Jag vill gärna säga i detta sammanhang, att jag i alla frågor som rör projekt i andra länder, kursverksamhet o. d., vilka underställts regeringen, emedan de haft principiell karaktär och berört långtidsplaneringen eller de har varit förknippade med anslagsbeslut, har delat styrelsens bedömningar på samma premisser, som förelegat för styrelsens beslut. Jag har informerat mig om byggnadsinstitutet i Etiopien och finner det riktigt att NIB skruvat ner målsättningen för undervisningen från högskoleingenjörsnivån till den mera realistiska nivån för arbetsledare och yrkesarbetare och att NIB samtidigt förkortat den planerade projektiden från ett tjugotal år till ett dussin. Jag delar vidare NIB:s bedömning av det elprojekt i Etiopien, som NIB dragit tillbaka efter det att Centralkommittén planlagt detsamma och låtit etiopierna förstå att de skulle få det. Styrelsen hade börjat summera vad de olika åtaganden skulle leda till, som Centralkommittén förordat för Etiopiens vidkom-

mande, och funnit, att de skulle komma att inteckna våra resurser i växande grad under ett långt tidsperspektiv framåt. Samtidigt vädjade allt fler nya afrikanska stater med enträgenhet till Sveriges biståndsvilja. Styrelsens beslut att icke utvidga Etiopien-programmet med ytterligare en gren — någon beskränning har det ju inte varit fråga om — har icke dikterats av några politiska skäl. Det har uteslutande grundat sig på uppfattningen att Sveriges personella och ekonomiska hjälpresurser borde räcka till även för andra länder, där vi hittills ingenting hade gjort men som vädjade till oss om hjälp.

Till dessa nya länder hör Algeriet, där den svenska hjälpinsats som påbörjades på sensommaren i år har kritiserats skarpt för att den utgjorde en improvisation med en del av improvisationens brister. Tidningarna har berättat om den stora jordegendom i Atlasbergen, där svenska experter med transportskadade skördetröskor fick abrupt kasta sig in i ett skördearbete av för dem ovanligt format och under svår tidspress rädda en skörd, som höll på att övermogna, och strax därefter genomföra en sådd, innan det blev för sent. Men kritiken av dessa svårigheter har på ett märkligt sätt undanskymt vad som ändå var det väsentliga i den svenska aktionen och det faktum att aktionen lyckades i sin första etapp trots vedermödorna. Upprinnelsen till hjälpaktionen låg i ett nya Algeriets egen begäran om omedelbart bistånd i en situation, då de franska godsens övergivits av sina innehavare; jorden låg för fåfot och man kunde förutse en förtvivlad livsmedelssituation nästa år. Även i detta fall menar jag, att NIB:s styrelse intog den riktiga hållningen d. v. s. att handla fort. Detta var ändock bara första ledet i en mera långsiktig insats.

Interpellanten ifrågasätter vidare om inte familjeplaneringsinsatsen i Pakistan haft prägel av hastverk. Enligt min mening kan detta inte rimligen göras gällande. På inbjudan av pakistanska

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

regeringen reste jag till Pakistan vid jultiden 1960 för att diskutera en eventuell svensk hjälpinsats i Pakistans då planerade stora aktion för befolkningskontroll. Det överenskoms att respektive regeringar skulle förhandla sig fram till ett avtal. Så skedde under de tre första kvartalen av 1961. Vid mina första överläggningar i frågan deltog den svenske pionjären för familjeplanering doktor Arne Kinch på Ceylon. Doktor Tottie i medicinalstyrelsen sändes därefter till Pakistan för att bistå med uppläggningsen av projektet. Avtalet växte fram under grundliga diskussioner och förberedelser. Det undertecknades i oktober 1961. Det utgör en mindre del av det stora komplex som är Pakistans nationella befolkningsprogram. Vårt partnerland har försäkrat oss, att det värdesätter den svenska medverkan och att vår insats är nyttig. Jag skall inte i detta svar uppehålla mig vid de skilda detaljerna i detta experiment, varibland modellkliniken är en. Risken att drunkna i detaljer är överhängande i en diskussion om u-hjälpen.

Sammanfattningsvis vill jag till sist framhålla, att den svenska bilaterala u-hjälpen, som har NIB som verkställighetsorgan, icke i sitt arbete har avvikit från de intentioner som riksdagen gett uttryck för vid behandlingen av u-hjälpspropositioner och vid andra tillfällen. Helhetsomdömet måste bli, att det allra mesta av vårt arbete i u-länderna är väl skött.

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp):

Herr talman! Tillåt mig först att få tacka statsrådet Lindström för svaret på min interpellation. Den var emellertid riktad till statsministern, och jag skall redogöra för skälen till att jag ställde den till honom.

Det första skälet var att statsministern personligen signerat den stora proposition som anses vara riktgivande för det svenska u-landsbiståndet. Det

andra skälet var att jag tog upp frågan om den departementala splittringen och fann att det var lämpligt att ställa den problematiken till statsministern. Det tredje skälet var att jag har funnit vid studium av det här ämnet att statsrådet Lindströms personliga roll i olika sammanhang i de med NIB förknippade frågorna har varit så egendomlig att det finns större anledning att diskutera dem med statsministern än med statsrådet Lindström själv. Det är, frankt uttryckt, de skäl som väglett mig.

Men nu står vi där vi står, och vi får diskutera utifrån de förutsättningar som nu gäller. Då måste jag till mitt tack för interpellationssvaret foga det konstaterandet att svaret inte ger stor anledning att tro att statsrådet riktigt förstått lägets allvar i den kritik som här har framförts, ty man kommer ju inte ifrån, när man lyssnar till statsrådet, att grundtonen är en relativ belåtenhet — och inte så liten belåtenhet. Det heter t. ex. att utredningen »har enligt min mening på ett välgörande sätt rensat upp bland misstankarna om missskött u-hjälp och visat att projekten till sin kärna är sunda och välartade». Jag anser att det fordras åtskillig tilltagsenhet att våga sätta något sådant på pränt sedan NIB:s egen styrelses utredning lagts på bordet. Det är inte så att friskt vågat alltid är hälften vunnit.

Vidare meddelar statsrådet i sitt svar: »Att formella fel begåtts även i generalsekreterarens personliga handläggning av några frågor bekräftas av styrelsens utredning.» Till det vill jag bara säga: om det bara stannat vid formella fel! Men det kan väl inte ha undgått statsrådet att det rör sig om betydligt allvarligare saker.

Större medgivande gör statsrådet rörande vad som kallas »underskottet på administrativ erfarenhet och rutin» i NIB. Här erkänner statsrådet t. o. m. ett eget medansvar. »Visserligen prövades under hösten 1961», heter det i in-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

terpellationssvaret, »alla ansökningar till de då 31 tjänsterna i den nya nämnden — verkschefens undantagen — av en särskild av Kungl. Maj:t tillsatt anställningskommission», vars förord statsrådet säger sig till alla delar ha följt. Jag betvivlar inte den uppgiften, men jag ber i sammanhanget få erinra om ett par saker.

Jag vill då först erinra om att det vid den tidpunkt när anställningskommissionen arbetade förekom en inte så liten debatt om den märkligt ensidiga sammansättning som denna kommission hade fått, och jag förmodar att det var statsrådet Lindström som i stort sett själv komponerade namnlistan. Att det sedan gick bra att komma överens med den kommissionen om vilka personer som skulle anställas är ju inte särskilt överraskande.

Vid de olika propåer som vid skilda tillfällen tagits upp här i riksdagen beträffande personalförstärkning i NIB har det ständigt och jämt sagts att man inte behöver ta det så allvarligt om inte riksdagen bestämmer sig för så och så stor personal, ty statsrådet har alltid försäkrat att skulle det uppstå akuta behov skulle de nog ändå kunna klaras. Jag undrar om det löftet verkligen blev uppfyllt, om man tänker på vad som verkligen hände. Det var ingen hemlighet redan för ett år sedan att personalläget på NIB var mycket pressat och att arbetsförhållandena var svåra. Jag behöver inte gå in på alla de omständigheter som har medverkat därtill.

Att personalläget var pressat var bland annat orsaken till att vi från vårt håll i en motion i januari begärde att NIB i stort sett skulle få den personalförstärkning och den uppflyttning av tjänsterna som skulle göra det möjligt för NIB att arbeta vidare. Vi begärde denna personal därför att vi ansåg det i annat fall vara orimligt svårt för NIB att fortsätta.

Jag skall för övrigt inte här gå närmare in på de enskilda projekten. Jag

håller med om att det då är stor risk att man drunknar i detaljer. Jag kan dock inte undgå att finna det litet allvarligt att statsrådet förefaller att litet väl lättvindigt glida förbi den kritik som har framförts. Naturligtvis är mycket bra i det svenska u-landsbiståndet. Mycket är utmärkt skött. Det skall vi vara glada över, men därför får vi inte släta över det som varit olyckligt. Vi måste ta lärdom av det och ta det på allvar för att förhållanden skall kunna förbättras.

Jag skall innan jag går vidare be att få säga några ord om vad jag kallade den departementala splittringen. Statsrådet meddelar att det finns en interdepartemental tjänstemannagrupp som har till uppgift att koordinera dessa saker och deras behandling i kanslihuset. Det är bra om det finns en sådan grupp, och ännu bättre vore det om man såg litet mera påtagliga resultat av dess ansträngningar. Har den nu en sådan ställning att den verkligen kan bli effektiv? Jag tycker att både det ena och det andra tyder på att det inte förhåller sig så. Vidare skulle jag gärna vilja ha reda på vilken praktisk roll som den s. k. FN-nämnden spelar i dessa sammanhang. Det sägs att den är rådgivande i frågor som gäller multilateral biståndsverksamhet.

Låt mig fråga rakt på sak: Är den mer en dekoration som tillfrågas för att man skall ha ett slags formell anknytning till olika organisationer o. s. v.? Har den något inflytande i verklig mening på hur den multilaterala hjälpen disponeras? Är den mer än NIB:s råd, som kallats en onyttig trofé utan praktisk betydelse? Det vore av värde att få den frågan belyst.

Vi kan nu efter NIB-styrelsens utredning konstatera, herr talman, att den i pressen framförda kritiken i betydande omfattning varit befogad. Låt oss slå fast det. Det är en i många avseenden beklämmande bild som på detta sätt framträder. Trots att jag för min del går med på att en verksamhet av

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

denna art av många skäl måste röra sig med betydligt vidare toleransgränser än vanlig verksamhet, går det knappast att bestrida att här förevarit åtskilligt som går en smula utanför de godtagbara gränserna. För min del kan jag inte i alla avseenden instämma i de omdömen som styrelsens utredning gör. Det finns däri oklara detaljer, som skulle behöva belysas närmare, men jag skall inte nämnvärt syssla med den saken.

Den stora bristen i styrelsens utredning är att den egentligen endast sysslar med en genomgång av den kritik som framförts offentligt i pressen och uttalar sitt omdöme om huruvida framförd kritik varit berättigad eller inte. Det är naturligtvis i och för sig bra att det skett. Däremot får man ingen uppfattning om vad styrelsen ämnar göra för att få verksamheten på rätt köl igen — fränsett uttalanden om nödvändigheten av snabb personalförstärkning och den hemställan vi känner till om en utredning av administrativ art genom statskontorets försorg samt några småsaker till.

Det som man verkligen upplever som det stora tomrummet, när man läser styrelsens utredning, är ju det som styrelsen tydligen inte anser sig kunna gå in på. Det heter på ett ställe i styrelsens rapport: »Ur de synpunkter som styrelsen har att företräda finns inte anledning till ytterligare utredning av de förhållanden som beröres i rapporten.»

Styrelsen anser tydligen att den har att bevaka vissa synpunkter, vissa aspekter på detta område, men den anser sig av vissa skäl förhindrad att gå in på andra.

Styrelsens rapport glider enligt min mening också på vissa punkter runt hörnet litet väl smidigt när det gäller behandlingen av enskilda frågor. Det är en del viktiga frågor som alls inte blivit belysta i hittillsvarande undersökningar, till och med några väsentliga frågor. En sådan är: Hur skall det

gå till att återställa arbetsglädjen i NIB och återställa rimliga samarbetsförhållanden mellan NIB:s ledning och personalen? Detta uttalande — inte riktigt så formulerat i rapporten, men sakinhållet är riktigt återgivet — får statsrådet Lindström i sitt interpellations-svar till följande: »De konkreta anmärkningarna härvidlag» — om samarbetsförhållandena inom NIB — »reduceras emellertid högst betydligt i styrelsens utredning.»

Jag kan inte tro att statsrådet uttalar detta i god tro. Alla vet ju att just här ligger ett av avgörande problemen, och jag kan inte tänka mig att statsrådet är okunnig om den saken. Styrelsen går heller inte in på frågan om den roll som statsrådet spelat i olika sammanhang och det ansvar statsrådet har att redovisa för. Det är kanske begripligt att man inte gör det från styrelsens sida, att man inte ansett att styrelsen är rätt forum för att granska den saken.

Jag vill för ögonblicket bara, herr talman, göra det konstaterandet att det är många som liksom jag fått det intrycket att statsrådet här ofta nog har agerat på ett sätt som ger anledning fråga, om det är NIB:s styrelse eller statsrådet som är styrelse för NIB. Man har gjort sina reflexioner och sina iakttagelser när man sysslat med dessa frågor här i huset, t. ex. hur det kan komma sig att företrädare för NIB inte här i huset backar upp sina egna förslag om personalförstärkningar. När man läser NIB-styrelsens utredning och ser på enskilda projekt kan man fråga sig: Vilken roll har statsrådet spelat för vad ordföranden i NIB:s styrelse kallat löftesbrottet vid projektet i Etiopien med materialprovningen för elprojektet där? Och hur förhåller det sig med en sådan sak som stipendieärendet Bacha, där ju uppgift står mot uppgift från statsrådets sekreterare och vederbörande tjänsteman på NIB?

Jag konstaterar att NIB:s styrelse på en rad punkter riktat allvarlig kritik

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

mot generalsekreteraren men inte ser någon anledning att ta upp frågan om generalsekreterarens framtida ställning. Jag har redan förut konstaterat att styrelsen inte har sett någon anledning att i utredningssammanhang ta upp frågan om samarbetet mellan verksledningen och personalen i övrigt, trots att alla vet att det är en av kärnfrågorna i det hela. Förmodligen har styrelsen ansett att det inte tillhör dess kompetens.

Under sådana förhållanden måste frågan riktas till regeringen, vad den ämnar göra för att få ett bättre arbetsklimat inom NIB. Vilka slutsatser drar statsrådet av det material som nu kommit fram? Eftersom statsrådet enligt entydiga uppgifter själv varit ansvarig för avgörandet i personalfrågor inom NIB bör vi väl kunna få ett svar.

För min del tog jag i min interpellation inte upp den fråga som diskuterats så mycket offentligen, nämligen frågan om en särskild opartisk utredning. Jag har sett saken så att det kunde vara tveksamt vad man skulle göra.

Nu vet vi att statskontoret skall som ett statens rationaliseringsorgan verkställa en översyn av NIB:s administration. Därvid skall man, har det nämnts från NIB:s styrelse, även ta upp frågan om stockholmsadministrationens relationer till fältprojektet.

Vi vet också, att JK har begärt material i NIB-frågan för att undersöka saken. Jag vet inte hur långt utredningen kommer att gå och vad den kommer att ge sig in på. JK har bestämda gränser, men det är svårt att granska ämbetsmännens åtgöranden utan att gå in på den roll som styrelsen har spelat. Jag vet inte vad utredningen kan ge, men självfallet är det principiellt och praktiskt sett inte tillfredsställande att styrelsen utrett förhållanden inom sitt eget ansvarighetsområde på det sätt som skett. Nu har det emellertid gjorts, och jag kan gärna medge att utredningen har vissa förtjänster, även om den, som jag här har nämnt också har brister.

Det förefaller mig emellertid som om styrelsens utredning på centrala punkter har skapat en ganska betydande klarhet om vad som nu måste ske.

Vidare är det otvivelaktigt så, såvitt jag kan förstå, att den press och de svårigheter som NIB:s personal arbetar under är ganska tungt vägande skäl mot ytterligare utredningar. Man kan därför hysa viss tveksamhet, om man skall kräva en opartisk utredning här, även om det borde gå att lägga upp en sådan utan att den behöver bli alltför betungande för den personal som sköter sina dagliga sysslor med u-landshjälpen och allt annat.

Innan jag slutar vill jag, herr talman, säga att jag inte är tillfredsställd med de besked som ges i statsrådets svar. Jag har snarast blivit orolig för att nödvändiga åtgärder inte kommer att vidtas i olika avseenden för att få det hela på rätt köl. Om det inte lämnas bättre besked från statsrådets sida under fortsättningen av denna debatt, ser jag mig oförhindrad att återkomma till frågan om en opartisk särskild utredning av dessa saker.

Herr JACOBSSON, GÖSTA, (h):

Herr talman! Det må vara mig tillåtet att till interpellationssvaret till herr Per-Olof Hanson knyta några kommentarer.

I propositionen 174 till 1961 års riksdag updrog föredragande statsrådet riktlinjerna för NIB:s organisation, vilka riktlinjer av riksdagen godkändes. Det utsåges däri att NIB skulle ha en ställning jämförbar med de statliga myndigheters som tillämpar systemet med en representativ styrelse. I dessa förenar man — säger statsrådet — fastheten hos en förvaltning som arbetar efter statstjänstens vanliga principer med värdet av kontakter via styrelsen med organisationslivet. Det nya organet skulle höra under utrikesdepartementet men få en självständig ställning, så att det kunde framträda med tillbörlig auktoritet i kontakterna med de inter-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

nationella organ och med de länder med vilka det skulle samarbeta. Verksamheten borde vara en nationell solidaritetsyttring med förankring i hela folket. Förankringen i folkrörelserna och Organisationssverige manifesterades genom skapandet av NIB:s råd som förbindelseorgan med den allmänna opinionen. Fastheten i förvaltningen och självständigheten skulle alltså vara de administrativa hörnstenarna för NIB. Så var meningen.

Om NIB:s styrelse uttalades, att den skulle vara en verkligt arbetande och engagerad styrelse och att styrelsens ordförande skulle ägna avsevärd tid åt sitt uppdrag.

Beträffande generalsekreteraren förklarades, att till chefen för det nya organet borde utses en toppkraft, som tack vare kunnande, erfarenhet och omdöme hade förmåga att vinna nödvändigt förtroende både inom och utom landet. Organisationsförmåga och arbetsledaregenskaper borde, säger statsrådet, vara självklara förutsättningar hos den person som skulle utses. De höga fordringarna underströks genom ett arvode motsvarande lönen i lönegrad B 6.

Det var ett ganska preciserat program som av regeringen och riksdagen antogs för NIB:s organisation och verksamhet. Det var vackert tänkt.

Men hur har det blivit? Hur överensstämmer den faktiska verkligheten med de vackra tankarna? I förbigående må frågas: Hur har NIB:s råd egentligen använts? Från Industriförbundets sida liksom från andra håll har påtalats uraktlåtenheten att använda rådet som kontaktorgan. Rådet har såvitt jag förstår blivit en paradbyggnad, en skön demokratisk kuliss, utan egentligt innehåll.

Får jag också fråga: Har styrelseordföranden verkligen haft möjlighet att avdela »avsevärd tid», som det sades, för sitt uppdrag, bortsett från den allra sista tiden, då han ju haft speciella bekvämligheter?

Beträffande kritiken mot NIB:s verksamhet skall jag inte uppehålla mig närmare vid tidningspressens insats för att fästa uppmärksamheten på de aktuella missförhållandena. Jag tycker dock att vi skall vara pressen mycket tacksam för att man slagit larm på detta område. Jag vill i stället stödja mig på det enda auktoritativa material som föreligger för bedömning av NIB:s verksamhet och den kritik som riktats mot denna, nämligen styrelsens rapport till statsrådet Ulla Lindström, som jag har studerat — icke utan intresse. Jag skall inte i detalj gå in på denna rapport. Jag vill endast konstatera, att även om viss kritik tillbakavisats har styrelsen funnit anledning rikta anmärkningar mot generalsekreterarens ämbetsåtgärder i några konkreta fall, nämligen i fråga om familjeplaneringsprojektet i Pakistan, Algerietprojektet, informationen till pressen, viss stipendiefråga och hemligstämplingen av handlingar.

Jag ger oförbehållsamt styrelsen rätt i att kritiken i vissa hänseenden skjutit över målet. NIB:s positiva insatser bör inte underkännas. I sina huvuddrag har dock kritiken såvitt jag har kunnat bedöma inte varit obefogad. Det är emellertid inte de påtalade konkreta missgreppen som sådana som enligt min mening är det väsentliga, utan det väsentliga är missgreppen såsom uttryck för allmänt dåligt administrativt handlag. Vissa ämbetsåtgärder visar också mindre gott omdöme. Jag fäster mig emellertid ännu mer vid en annan sak, som herr Per-Olof Hanson också uppehöll sig vid och som jag tycker är den mest anmärkningsvärda, nämligen de påtagliga symptomen på att det har brustit i förtroendefullt samarbete mellan verksledningen och den underställda personalen. Denna omständighet i förening med det faktum att flera medarbetare slutat sina anställningar på grund av missnöje med verksledningen måste väl vara ett uttryck så gott som något för hur det verkligen varit ställt inom NIB:s ledning.

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

I denna del uttalar styrelsen för sin del, att styrelsen »inte funnit anledning att i utredningssammanhanget ta upp frågan om samarbetet mellan verksamheten och personalen i övrigt» och uppmanar i samband därmed till gott samarbete. Denna styrelsens uppmaning har uppenbarligen inte tillkommit utan orsak. Förmågan till samarbete är emellertid A och O när det gäller att leda verksamheten. Förmågan till samarbete är något som man inom styrelsen inte kan komma förbi i detta sammanhang.

I fråga om generalsekreterarens föredragning inför styrelsen har jag fäst mig vid ett uttalande på ett annat ställe i rapporten. Det sägs med hänсыftning på denna föredragning att »styrelsen vid densamma inte haft anledning att förutsätta att från styrelsen avvikande uppfattningar från projektchefer, byråchefer och utskott föreligger». Det kan såvitt jag förstår, herr talman, inte tolkas på annat sätt än att, där avvikande meningar från andra instanser förelegat, dessa inte alltid bragts till styrelsens kännedom. Är det möjligen ärendet rörande styrelsens åtaganden i fråga om el-projektet i Etiopien som åsyftas? På denna punkt synes mig nämligen motiven till styrelsens plötsliga helomvändning i förhållande till tidigare svenska löften inte fullt klarlagda. Även i fråga om bakgrunden till den snabba avvecklingen av biståndet till det byggnadstekniska institutet i Addis Abeba ställer man sig frågande. I vilket fall som helst borde nog dessa båda etiopiska ärenden ha handlagts med litet större diplomatisk finess. Hade de vanliga organen inom UD satts in, hade troligen inga glasrutor krossats.

I rapporten talas ytterligare om brister rörande diarieföring och arkivering samt om högar av papper som hopats på borden. När sådana förhållanden rått, är det inte att undra på att breven inte alltid blivit besvarade med erforderlig skyndsamhet — i den mån de besva-

rats alls. Först i augusti 1962, omtalas det i rapporten, engagerades en person för att utarbeta ett lämpligt system för diarieföring och arkivläggning. Med alltför stor blygsamhet uttalar styrelsen i detta sammanhang till sist att »sedan början av år 1963 — d. v. s. ett år efter starten — »fungerar diarieföring och arkivering på ett i huvudsak tillfredsställande sätt». Är det emellertid inte verksamhetschefens primära uppgift att se till att någorlunda ordning råder på kontoret i fråga om så grundläggande och enkla ting som diarieföring och arkivering av inkommande brev? Här har det tydligen rått en viss oreda i varje fall i fråga om ren kontorsrutin.

Ett anmärkningsvärt inslag i bilden, som styrelsen egendomligt nog inte har tagit upp i sin rapport, är generalsekreterarens åtgärd att beordra projektcheferna i utlandet att rikta sina brev till honom personligen. Jag tror att den saken inte har förbättrat ordningen.

I sitt interpellationssvar till herr Per-Olof Hanson har statsrådet Lindström sökt släta över med hartassen — skulle jag vilja säga — jag har i denna del samma intryck av interpellationssvaret som herr Per-Olof Hanson. Statsrådet Lindström menar uppenbarligen att de förmildrande omständigheterna varit så stora att det bara är att lägga rapporten till handlingarna och gå vidare. Anser statsrådet Lindström verkligen att verksamheten i sina ämbetsåtgärder visat sig uppfylla kraven på organisationsförmåga och arbetsledaregenskaper hos en »toppkraft» enligt direktiven?

Herr talman! Inom det privata näringslivet brukar man tillämpa det förfarandet, att om en verkställande direktör påtagligt inte kan samarbeta, inte kan organisera och inte kan skapa förtroende för sin person, tar man helt enkelt ifrån honom hans chefsstol och detta utan alltför stora ceremonier och utan hänsyn till den egna prestige. Ty det är till syvende og sist på den verkställande direktörens personliga förmåga

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

som verksamheten ytterst hänger. Om tanken om företaget får gå före hänsynen till person.

Jag är i likhet med herr Per-Olof Hanson rädd för att NIB genom verksamledningens förvällande kommit in i en förtroendekris. Den kan inte lösas på annat sätt än genom resoluta åtgärder inom ramen för vad lagar och förordningar i sådant hänseende medger. Här behövs inga nya utredningar för att få klarlagt vari dessa resoluta åtgärder i första hand bör bestå. Statsrådet Lindström har här ansvaret — och ett drygt ansvar.

I övrigt får vi väl utgå ifrån att styrelsen för sin del tagit lärdom av det inträffade och kommer att sörja för att administrationen i fortsättningen kommer att bli tillfredsställande, så att utvecklingshjälpen blir den stora nationella insats till utvecklingsländernas fromma som vi alla hoppats på. Den får inte förfuskas. För styrelsen måste vid sidan därav u-landshjälpens planering träda i förgrunden.

Inom parentes vill jag säga att det kan diskuteras, huruvida det är så lyckligt att låta ordförandeskapet kombineras med en betungande landshövdingegärning och åtskilliga andra uppdrag.

I konstitutionellt hänseende måste uppenbarligen fullt klara linjer iakttagas beträffande NIB-styrelsens självständighet. Vi är väl alla överens om att det inte får gå till så, att regeringens ledamöter reser världen runt och ger halva löften, trekvartslöften eller hela löften, som styrelsen sedan måste känna sig mer eller mindre förpliktigad att effektuera — det må vara fråga om familjeplaneringsprojekt eller hjälp till byggande av fiskehamnar i Tunisien eller andra saker. En samordning av hela u-landshjälpen måste uppenbarligen komma till stånd och en sådan i anda och sanning.

Jag skulle kunna sluta med dessa ord, men jag vill gärna taga upp ytterligare ett par saker i samband med utveck-

lingshjälpen som icke tidigare behandlats.

Den ena frågan gäller skeppningarna av den stora pappersgåvan till Indien, Burma och Indonesien. I tidningarna har påtalats vissa träffade befraktningsavtal. Den första sändningen har gällt cirka 14 000 ton. Finansdepartementet har såväl i fjol som i år inte ansett sig i stånd att anlita de reguljära rederilinjerna, då dessas fraktnotering tillfälligtvis, trots avsevärda jämkningar, var högre än den som kunde erhållas på en då synnerligen tryckt fraktmarknad. Av detta års pappersgåva har redan en viss kvantitet disponerats för skeppning med ett fartyg som ej tillhör de reguljära linjerederierna — genom förmedling av en dansk mäklare — troligtvis till fördelaktigare frakter än som erbjöds av dessa reguljära linjer. Emellertid har nu en avsevärd höjning inträtt på den allmänna fraktmarknaden, varför det mycket väl kan tänkas att den slutliga besparingen i fråga om fraktkostnaderna blir plus minus noll. Jag känner inte till de skäl, som föranlett finansdepartementet att gå andra vägar för skeppningen av pappersgåvan än via de reguljära linjerna, men jag är övertygad om att utvecklingshjälpen på längre sikt endast har nytta av att anlita de från Norden utgående linjerederierna — svenska, norska eller danska med den service dessa erbjuder för ifrågakommande skeppningar.

Till sist en annan sak! Det bästa som kan göras för att hjälpa utvecklingsländerna är, vid sidan av utbildning, investeringar i industriell verksamhet, i lokala fabriker som kan höja produktionen och därmed även levnadsstandarden i dessa länder. Dessa strävanden från det svenska näringslivets sida motverkas emellertid av de nationaliseringsåtgärder beträffande svenskägda industrier, som tid efter annan vidtas i vissa nya stater. Nu senast har Egypten nationaliserat den svenska tändsticksfabriken i Alexandria.

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

Herr talman! Detta är en olustig sak. Samtidigt som vi med varm hand delar ut vårt bistånd på olika håll, tackar vissa utvecklingsländer oss för hjälpen genom att lägga beslag på svenskägda företag och motverkar genom nationalistisk dogmatism sina egna intressen. Det är olustigt även ur svensk synpunkt. Det är angeläget, att regeringen har sin uppmärksamhet riktad på denna sida av saken och effektivt tillvaratar de svenska intressena på detta område.

Statsrådet fru LINDSTRÖM:

Herr talman! Jag har lyssnat till två representativa inlägg som har varit så laddade på synpunkter och frågor, att jag redan nu vill ta till orda för att klara ut en del av dem, fastän det är otänkbart att hinna ens snudda vid alla problemkomplex under en sådan här debattkväll.

Ingen av talarna var särskilt nöjd med mitt interpellationssvar. Herr Hanson tyckte att det inte präglades tillräckligt av lägets allvar, och herr Jacobsson tyckte att jag slätat över med hartassen. Jag har eftersträvat att skapa rimliga proportioner på den kritik som har förts fram genom att framhålla vad NIB:s styrelses utredning har visat, att somt av anmärkningarna varit riktigt men att somt varit fel. Naturligtvis betyder det inte att ett rimligt överseende med administrativa brister, som är förklarliga och som jag angett en del förklaringar till här, får bli ett överslätande av samarbetssvårigheter som måste klaras ut. Men detta tar sin tid — det går säkert lättare när den offentliga debatten har stillnat något. NIB:s personal har levat under svår nervpress under all uppståndelsen — herr Hanson kände till det; han nämnde det. Personalen har värdjat om arbetsro. Vi måste stödja NIB:s styrelse i dess avsikt att skapa sådan arbetsro.

Med hänsyn till detta har styrelsen förklarat att den inte vill ha någon mer utredning för närvarande än den som

pågår genom statskontorets försorg och som generaldirektör Löfqvist håller i. I stället hemställer styrelsen att statskontoret måtte få ett vidgat utredningsuppdrag, som även inkluderar relationerna mellan nämnden i Stockholm och fältprojekten, och regeringen kommer i nästa konselj att överantvarada denna framställning till statskontoret. Jag har redan förvissat mig om att statskontorets utredningsmän är villiga att ta på sig även dessa uppgifter och adjungera med sig önskad expertis.

Nu har det påpekats i herr Hansons inlägg — för övrigt i den allmänna debatten också — att NIB-styrelsens förslag inte tillgodoser kravet på granskning av styrelsen själv eller av det statsråd som styrelsen samarbetar med i kanslihuset, d. v. s. mig. Detta är sant. Men denna kammares ledamöter behöver ju inte upplysas om de andra granskningsmöjligheter som föreligger. Styrelsens arbete redovisas för offentligheten på mångahanda sätt: bland annat i dess verksamhetsberättelse, i dess utförliga riksdagspetita och i den kartläggning som vi fick härom dagen. Min befattning med NIB:s ärenden i sin tur kommer — föreställer jag mig — att granskas av konstitutionsutskottet, och jag kommer att vara utskottet behjälplig med alla de upplysningar som det kan begära. Där har vi alltså riksdagens möjlighet att utkräva parlamentariskt ansvar av mig.

Riksdagen kan också förhöra sig om beslutsfunktionerna inom NIB genom att den inom sig har inte mindre än fem riksdagsmän som tillhör NIB:s styrelse. Möjlighet till granskning föreligger alltså. Regeringen, som har fått NIB-styrelsens utredning överlämnad till sig, anser inte att det för närvarande finns anledning att *mot* styrelsens egen bedömning tillsätta någon ny undersökningskommission. Men det är ingalunda avsikten, herr Jacobsson, att bara lägga denna rapport på hyllan och inte låta någonting ske.

Nu närmast avvaktar vi statskonto-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

rets undersökningar och förslag, och jag har redan sagt att de förstärkningar som statskontoret finner nödvändiga kommer att utan dröjsmål tagas upp till behandling i budgetberedningen under hösten. I det sammanhanget vill jag säga till herr Hanson att han väl inte behövde yvas så mycket över att hans parti hade en liten reservation i våras — det gällde en höjning av anslaget till extra arbetskraft med 100 000 kronor. Riksdagen röstade enhälligt för 21 av de 24 tjänster som NIB hade begärt, och vi ansåg nog alla då att det var en präktig påbyggnad på NIB:s tjänstemannastab, som därtills utgjort 31.

Här frågades av interpellanterna om styrelsen och regeringen har några planer på åtgärder i anledning av de utredningar som pågått och pågår. Jag vill erinra om att det föreligger en framställning från NIB:s styrelse om inrättande av en vice-generalsekreterarbefattning. Jag är positiv till det förslaget. Vidare får regeringen och styrelsen tillsammans under loppet av statskontorets utredning närmare undersöka, hur stor den plattform är på vilken man skulle kunna bygga upp ett nytt friktionsfritt samarbete mellan ledningen och personalen. Detta är inte klarlagt ännu. Här får vi försöka skaffa oss ett bättre perspektiv på händelserna och personerna.

Det har sagts med olika små undertoner i de inlägg som gjorts, att man skulle ha en ledning för detta verk som hade regeringens och styrelsens fulla förtroende, omdöme, skicklighet, kunighet och allt vad det var som herr Jacobsson räknade upp ur den proposition, där vi en gång angav våra önskemål. Jag vill gärna säga här, och jag tror att styrelsen ger mig rätt i det också, att vi har förtroende för den nuvarande generalsekreterarens kunnighet, hans arbetsförmåga och renheten i hans uppsåt. Även om hans omdöme har brustit i några avseenden, så har han gjort u-landsarbetet stora tjänster. Generalsekreteraren är sjukledig nu. Han

har större delen av två års semester kvar. Vi får tillfälle att använda tiden framöver till att undersöka vilka möjligheter det finns till ett ömsesidigt samarbete i fortsättningen.

Man har antytt, att kritiken varit nyttig och berättigad. Jag vill gärna vitsorda, att saklig kritik alltid är nyttig och att den kritik som har blottat anmärkningsvärda brister har varit nyttig. Men styrelsens berättelse och rapport visar på det stora hela att det också funnits många överdrifter i denna kritik.

Man har klandrat styrelsen och sagt, att dess ordförande kanske inte ägnat tillräcklig tid åt detta uppdrag, att den tidigare borde ha upptäckt de brister som förelegat inom nämnden, och givetvis har man klandrat mig av samma anledning. Liksom styrelsen har jag först på sistone fått underrättelser som vittnat om att missnöje och olust gripit omkring sig i sekretariatet. Om nu inte styrelsen, som har sekretariatet på närmare håll än jag, har känt till att allvarsamma svårigheter höll på att segla upp på det inre samarbetsplanet, och om jag inte gärna i min tjänst bör informera mig om NIB:s inre angelägenheter — herr Hanson — annat än genom styrelsens och UD:s rapporter; hur skulle jag då kunna ingripa mot eventuella missförhållanden? Här finns en motsägelsefullhet i kritiken, när man å ena sidan gör styrelsen och statsrådet ansvariga för att inte ha ingripit i NIB, och å andra sidan vad mig beträffar pekar på att det varit ministerstyre, fastän det ifrågasattes en smula av herr Hanson, vad verksstadga och instruktion föreskriver.

Jag förnekar att jag har bedrivit något obehörigt ministerstyre. Det skulle föra för långt att utöver den redovisning jag gav i interpellationssvaret beskriva u-landsärendenas handläggning i alla stadier. Jag skall i varje fall inte göra det i detta inlägg — det finns flera talare i raden. Jag skall bara ta ti-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

den i anspråk för ett exempel, där det inte varit ministerstyre, fastän det ifrågasattes en smula av herr Hanson, när han kastade fram frågan hur stipendieärendet Bacha egentligen behandlats. Där finns två olika versioner.

Jag vill gärna säga till herr Hanson, att som exempel på något slags ministerstyre saknar detta all relevans. Jag har nämligen aldrig befattat mig med NIB:s avgöranden i olika stipendiatärenden. Att jag skulle gjort detta i ett enda av 400 behandlade ärenden är i och för sig inte särskilt plausibelt. Av princip tar jag inte ens emot besök av personer, som på förhand uppger att de vill träffa mig för att avhandla ett stipendium, få expertuppdrag eller NIB-tjänst. Marockanen fick följaktligen inte träffa mig. Ännu mindre tog jag någon kontakt med NIB:s generalsekreterare för att lägga mig ut för denne okände person, och allra minst gav jag min sekreterare i uppdrag att till stipendiatbyråns chef framlägga några synpunkter eller rekommendationer från mig. Min sekreterare förnekar också bestämt och eftertryckligt att han gjort detta.

På tal om u-hjälpen sade jag i mitt interpellationssvar, att projekten till sin kärna var sunda och välartade. Herr Hanson gillade inte detta. Han tyckte det var tilltagset av mig att säga detta, även om han i förbifarten medgav, att somt var utmärkt skött. Jag vill gärna säga, att hjälpprojekten dock är den viktigaste delen av vår utvecklingshjälp. Det är inte administrationen i Stockholm som är det viktigaste utan den verksamhet där vi möter utvecklingsfolken direkt på områden där de behöver vår hjälp. Resultaten mäter vi i deras mått och inte bara i våra egna.

Hur ter sig då resultaten av våra insatser? Jag fasthåller vid att vi ingalunda behöver skämmas över de svenska insatserna, om de jämförs med andra länders och med internationella organs. Tvärtom har vi gjort god nytta

för oss. När NIB 1962 började det vanskliga arbetet att i praktiken omsätta riksdagens avsikter och använda de anslagna medlen, blev aktiviteten stor från första början. Det gällde att fylla seglen med all den goda vilja som blåst upp u-landshjälpen. Inte minst herr Hanson stod i denna talarstol och vädjade om att man borde plussa på anslagen och få mera gjort på en gång. Det gällde att sätta full fart framåt.

Under nämndens första verksamhetsår, 1962/63, omfattade verksamheten 13 fältprojekt i 8 länder. Under innevarade år arbetas det på 17 projekt i 10 länder. Det kan förefalla som om man hade spritt ut de svenska insatserna alltför tunt över världskartan, men det är mera skenbart. Det är fyra mottagarländer som hyser mer än halva antalet hjälpprojekt. I de andra länderna är det mest punktätgärder. Även vad ämnesinriktningen beträffar är den svenska hjälpen ganska väl koncentrerad, främst då på yrkesutbildning, inkluderande lägre teknisk utbildning, och på hälsovård inkluderande familjeplanering. De två länder där vi är verk samma mest är som bekant Etiopien och Pakistan.

Här har nu dessa projekt berörts av de föregående talarna. Man har ställt frågor till mig, huruvida jag har tyckt att projekten har varit riktigt administrerade och om jag kunnat gilla t. ex. detta elprojektsavgörande i Etiopien. Det senare är ju en ganska liten fråga som dragits upp här. Den stora frågan om byggnadsinstitutet i Etiopien och den projekttidsförändring, som där gjorts och som spelade en så stor roll i kritiken i början, har sjunkit undan, sedan NIB:s styrelse visat upp, hur väl befogat och riktigt det beslutet var. Projektet om en viss materielprovning vid etiopiska elverket, vilket Centralkommittén på sin tid ställde sig välvillig till och som då beräknades kosta vid pass 110 000 kronor och som NIB sedan beslutat avböja — kostnaden hade då vuxit till en kvarts miljon kronor —

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

är, försäkrar jag, ett problem som icke har några politiska aspekter, vilket det också har framförts misstankar om i den allmänna debatten. Jag har visserligen aldrig fått det förslaget presenterat för mig genom föredragning i vanlig ordning — man tog tillbaka framställningen från Kungl. Maj:t innan den hunnit så långt — och frågan huruvida en utfästelse till etiopierna förelåg eller inte hörde jag inte talas om förrän styrelsen redan slutbehandlat ärendet, men jag har informerat mig efteråt om orsaken till att man beslutade på sätt som man gjorde. Jag förstod att man inom NIB hade börjat summera vad de olika åtagandena i Etiopien skulle leda till, bl. a. de åtaganden som förordats av Centralkommittén. Man såg inom NIB hur i Etiopienprogrammen miljoner kronor staplade upp sig och ackumulerades i ett tidsperspektiv på ett årtionde eller flera, medan allt flera nya afrikanska stater bildades i rask takt runt omkring och med enträgenhet vädjade till Sveriges biståndsvilja. Flera av dessa nya länder i Afrika föreföll så mycket mer i behov av stöd för att inte snubbla på tröskeln till en oberoende tillvaro. Men stöd betyder inte bara att man har pengar att satsa utan också personella resurser. Därvidlag lider vi faktiskt av en större knapphet.

Detta har gjort att NIB inlett hjälpprogram även i Tunisien, Algeriet och Nigeria och bistår det nordiska hjälpprojektet i Tanganyika. Det är lungt och kritikfritt, när det gäller NIB:s relationer till Tunisien, där vi lägger upp en stor blandad finansiell och teknisk biståndsinsats. Likaså när det gäller Liberia, Nigeria och Tanganyika. Hälsan tigger still, och det skrivs ingenting om dessa hjälpinsatser. Det är kritiken mot insatsen i Algeriet som fått aktualitet på sistone. Det gäller sju svenskar på en farm i Atlasbergen, där man skall försöka åstadkomma ett rationellare jordbruk och moderna metoder för distribution av jordbruksprodukterna. Jag berörde det i mitt interpellations-

svar och skall inte i detta läge återigen tala om varför jag ansåg att NIB:s räddningsaktion i detta fall var en riktig handling.

Man har också skjutit in sig på familjeplaneringsinsatsen i Pakistan. Här arbetar 10 svenskar — läkare, sköterskor och informationspersonal — i detta projekt. Det har varit mycket missännkliggörande av det projektet i debatten på sista tiden. Jag tycker att det inte är stor anledning att ta upp detaljerna, i varje fall inte för närvarande. Jag skulle dock vilja säga, att Sverige är det första land i världen som har erbjudit sina tjänster på detta omstridda fält. Vi borde nog visa litet mer grannlaghet och hänsyn när vi offentligt debatterar om det avtal som detta land har ingått med oss är hafsigt eller inte och då vi debatterar våra förväntningar på mottagarlandets gensvar. Jag vågar i alla fall säga, att de pakistanska myndigheterna beskriver detta projekt som nyttigt och värdefullt.

Herr talman! Jag skall nöja mig med detta för ögonblicket.

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet Lindström frågade, om vi skall stödja NIB-styrelsen i dess vädjan att slippa fler utredningar. Ja, det beror på om man kan vara övertygad om att vad som nu har gjorts på detta område kommer att vara tillräckligt för att få verksamheten på rätt bog igen — i annat fall är det klart att vi måste se till att det blir fler utredningar.

Jag förklarade mig oroad av den relativa belåtenheten i statsrådets svar. Nu hänger ju allt på om regeringen är beredd att ta ett ordentligt tag i brännässlorna. Gör den inte det, lär det inte bli mycket av dessa goda tankar.

Nu hör jag till min glädje att statsrådet erkänner att kritiken har varit nyttig i detta sammanhang. Det medger jag är ett stort framsteg. Jag vill erin-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

ra om det rykande angrepp mot pressen som statsrådet levererade den 26 september i sitt anförande inför NIB:s råd. Det var inte länge sedan statsrådet uppenbarligen hade en annan åsikt och talade om människojakt m. m.

Statsrådet förnekar att ministerstyrelse förekommit i detta sammanhang. Jag skall medge att det är svårt att komma med bevis i telefonernas tidevarv, men det finns vissa tecken i skyn. Jag skall erinra om några av dem.

Hur förhåller det sig med det faktum som har berörts i riksdagsdebatterna tidigare, att när företrädaren för NIB var uppe i statsutskottets första avdelning för att redogöra för personalbehovet, så backade han inte upp de petita som styrelsen i NIB och NIB-ledningen var eniga om, utan gav intrycket att vad statsrådet föreslog var till fyllest?

Beträffande Etiopienprojektet och materielprovningensanstalten figurerar i de bilagor som finns i NIB-utredningen ett telefonsamtal, där statsrådet uttrycker tveksamhet om detta. Det var innan ärendet avgjordes. Det framfördes vissa skäl — att vi inte skall ge för mycket hjälp åt ett håll, att det är så många stater som begär hjälp, o. s. v. — och detta ledde fram till ett löftesbrott. Nu vet jag att statsrådet anser att hennes roll där var obetydlig och inte påverkade ärendet i sak, men jag kan inte säga att jag fått det intrycket.

När det gäller det stipendieärende som jag nämnde i förbigående vill jag fråga, varför statsrådet Lindströms sekreterare upprättade en promemoria om förlängt stipendium och varför denna promemoria översändes till NIB på statsrådets uppdrag. Uppgift står här mot uppgift, huruvida statsrådet Lindströms sekreterare meddelat byråchefen Hagberg att statsrådet gärna såge att Bachas ansökan om förlängning av stipendiet omprövades i positiv riktning. Byråchefen Hagberg har dessutom förklarat att han upplysts om att statsrådet ämnade ta personlig kontakt med generalsekreterare Björnberg.

Herr talman! I det i mer än ett avseende anmärkningsvärda anförande som statsrådet höll inför NIB:s råd den 26 september kom hon också in på frågan, vad det är som konstituerar ett ansvar. I första hand, konstaterade hon, är det om man vet om någonting i frågan. Är det verkligen ett tillfredsställande svar? Naturligtvis inte! Det tycks emellertid liksom ha kommit på modet denna höst bland statsråden att hänvisa till att de inte är informerade. I stället för att vara bättre informerade än andra framställer de sig själva som de mest okunniga bland ignoranterna. Vet man ingenting, har man alltså inget ansvar. Men har inte ett statsråd skyldighet att hålla sig informerad? Gör man inte det, är det så mycket värre för statsrådet i fråga.

Nu framgår det av handlingarna som finns tillgängliga — jag syftar på talet inför NIB:s råd — att statsrådet Lindström först mot mitten av augusti fick meddelande om att det rådde viss missstämning bland personalen. Hon kom då på idén att tala med generalsekreteraren men fick tydligen inget intryck av att det var någon större fara på taket. Jag vill säga, att det är nästan otroligt att statsrådet Lindström skulle kunna vara så totalt okunnig om läget inom NIB, när det under lång tid varit ett samtalsämne inom kretsar som är intresserade av u-landshjälpen. Hur kommer det sig att de klagande ljuden tystnar så fort statsrådet kommer i närheten? Det är faktiskt en märklig presentation att inte uppfatta någonting.

Jag skall citera ur statsrådets anförande inför NIB:s råd, eftersom det kan ge oss en vägledning. Hon sade: »Men ännu i dag har ingen som arbetat eller arbetar inom nämnden uppsökt mig för att framföra anmärkningar — däremot två stycken för några dagar sedan, som på ett välgörande sätt nyanserat den nu allmänt debatterade kritiken och gav generalsekreteraren sitt stöd.»

När man hör detta är det svårt att

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

undgå att ställa frågan, om inte statsrådet möjligen har skött sin befattning med vårt u-landsbistånd på ett sådant sätt, att t. ex. personalen vid NIB trott sig förstå att det inte tas väl upp om man kommer och framför kritik utan att det är bättre att svälja kritiken, och att somliga t. o. m. funnit läget vara sådant, att det kanske är bättre att komma till statsrådet och klaga på kritiken och berömma generalsekretären. En sådan frågeställning — jag skall, herr talman, strax sluta — borde inte minst statsrådets chef i regeringen vara intresserad av, ty det säger kanske någonting väsentligt om statsrådets möjlighet och lämplighet att förvalta dessa ting i framtiden.

Statsrådet fru LINDSTRÖM:

Herr talman! Jag begärde ordet när herr Hanson tog upp det omdöme beträffande presskritiken som jag hade fällt på NIB:s rådsmöte. Det var en viss sorts presskritik jag då talade om. Jag tycker fortfarande att det har gjorts svåra övertramp i den publicitet och den tidningskritik, som i och för sig är vällovlig och nyttig. Det har jag betonat både då och nu. För att undvika missförstånd vill jag ha sagt att jag naturligtvis inte avser mig själv i det sammanhanget. En politiker skall kunna tåla att bli hur hudflängd som helst — det är en del av yrket. Men när en så att säga civil person blir slungad i ansiktet, att redan hans utnämning till chefsposten varit ett »frätande sår» på u-hjälpsverksamheten, dagligen får läsa i tidningarna om att en annan person skulle ha dugt bättre och han blir överhopad med anklagelser, men inte får sitt försvar rätt återgivet, är det nog i mitt tycke att hetsa en människa över hövan. Det tyckte jag vid det tillfället. Sådant har förekommit vid sidan om den mera anständiga debatt som vi accepterar.

Herr Hanson tyckte att det nästan var en bragd av mig att inte ha upptäckt att

det fanns samarbetssvårigheter i NIB förrän jag underrättades om detta i augusti. Han får väl då också utfärda den orlovssedeln för styrelsen med representanter för hans eget parti och för alla de demokratiska riksdagspartierna. Denna styrelse har behandlat frågorna i NIB vid täta och intresserade sammanträden, och jag tror mig veta att inte heller den har haft anledning misstänka att läget har varit så allvarligt som det föreföll att vara i slutet på sommaren, när dessa uppsägningar accentuerade det hela.

Jag har egentligen ingen anledning att återigen börja bena upp för herr Hanson en sådan trivialitet som eventuella missförstånd mellan min sekreterare och en tjänsteman på NIB. Jag kan inte förklara hur det kommer sig att tjänstemannen på NIB har en annan uppgift än min sekreterare har. Jag har ingen utbildning i psykologi, men jag vet att det kan förekomma minnesfel. Vi vet också att det har varit en svår nervpress för dem som på NIB varit föremål för allt sökarljus under kartläggningsarbetet. Man kan minnas fel. Alla har inte så goda nerver som jag. Jag vet bara bestämt var gränsen har gått för min egen befattning med ärendet, som varit den allra minsta möjliga.

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag vill till statsrådet Lindström säga att vi här diskuterar statsrådets ansvar och befattning med detta ärende, och jag vill därför inte gå in på vad styrelsen borde veta eller inte veta. Det kan styrelseledamöterna själva upplysa om; det finns ju gott om dem här i kammaren.

Jag har i detta stipendieärende ställt vissa frågor, som jag skall be att få upprepa. Varför upprättades i statsrådets kansli en promemoria i detta ärende? Varför gjordes vissa undersökningar, och varför översändes denna promemoria till NIB med påteckning att

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

det var på statsrådets begäran? Och får jag än en gång erinra om den uppgift som vederbörande byråchef i NIB har lämnat, nämligen att man gärna såg från statsrådets sida att Bachas ansökan om förlängning av stipendiet omprövades i positiv anda.

Om statsrådet nu inte anser sig ha någon befattning med sådana här ämnen, har jag mycket svårt att förstå att statsrådets kansli på detta sätt engagerar sig i frågan och på statsrådets begäran skickar över produkterna av den utredningsmöda som vederbörande tjänsteman där har åstadkommit.

Herr förste vice talmannen STRAND (s):

Herr talman! Jag har inte begärt ordet för att blanda mig i den debatt som har ägt rum mellan statsrådet Lindström och Per-Olof Hanson. Jag har nämligen ingen möjlighet att bedöma, om det svar han har fått ur de synpunkter han har velat framhålla i sin interpellation är tillfredsställande eller ej.

Ur många synpunkter tycker jag att svaret är värdefullt, bland annat därför att det tar fasta på den utredning styrelsen har låtit verkställa i anledning av de i tidningspressen påtalade missförhållandena inom NIB, i huvudsak väl närmast på grund av den oro som var tillfinnandes bland personalen och som tog sig uttryck i att värdefulla krafter inte längre ville fortsätta sitt arbete.

Jag vet inte om man vågar gå så långt i tolkningen av statsrådets svar på Per-Olof Hansons fråga, att statsrådet förklarat sig redo att ge styrelsen allt det stöd den behöver för att kunna fullfölja sina ansträngningar i syfte att skapa bästa möjliga arbetsförhållanden och trivsel på NIB. Detta behövs nämligen alldeles säkert, och jag tror knappast att tillsättande av en biträdande sekreterare i och för sig löser problemen, om inte också någonting annat göres.

Jag tycker inte att vi här i kammaren skall behöva diskutera olika spörsmål in i minsta detalj — i styrelsen finns ju ledamöter av riksdagen som representerar inte bara rik erfarenhet av administrativt arbete utan också betydande erfarenhet när det gäller u-landsfrågor. Vi kan alltså räkna med att allvarliga ansträngningar skall göras för att åstadkomma det bästa möjliga. Sedan statskontoret verkställt sin utredning om de administrativa rutiner som bör tillämpas, kan man väl också våga räkna med att det kommer att bli bättre arbetsförhållanden och en förändring även i övrigt.

Jag begärde ordet närmast för att tala om ett par andra ting som inte har kommit fram i statsrådets svar, främst någonting som aktualiserats genom fru Sjövalls interpellation i andra kammaren. Hon konstaterar där, att vi inte får glömma bort att Sverige har begränsade erfarenheter i fråga om u-landshjälpen, både vad gäller vilka projekt som kan sättas i gång och framför allt när det gäller att bedöma den jordmån för olika projekt som kan finnas i det land man vill hjälpa. I detta avseende är vi väsentligt handikappade — om man skall använda det uttrycket i detta sammanhang — jämfört med sådana länder som har eller har haft kolonier och därigenom skaffat sig en betydande erfarenhet och utbildat många människor som kan u-landsfrågor och känner förhållandena i olika länder där man vill göra insatser. Man har folk som någorlunda vet vad det är möjligt att åstadkomma och vad som kan väntas bli mottaget med uppräckta händer eller i varje fall ge positivt resultat.

Det är nog riktigt som fru Sjövall säger, att våra erfarenheter är begränsade och att vi därför inte i viljan att göra det bästa möjliga på så många håll som möjligt skall åtaga oss någonting, för vilket vi i varje fall inte omedelbart har resurser. Även oförmågan att fullfölja ett ganska långtgående program kan nämligen i och för sig skapa olust

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

och besvärligheter både hos den som skall vara ledare och hos dem som under honom skall medverka till programmets genomförande.

Den gamla Centralkommittén för tekniskt bistånd rörde sig, om jag nu inte tar fel, med så begränsade belopp som låt mig säga 3 miljoner kronor per år. Helt naturligt hade kommittén skaffat sig en viss erfarenhet, men på området där det krävdes begränsade insatser. När NIB tillkom, blev det fråga om en insats, som var kanske tio gånger större och som helst skulle genomföras onedelbart eller i varje fall på mycket kort sikt. I och för sig är det väl då inte så märkvärdigt, om man i många fall inte har nått längre än till en vacker tanke, som åstadkommit besvärligheter på olika håll, inte bara i den centrala administrationen här uppe i Stockholm utan kanske i lika stor utsträckning ute på fältet, därför att man i viss mån saknat de erforderliga utbildade krafterna men också därför att man kanske inte överallt i respektive länder har fått det stöd man väntat sig.

Om jag tolkat fru Sjövall rätt, har hon ingen önskan att man skall inskränka på hjälpen i och för sig men anser att man skall utnyttja de multilaterala vägarna i större utsträckning än hittills, intill dess man får resurser att göra någonting mera; dessa resurser kan ju byggas ut undan för undan. Och eftersom alla har den uppfattningen att hjälpen till u-länderna även från Sverige skall öka, inte efter hand som resurserna inom landet motiverar en ökning utan, förmodar jag, efter hand som vi hinner växa in i uppgifterna, så behöver inte vårt anslag till de multilaterala åtgärderna minska — det kan ju också öka, samtidigt som våra egna insatser ökar i takt med att vi lyckas skaffa det folk som behövs och objekt som är avpassade och lämpliga för de insatser vi orkar med. Jag är nämligen själv inte alldeles övertygad om att vi måste vara med på så många platser som möjligt — om vi begränsar insat-

serna till ett mindre antal områden, är det tänkbart att vi kan göra mera där och göra det på ett betydligt bättre sätt.

Jag tycker för min del att vi inte skall begränsa debatten vid detta tillfälle till att avse enbart förhållandena inom NIB och då främst på huvudkontoret. Det är kanske befogat att erinra om att svårigheterna i den centrala administrationen kan sammanhänga med att man känt sig nödsakad att göra mer än man orkar. En sådan sak sprider alltid både otrevnad och missmod bland dem som sysslar med de många projekten.

Herr SUNDIN (cp):

Herr talman! För min del emotsåg jag denna interpellationsdebatt med ett särskilt intresse. Jag har tagit del av statsrådet fru Ulla Lindströms tal inför NIB:s rådsmöte för några veckor sedan. Det har här bl. a. citerats vissa avsnitt ur detta tal och jag vill, herr talman, bara för att få berättiga mina inledningsord om att det var med intresse, som jag emotsåg det tal statsrådet här skulle hålla, att i detta tal vid NIB:s möte sade statsrådet bl. a. på ett ställe: »Det har till och med inträffat att en hygglig svensk i Afrika blivit så afrikansk att han börjat springa omkring naken och slå sin svenska hustru gul och blå.»

Det är alltså sagt av ett statsråd, och jag får väl till detta göra den kommentaren, att kommentarer över huvud taget är onödiga.

När jag har tagit del av det interpellationssvar som statsrådet här har lämnat måste jag, herr talman, bara medge, att det svaret ligger på en betydligt högre nivå än det tal som jag som sagt har tagit del av och som fru Ulla Lindström höll vid nämnda tillfälle. I interpellationssvaret framhålles, att NIB är självständigt ämbetsverk och att dess styrelse följaktligen har att besluta om verksamheten i enlighet med gällande verksinstruktioner och det kungliga regleringsbrevet. Re-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

geringen skulle då inte ha det omedelbara ansvaret.

Det har emellertid framhållits att man från regeringshåll sökt utöva en viss särskild inverkan på NIB:s verksamhet. Jag är emellertid inte initierad, men ur den debatt, som har förts, vill jag kanske speciellt hänvisa till vad en partikollega till fru Lindström i andra kammaren har anfört i denna fråga. Här citerar jag följande: »I den debatt som förekommit kring NIB har statsrådet Lindström både i tal och i tidningsartiklar fällt uttalanden av sådan art att de ger anledning till förmodande att statsrådet försökt lösa denna problematik genom direkta ingripanden i NIB:s verksamhet. Det är vidare praktiskt taget omöjligt att med ledning av pressdebatten avgöra om vissa politiska beslut fattats av styrelsen för NIB eller om de handlagts i konselj. Icke ens beslut av utrikesministern i sådana ärenden skulle stå i överensstämmelse med den självständiga ställning NIB som ämbetsverk skall äga.»

Med hänsyn till det intresse som hela denna fråga har tilldragit sig vill jag fråga statsrådet fru Ulla Lindström, om hon är villig att kommentera det uttalande, som hennes partikollega i andra kammaren gjorde och som jag här alldeles nyss har citerat. Jag tror att det skulle vara av större värde att få det kommenterat av berörda statsråd än att få höra ett eventuellt sådant svar av statsministern i medkammaren under morgondagen. Jag emotser att statsrådet fru Lindström här i dag lämnar sitt svar på den frågan.

Oavsett hur det förhåller sig på den punkten är jag angelägen att få poängtera en sak i anledning av statsrådets tal på NIB:s rådsmöte. Det gäller något som herr Per-Olof Hanson redan har varit inne på, men jag tycker att det är så anmärkningsvärt att det än en gång bör understrykas.

Innebörden i ett avsnitt av talet var, att det ett statsråd inte vet om, det har

statsrådet heller inte något ansvar för. Enligt min mening är detta en minst sagt egendomlig tolkning av grundlagens stadgande om regeringsledamöternas parlamentariska eller politiska ansvarighet inför riksdagen. En ovetenskap, den må vara hur oskuldsfull som helst, friar i och för sig inte från det ansvaret. I detta speciella fall kan det räcka med att hänvisa till regeringens utnämningssmakt, som ju särskilt vid starten av NIB spelade en mycket stor roll. Den omfattade givetvis verkscheferna men kom också att i praktiken tillämpas även beträffande honom underställd personal.

Låt mig få säga några ord om vilka verkningarna för biståndsinsatserna kan komma att bli. För det första är det angeläget att vad som hos allmänheten kan ha rubbats i fråga om förtroende för biståndsorganisationen snabbt återställs. Man kan, herr talmän, måhända hysa den misstanken att detta förtroende i viss mån bärs upp av ett ansvar från statsrådet fru Lindströms sida. Inte minst av den anledningen är det av alldeles speciellt intresse att statsrådet, utöver det svar som har lämnats på interpellationen, här talar om vilka åtgärder som hon har tänkt vidtaga för att återvinna det nödvändiga förtroendet.

För det andra får inte, om det skulle visa sig nödvändigt med ett återhållande moment någon tid med utbyggnaden av den bilaterala hjälpen, eventuella negativa verkningar medföra att biståndsinsatserna som helhet hämmas. Jag medger villigt att jag för min personliga del i viss mån var skeptisk mot ett alltför hårt satsande på den bilaterala hjälpen, men det har inte varit av sådana administrativa skäl, som nu är i fråga, utan därför att jag anser att vi ur principiell synpunkt bör inrikta oss på att lämna större multilateral hjälp via FN. För att åstadkomma någon möjlighet att påskynda en snabbare ökning av biståndsinsatserna har folkpartiet och

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

centerpartiet som bekant uppträtt samfällt med följd att vi i någon mån givit avkall på vår multilaterala princip. Anledningen till att detta har skett har varit det kompakta motstånd som vi mött från såväl högern som socialdemokraterna.

Jag har med detta velat säga att vi verkligen inte t. ex. instundande vårdags vill höra från statsrådet att vi inte kan bättra på biståndsinsatserna mer på grund av att NIB:s kapacitet inte räcker till. En sådan argumentering är enligt min mening fullständigt ohållbar. Den multilaterala vägen står ju fortfarande öppen.

Allra sist, herr talman, vill jag bara göra några reflexioner som folket ute i vårt land gör. Vi har våra humanitära och religiösa samfund, som under en följd av år har gjort oerhört stora insatser på det här området — insatser som inte har hakat upp sig vare sig administrativt här hemma eller ute på fältet utan löpt relativt friktionsfritt. Det ungdomsförbund som jag tidigare har tillhört och som nu är centerns vidtar vittgående åtgärder för att hjälpa människorna i utvecklingsländerna, och det skulle vara tråkigt för dem, som gör alla dessa frivilliga insatser, om vad som nu har inträffat skulle leda till att förtroendet för det som vi trodde skulle bli den verkliga insatsen för u-länderna skulle brytas under den tid som vi nu går till mötes.

Statsrådet fru LINDSTRÖM:

Herr talman! Det är onekligen lite ovanligt att bli ombedd att i den här kammaren i kväll besvara en interpellation till statsministern, vilken han själv skall besvara i morgon i den andra kammaren. Det enklaste vore väl att herr Sundin gick in i andra kammaren och hörde på debatten i morgon. Jag tänker själv delta i den en hel del.

Jag vill dock inte vägra honom att få höra åtminstone i största korthet

vilka de frågor är, som ingår i Kungl. Maj:ts handläggning av NIB-ärenden. Det är snabbt gjort. Jag kommer att mera utförligt i morgon kunna visa upp hur de handläggs och att enligt min mening inte något »ministerstyrelse» förekommer därvidlag.

Enligt NIB:s instruktion skall ämbetsverket underställa regeringen två slags frågor, förutom riksdagspetita förstås, där ju styrelsen en gång om året klargör sin målsättning och samlar alla sina förslag. Det ena slaget av frågor är anslagsfrågor av den sort, som NIB inte själv äger avgöra enligt regleringsbrevets anvisningar, och det andra är frågor som rör långtidsplaneringen av u-hjälpsprojekten. Jag vill bara kort säga, att jag inte kan erinra mig att jag inågot enda fall haft en deciderat olika mening mot den som NIB:s styrelse har visat sig omfatta, då den har tagit ställning till dylika principfrågor.

Det verkar som om detta vore sista anförandet i den här diskussionen, och jag vill då gärna avrunda det hela med att understryka, att u-landshjälpen är politiskt brännbart stoff i alla länder, där den har en framskjuten plats och egen administration. Det har stormat i Västtyskland kring min kollega Entwicklungsminister Scheel, som har blivit tillfrågad av tidskriften Der Spiegel om man har kastat miljarder mark i buschen. I vårt grannland Norge råkar fiskeriprojektet i Indien ännu efter tio år ut för opinionens tornados. I USA är u-landshjälpen ständigt föremål för kritik, och där tillsättes det ständigt nya kommittéer för att ompröva dess inriktning och administration. Senatorer reser omkring i världen för att se med egna ögon hur hjälpen fungerar, och jag tror att det skulle kunna vara någonting att ta efter även här. Det kan inte vara annat än bra om riksdagen skaffar sig egna ögonvittnesintryck och erfarenheter. Jag tror att lekmän och sunt förnuft har sin plats i u-hjälpen.

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

Den u-hjälpsdebatt vi har här i kväll är därför inte något unikum och det är inte heller sådana kriser som NIB-krisen. Jag vågar säga — och herr Hanson må återigen ta till orda om han så vill — att kritiken mot u-hjälpen har varit överdriven. Den har varit i många avseenden oriktig, och för mildrande omständigheter har förbisetts, även i sådana delar där åtskilliga allvarliga anmärkningar kvarstår, som vi skall försöka råda bot för.

Herr SUNDIN (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag ber alldeles särskilt att få tacka statsrådet för att jag inte behöver gå in i andra kammaren för att höra den uppfattning som statsrådet skall deklarerat där i morgon. Nu var väl beskedet ändå relativt svävande, ty i interpellationen är det inte så enkelt som statsrådet här försöker göra gällande. Men statsrådet har väl, skulle jag tro, rätt att flytta undan de problem som hon i ett sådant här brännbart ämne över huvud taget inte vill syssla med.

Sedan, herr talman, bara en sak till. Jag ställde en rent personlig fråga till statsrådet, nämligen den att här rör det sig om en förtroendekris för NIB och måhända, herr talman, även för statsrådet Lindström. Frågeställningen var: Vilka radikala åtgärder vill statsrådet vidta — inte för att personligen sitta kvar som statsråd, utan för att vi i fortsättningen skall ha den breda massan bakom oss för att öka vårt bistånd till de människor, som så ytterligt väl behöver det?

Herr HANSON, PER-OLOF, (fp) kort genmäle:

Herr talman! Naturligtvis har det aldrig föresvävat mig ett ögonblick att så att säga ge mitt intyg på att all kritik, som framkommit i detta sammanhang, skulle vara riktig och berättigad. Självfallet inte! Vad jag konsta-

terat är att NIB-styrelsens egen utredning har bekräftat det beträffande i en god del av denna kritik, och jag har känt mig oroad över att statsrådet haft en markant tendens att liksom släta över — bruka hartassen som herr Jacobsson kallat det. Jag tror det är olyckligt, ty det bildar en dålig utgångspunkt för att få det hela på rätt bog igen.

Sedan bör vi ju hela tiden komma ihåg och ha i bakgrunden, att u-landsarbetet har så speciella svårigheter med sig, att vi inte kan ställa samma krav på det som på annan offentlig verksamhet. Vi måste därför, som jag sagt tidigare här i dag, ge det betydligt vidare toleransgränser och inte bli alltför modstulna om något går på sned och inte blir som vi tänkt oss. Många saker utanför vår kontroll påverkar det hela. Jag sade redan i min interpellation, att mycket också beror på mottagarländernas förmåga att ställa resurser till förfogande för att möta våra resurser, om det skall bli ett lyckat resultat.

Fru MYRDAL (s):

Herr talman! Den insyn som det har förunnats mig att vinna i NIB:s verksamhet och allmänt i vår u-landshjälp gör det för mig till en bjudande plikt att göra ett inlägg — om än inte uttömmande — i denna debatt och alltså inte sitta passiv som i den föregående, där mitt ansvar legat helt på ämbetsmannaplanet. Det angelägna ärende, som jag då har, är att försöka bidra till att återställa vårt sinne för proportioner i frågan om u-landshjälpen. Allt vad jag vet, herr talman, säger mig att kritiken, särskilt i pressen men naturligtvis mycket mindre här i riksdagen, har skjutit långt över målet.

Jag tror att jag vågar säga att kritiken, om man bedömer biståndsarbetet i stort, är orimligt överdriven och skadar den entusiasm och den villighet som vår allmänhet har när det gäller att det ar-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

betet skall både fortsätta och öka. Även när nu upplysningar, som givits här av statsrådet i dag och fullständigare i rapporten från NIB-styrelsen, betydligt har reducerat bärkraften hos de kritiska anmärkningarna, så kvarstår och underhålles hos allmänheten ett intryck av en mångfald av missgrepp. Vad som kunnat beläggas har varit formella fel, administrativa fel, bristande handlag i samarbetet mellan verkschef och personal, men det färgar i alla fall alltför lätt av sig på uppskattningen av hela biståndsarbetet. Jag menar att vi i alla fall måste minnas, att vad det här varit fråga om har varit vad som måste kallas småtteri, d. v. s. det har varit frågor som är av betydelse för oss på hemmaplan.

Vi måste naturligtvis sträva efter en felfri och effektiv förvaltning, och där skall vi inte tolerera någon skonsamhet om det har brustit på något håll, vare sig det har varit från verksledningens eller styrelsens sida. Men från det måste vi skilja det som är det stora, det som är av primär betydelse för de fattiga länderna, som hela vår opinion kräver *skall* få hjälp, och hjälp på strategiska punkter, i sina planer för ekonomisk utveckling och sociala framsteg. Där vill jag faktiskt skriva under på vad statsrådet här nyss sade, nämligen att »projektet i stort sett är välartade». Det är det som mitt vittnesbörd utmynnar i: att våra försök att bringa bistånd för att öka utvecklingstakten i de stora hitills eftersatta områdena i världen inte har fått något grundskott.

Därmed är naturligtvis inte påstått, att våra bilaterala biståndsprojekt från början till slut skulle förlöpa som ett ofelbart och helt effektivt fullföljande av lika perfekt detaljbestämde planer. Jag tror vi måste alldeles klart fatta detta i sikte. Vi måste förstå vilket slags verksamhet som vi givit oss in på då vi vill ge hjälp bilateralt, nämligen att sådan verksamhet inte *kan* planeras i detalj på vårt eget ansvar och inte heller *kan* konsekvent fullföljas efter en plan-

ritning som är uppgjord i förväg. Planer, program, verksamhetens uppläggning och dess kontinuerliga bedrivande vilar ju direkt på ett främmande lands ansvar. Det är sannerligen inte något som kan jämföras med ett svenskt skolbygge. När man karaktäriserar ett biståndsprojekt i ett av dessa främmande länder som ett företag, som »i många stycken bär hastverkets prägel», så är detta inte något argument som duger som slagträ mot denna verksamhet, vilken avser bistånd till andra länders planer.

Jag vill kort exemplifiera detta med några påpekanden just om det projekt som föranlett detta omdöme, nämligen familjeplaneringsinsatsen i Pakistan. Herr Per-Olof Hanson har alldeles nyss påpekat, att man naturligtvis är beroende av lokala förhållanden i mottagarlandet. Jag tror emellertid vi måste fatta det på ett mer eftertryckligt sätt och minnas, att det i detta speciella fall när det gäller familjeplaneringen i Pakistan inte bara är fråga om en hel del lokala förhållanden, som har bestämt dess uppläggning och även bestämt förändringar i den, utan också att den allmänna och mer teoretiska insikten i familjeplaneringsfrågor har förändrats sedan vi först diskuterade och beslöt just denna biståndsaktion. Att vi nu gör något annat än då vi startade, är tecken på att framsteg görs och att vi är kapabla att följa med och utnyttja de nya möjligheter som bjuds till en allt effektivare insats.

Kritiken slår därför slint. Det är inte rimligt att fråga om den svenska planen för familjeplaneringen i Pakistan var riktig. Det har inte varit fråga om en svensk plan, som statsrådet Ulla Lindström också påpekat, utan om en pakistansk plan. Jag vill tillägga den ytterligare upplysningen, att den pakistanska planen i sin tur inte var helt uppgjord av pakistanerna själva. Det som var intressant för oss var, att Pakistan var det första muhammedanska land som ville lansera ett nationellt fa-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

miljeplaneringsprogram, och att det förresten var det första land som begärde vår hjälp för att genomföra ett sådant. Men planen i och för sig var nog alltför västerländsk. Den var närmast amerikansk i sin uppläggning med dess starka betoning särskilt av klinikernas roll. I västerlandet, där intresset för födelsekontroll vuxit fram som en rörelse närmast *emot* officiella myndigheter, har det organiskt tagit sig ett naturligt uttryck i särskilda kliniker, till en början — och mångenstädes ännu i dag — upprättade helt friställda från det ordinarie sjukvårds- och hälsovårdsväsendet.

De svenska biståndsmyndigheterna — det var Centralkommittén som fattade beslut om detta 1961 — tog den plan som pakistanerna ritat upp, väl vetande att den svenska insatsen bara skulle bli en av byggstenarna. Nu måste jag erkänna, att jag personligen redan från början var ganska kritisk mot denna plan, mycket på grund av mina erfarenheter i Indien, där man långt tidigare och i mycket större skala hade försökt att få familjeplaneringsarbetet att ge resultat just genom att upprätta hundratals, ja tusentals kliniker. Den kritiska inställning som jag då hade delades inte av många. Själv hade jag knappast någon möjlighet att påverka planläggningen — allra minst i Pakistan. Vi kanske hade gjort det annorlunda, om vi själva från början hade fått vara med om att göra upp planen.

I Ceylon fick vi göra något i den vägen. Där hade jag och dr Tottie tillfälle att intensivt ta del av förarbetena till den svenska familjeplaneringsinsatsen, som trots att den var i mycken liten skala avsåg att gå just den andra vägen, nämligen att försöka genomsyra hela befolkningen med kunskap om födelsekontroll och därvid använda sig av det regelbundna nätet av hälsovårdscentraler, barnmorskor o. s. v.

Det ceylonesiska projektet, som inte avsåg ett omfattande nationellt program utan en demonstration i ett par di-

strikt, var en ovanligt självständig svensk insats; det är alltså ett undantag snarare än en regel. Experimentet har numera bekräftat att denna så kallade »community family planning approach», alltså en samhällelig planering, som riktar sig till hela samhället och inte bara till enskilda individer, är det enda som ger hopp om att effektivt nå hela befolkningen i de fruktsamma ålderna.

Numera har också Indien börjat genomföra en programmatisk omläggning av sin stora organisation för familjeplanering just i den riktningen och alltså fört in födelsekontrollen i det allmänna hälsovårdsnätet.

Jag har velat säga detta för att markera, att ingen »besserwisser» skall komma och säga att vi inte hade bort börja i Pakistan, därför att förutsättningarna inte var alldeles idealiska. Nu äger ett ständigt omtänkande rum. Det har präglat den internationella diskussionen under denna period. NIB:s styrelse har varit medveten därom. Vi har med stort intresse tagit del av synpunkter från fältarbetarna, inte minst från projektchefen i Pakistan. Vissa förändringar i projekten har gjorts i vetskap om hur mycket människornas motivation betyder. Vi har beslutat att komplettera familjeplaneringsprojektet med ett team experter på informationsteknik. Det var en ny giv, en ny fas i projektets utveckling, men därmed underkändes naturligtvis ingalunda de tidigare insatserna. Likaså har samliga projektchefer, liksom NIB, kommit att mer och mer inse betydelsen av att familjeplaneringen i ett land introduceras systematiskt vid utbildningen av den medicinska, paramedicinska och sociala personalen. Rapporterna visar att de alltmer försöker koncentrera sig på den uppgiften.

Dessa åtgärder innebär i viss mån en nyorientering — en anpassning om man så vill säga. Jag tror mig kunna säga, att vi lärt oss mycket och också fått sådan prestige genom våra pro-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

jekt i Pakistan och Ceylon, att vi hädanefter kanske inte bör ta oss an familjeplaneringsprojekt, om vi inte får vara rådgivare vid själva planeringen och får u-landets regering med på de nya noterna och kan förmå dem att ta ett större aktivt ansvar.

Alltså kan detta ständiga införande av förbättringar ju inte utgöra något fel, och det är just en sådan kontinuerlig anpassning som NIB:s styrelse och medarbetare ägnar sig åt när det gäller samtliga projekt av olika slag. Det har varit en ständig strävan att försöka lära av erfarenheterna, och här kommer jag in på vad också herr Strand något berörde, nämligen att det är så typiskt för den bilaterala, d. v. s. för den på fältet bedrivna, biståndsverksamheten att man ständigt måste lära om.

Detta är rentav ett av skälen till att vi måste ha ett visst utrymme för sådan bilateral verksamhet jämsides med det multilaterala biståndet, som i och för sig kan ta hand om anslagssummor av en helt annan storlek. Sverige har ju mer eller mindre frivilligt valt att inte ha något kolonialvälde, och därför känner vi helt enkelt inte tillräckligt till förhållandena i den underutvecklade delen av världen. Vi måste bereda oss och många av våra olika experter tillfälle att lära på platsen, även om detta innebär ett visst trevande och att vi får betala vissa lärpengar. Bäst av alla projekt för en dylik lärprocess — med en ödmjuk inställning till u-landsproblematiken — är naturligtvis de integrerade projekten, som försöker lösa sammanhängande ekonomiskt-sociala problem inom en hel region. På detta sätt är arbetet upplagt t. ex. i Tanganyika och Tunisien.

Naturligtvis kan vi inte sikta in oss på att lära allt om alla u-länder. Koncentration är nödvändig av redan nämnt skäl, för att inte tala om andra. En sådan koncentration har NIB vinnlagt sig om. Vi har inte påtagit oss att lära in tillräckligt om utvecklingsplaner, program, antropologiska

och ekonomiska förhållanden i så värst många länder. Det rör sig kanske inte mer än om ett femtal länder, där vår verksamhet fordrar att man intensivt försöker förstå hela situationen. Koncentration är nödvändig både för att kunna planera allt rationellare och för att kunna göra de ständigt fordrade anpassningarna. När det talas om att NIB driver 23 projekt i 14 länder, så är detta väl formellt riktigt, men jag är mest rädd för att vi fallit offer för ett visst PR-intresse i vår egen krets. Detta har jag inom parentes sagt funnit vara en styggelse även om jag inte vill göra gällande att det skulle vara något ämbetsfel. Allmänt sett är det angelägna inte att vi skaffar oss PR hos den svenska allmänheten och solar oss i vår belåtenhet utan att vi utbreder en gedigen kännedom om förhållandena i berörda länder.

Sedan är det, herr talman, bara ytterligare en punkt som jag hastigt skulle vilja beröra. Det gäller frågan om en ytterligare utredning är erforderlig. NIB:s styrelse har tagit ställning till två detaljer i detta stora problemkomplex sådana de framstår i nuet. Det gäller för det första relationerna mellan nämnden i Stockholm och biståndsprojekten ute i u-länderna — alltså förhållandet mellan huvudkontor och fältarbetet. Detta spørsmål bör utredas vidare på det mest partiska och mest sakkunniga sätt, nämligen genom statskontoret. Det finns säkert en hel del att förbättra i fråga om kommunikationerna mellan de beslutande och planerande instanserna, styrelsen och verksamheten här hemma å ena och projektcheferna, som skall effektuera besluten, å andra sidan, men också i fråga om deras rapportering om nya förhållanden och förslag som bör påverka planerandet av hjälpen till dessa avlägsna länder.

Den andra frågan avser det förhållandet att styrelsen inte har ansett någon ytterligare utredning vara erforderlig på just de punkter, som styrel-

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

sen har tagit upp därför att offentlig kritik har riktats mot dem. Alla papper i dessa ärenden ligger ju på bordet. Dokumentationen är så fullständig att envar nu kan göra sin egen bedömning både om nämndens handläggning av dessa ärenden och om dess syn på ansvaret för dem. Detta material med dess många meddelanden i personlig ton börjar snarast bli uttröskat.

NIB:s styrelse har däremot inte tagit ställning till frågan om utredningar behövs av andra, större problemområden inom vår biståndsgivning till de underutvecklade länderna. Jag vill i detta sammanhang påminna om att NIB ju tillkom mot slutet av år 1961 och började fungera den 1 januari 1962. Redan våren samma år framlades proposition nr 100, som innebar genombrottet för vårt svenska u-landsbistånd i större skala. Från den 1 juli 1962 organiserade man också upp det bilaterala finansiella biståndet. Det finns andra aspekter på samordningsproblemen, som man nu måste tänka igenom. Vi har t. ex. funnit att råd och utskott utgör ett mycket tungrovt maskineri. Vi har inom styrelsen närmast varit inriktade på att söka aktivisera utskotten, på vilka rådsledamöterna ju är fördelade. Det kan finnas även andra strukturförändringar, som kan behöva företas, men frågan *om* och i så fall *när* dylika utredningar om strukturproblem, arbetsordning eller andra problem, som rör vår biståndsgivning, skall företas lämnar åtminstone jag med förtroende till dem det vederbör, alltså i första hand till regeringen.

Herr JACOBSSON, GÖSTA, (h) kort genmäle:

Herr talman! Med all respekt för fru Alva Myrdal kan jag inte underlåta att opponera mig mot fru Myrdals önskan att beteckna kritiken mot NIB som »småtterier».

Jag har tidigare i dag uttalat, att jag nog anser att kritiken i vissa hänseen-

den har skjutit över målet. Olika meningar kan också råda om proportionerna mellan kritik och insats, men småtterier, fru Myrdal, kan jag inte säga att det här är fråga om. Det är inte småtterier, dessa anmärkningar som av styrelsen riktats mot generalsekreterarens ämbetsåtgärder i fyra eller fem konkreta fall, det är inte småtterier med de anmärkningar som har riktats mot verksledningen för dåligt samarbete och det är inte småtterier med den oordning som faktiskt har rått på kon-torssidån.

Herr PALME (s):

Herr talman! Jag hade här tänkt begränsa mig till några korta påpekanden, som jag efter fru Myrdals anförande kan göra ännu kortare.

När vi diskuterade fjolårets proposition nr 100 här i kammaren, tror jag att jag dels uttryckte min glädje över det stora intresset för u-hjälpen inom en allt bredare opinion, dels uttryckte en förhoppning om att det intresset skulle bestå även den dagen, då de oundvikliga besvikelserna skulle komma och vi skulle ställas inför det faktum att projekt, till vilka stora förväntningar hade knutits, inte givit de resultat som vi hade hoppats.

Det är notoriskt i all u-hjälpsverksamhet, som jag haft tillfälle att följa i rätt många länder, att blåsvädren är många och täta, vilket är mycket förklarligt med hänsyn till spänningen mellan stora förväntningar och stora besvikelser, svårigheten att bedöma främmande länders och främmande folks reaktionsmönster, svårigheten att utifrån försöka komma till rätta med problem som länderna själva knappast kan klara av. När den kritiken kommer, är det naturligtvis ibland frestande att låta tvärsäkerheten i omdömena om verksamheten stå i en viss bestämd relation till okunnigheten om den sak man yttrar sig om — det är fullt mänskligt och naturligt.

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

Jag har själv upplevt det flera gånger, bl. a. i somras då en arbetsgrupp inom den s. k. u-beredningen lade fram en rapport om u-länder och utbildning. Vi hade svettats med rapporten under flera år, lagt ner mycket arbete och haft många natters diskussioner och läsning o. s. v. När vi lade fram utredningen var vi ändock så pass osäkra, att vi ansåg oss nödsakade att börja betänkandet med att påpeka, att vi under hela utredningsarbetet starkt upplevt vår bristande insikt i frågan hur man verkligen på utbildningssidan på effektivaste sätt skulle kunna hjälpa u-länderna. Jag har läst pressdiskussionen kring detta betänkande, och tidningarna har på denna punkt varit mycket vänliga. Jag har gått igenom flertalet remissutlåtanden, i vilka egentligen inte anförts några kritiska synpunkter utan endast på många punkter framförts värdefulla kompletteringar. Det beror inte på att detta betänkande skulle vara så särskilt bra, ty det är det inte, utan det beror helt enkelt på att alla, som fått yttra sig om det, är ungefär lika okunniga som de som fått i uppdrag att utreda och utforma denna plan för svenskt utbildningsbistånd. Detta är ingen kritik mot dessa remissinstanser, utan bara ett uttryck för hur svårt det hela egentligen är.

Vi framförde t. ex. i rapporten att ett av de väsentliga områden, på vilka Sverige borde satsa, var lärarutbildningens område, därför att lärarutbildningen utgör en så besvärlig flaskhals i u-ländernas ekonomiska och kulturella utveckling — den hotar att stoppa utbyggnaden av skolväsendet, som i sin tur är en förutsättning för ländernas ekonomiska utveckling. Vi kan också säga att Sverige i vissa avseenden har speciella förutsättningar för att hjälpa till på lärarutbildningens område, eftersom vi har duktiga pedagoger och en internationellt sett bra lärarutbildning o. s. v.

Vi lade fram dessa förslag om hur

utbildningen skulle ordnas och sade, att stora planeringsresurser borde sättas in på det fältet. Men man kan inte ge någon som helst garanti för att det projekt, som kommer att startas på lärarutbildningens område, kommer att bli lyckat. Det kanske misslyckas. Det är omöjligt att veta det. Vi måste emellertid säga, att det är så viktigt att vi försöker göra någonting på detta område att vi måste satsa på detta sätt. Är det så att det första försöket misslyckas, får vi försöka lära av erfarenheterna.

Jag tror alltså att det fundamentala i all u-hjälpsverksamhet är att man har en viss ödmjukhet inför saken, vilket också innebär en viss ödmjukhet när det gäller omdömena om hur verksamheten bör skötas och en viss ödmjukhet när det gäller omdömena om hur verksamheten bör skötas och en viss ödmjukhet när det gäller kritiken av hur det hela har skötts.

När det gäller den aktuella diskussionen har ju styrelsen haft anledning att gå igenom den kritik som riktats mot den. Den har inte gått fram med någon hartass, utan riktat ganska skarp kritik på vissa punkter — märk väl: på vissa punkter. Vi säger inte att familjeplaneringens insatser i Pakistan är misslyckade, men vi riktar en viss konkret kritik mot handläggningen av denna rent administrativt, mot vem som skulle leda de tre olika komponenterna av familjeplaneringsprojektet. Vi anser dock projektet lyckat så långt man kan bedöma på nuvarande stadium.

Beträffande Algeriet riktar vi en skarp kritik mot utsändandet av en viss pressnotis och kritiserar också att korrespondensen under augusti månad gick för långsamt. Men det betyder inte på något sätt att vi dömt ut satsningen på farmen, där de engagerade, såsom statsrådet har påpekat, har gjort en utomordentligt viktig och skicklig insats under rådande förhållanden.

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

På samma sätt har vi kritiserat det arbete som utförts i Etiopien på några punkter, men vi har inte kritiserat själva projektet, exempelvis det byggnadstekniska institutet. Jag vill i förbigående säga att när det gäller den snabbare avvecklingen av byggnadstekniska institutet har NIB:s styrelse varit fullständigt enig och närmast verkat pådrivande. Rent principiellt är det väl alldeles utmärkt om ett projekt så snabbt det rimligtvis går kan avvecklas i den meningen, att det överlämnas till vederbörande land, som självt får överta skötseln av det, så att vi i stället kan gå över till någonting annat.

Jag har den bestämda uppfattningen att när det gäller det i och för sig lilla, som vi hittills har kunnat göra när det varit fråga om projekt ute på fältet i u-länderna, så står sig i sak den svenska u-hjälpen internationellt sett ganska gott. Det konstiga är att kritiken har satt in — och i och för sig med rätta — på sådana områden som förvaltning och administration, på relationerna mellan verksamhet och personal, sådant som kan ha sin grund i vissa kanske tragiska omständigheter i de mänskliga relationerna, men det är ingen som har velat påstå, att något projekt är misslyckat och att vi råkat ut för de verkligen stora besvikelserna. Det är ju möjligt att även den dagen kommer, då vi får inregistrera sådana stora besvikelser; det vore väl meningslöst att bedriva u-landsverksamheten, om vi inte någon gång riskerade att få anledning att säga, att ett visst projekt i landet X inte lyckades, men att vi ändå fått lära oss något av det. Vi är inte där ännu, men det vore orimligt, tycker jag, om vi inte någon gång, när verksamheten växt ut ytterligare, skulle komma dithän.

Jag vill också starkt understryka styrelsens ansvar i det här fallet. Det är styrelsens och ingen annan, som skall handha uppläggnings av projekten och deras genomförande, som skall vägleda

generalsekreteraren och fatta besluten. Det vore mycket beklagligt om styrelsens ansvar i denna fråga på något sätt skulle komma i skymundan. Jag är alldeles övertygad om att styrelsen är fullt beredd att försvara sig, liksom att ta på sig kritiken, om den är berättigad.

Styrelsens ansvar kommer in på en alldeles bestämd punkt, nämligen när det gäller frågan om eventuella ytterligare utredningar av sekretariatets verksamhet. Liksom fru Myrdal vill jag understryka, att styrelsen inte har haft någon anledning att yttra sig om större utredningar på u-hjälpens område. Vad vi har yttrat oss om är fortsatt utredning av sekretariatet. På den punkten menar jag att styrelsen har ett alldeles särskilt och konkret ansvar att värna om sekretariatets möjligheter att arbeta. Enligt min mening är svensk u-hjälp i dag icke misslyckad — generellt sett kan man snarare säga tvärtom — men den riskerar att bli det om de människor som är satta till den ytterligt svåra uppgiften — och är starkt engagerade i den — att i praktiken föra ut våra vackra tankar, inte får tillfälle att syssla med denna uppgift helt och hållet, utan skall vara utsatta för utredning i olika avseenden.

På den punkten har NIB:s styrelse ett speciellt ansvar att säga ifrån. Vi tycker det är nog sysslat med det förflutnas eventuella misstag på sekretariatnivå. Nu gäller det att se framåt och komma i gång med arbetet att hjälpa efter fattig förmåga de underutvecklade länderna. Det är därför vi tycker det är helt förenligt med styrelsens ansvar att säga ifrån, att vi finner fortsatt utredning av sekretariatet onödig.

Herr Sundin sade, att vi inte får skapa den föreställningen hos den breda massan, att det inte går bra med den svenska u-hjälpen. Det viktigaste för att den breda massan, som herr Sundin talar om, skall känna förtroende för u-hjälpen är att det görs någonting, att

Ang. administrationen av den svenska u-landshjälpen

man fortsätter arbetet på de konkreta projekt ute på fältet, som hittills i stort sett haft en lovande start.

Överläggningen ansågs härmed slutad.

Föredrogs och hänvisades till behandling av lagutskott Kungl. Maj:ts proposition nr 176, med förslag till lag om ändring i lagen den 28 maj 1886 (nr 46) angående stenkolsfyndigheter m. m., m. m.

Vid föredragning av bankoutskottets anmälan jämlikt § 21 riksdagsstadgan, att till utskottet inkommit framställning från fullmäktige i riksgäldskontoret angående översyn av riksgäldskontorets organisation, hänvisades framställningen till bankoutskottet.

Föredrogs och hänvisades till statsutskottet motionen nr 790.

Avlämnades till herr talmannen följande motioner, vilka nu anmäldes och lades på bordet:

nr 793, av herr *Pettersson, Harald, m. fl.*, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 171, angående landstingskommunernas övertagande av statens mentalsjukvård m. m.;

nr 794, av herr *Ohlsson, Ebbe*, och herr *Åkerlund*, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 177, med förslag till förordning om skattefrihet för viss ersättning till Karlskronavarvet aktiebolag och Svenska reproduktionsaktiebolaget; samt

nr 795, av herr *Nilsson, Ferdinand, m. fl.*, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 178, om godkännande av avtal mellan Sverige och Danmark angående samhandeln med jordbruksprodukter inom den europeiska frihandelsammanslutningen m. m.

Upplästes följande till kammaren inkomna ansökning:

Till riksdagens första kammare

Härmed ber jag få anhålla om ledighet från riksdagsarbetet under tiden den 3/11—den 13/12 för att som delegat delta i Förenta Nationernas generalförsamling.

Stockholm den 29/10 1963

Yngve Möller

Den begärda ledigheten beviljades.

Justerades protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 22.54.

In fidem

K.-G. Lindelöw